

DİSTOPYA VE ÖZEL ALAN

MEHMET GÖKHAN ALTUNTAŞ

EYLÜL/2021

ÇANKAYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI
KAMU HUKUKU YÜKSEK LİSANS TEZİ

DİSTOPYA VE ÖZEL ALAN

MEHMET GÖKHAN ALTUNTAŞ

EYLÜL/2021

ÖZET

DİSTOPYA VE ÖZEL ALAN

ALTUNTAŞ, Mehmet Gökhan
Kamu Hukuku Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi İlker KILIÇ

Eylül, 2021, 128 Sayfa.

Politik, sosyal, ekonomik, kültürel vb. anlamda daha iyiyi ve güzeli bulma çabası ütopya türünü meydana getirmiştir. Bu anlamda ütopya, olması gereken toplumsal düzen olarak tanımlanabilir. Zaman ilerledikçe olması gereken yolunda atılan her adım, olmaması gerekene dönüşerek distopya hâlini alır. Distopya, körlemesine ütöplast maksatlarla harekete geçildiği vakit oluşan tahakküm düzeni olarak tariflenebilir. Distopyalarda genel olarak totaliter ve tahakkümcü iktidarların baskısı altındaki bir toplum anlatılır. Bahsedilen bu totaliter ve tahakkümcü iktidarlar, kendi varlıklarını muhafaza etmek ve amaçladıkları görelî ideal düzene ulaşmak için özgürlükleri, özel alanı ilgâ ederler.

Bu tez çalışmasında distopya ile özel alan arasındaki ilişkinin ortaya konuluşu ilk olarak ilişkili kavramlar unutulmadan distopya ve özel alan anlatımları yapılarak söz konusu olmuş ardından da distopya ile özel alan bağlamında önemli meselelerin ele alınması suretiyle somutlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Distopya, özel alan, mahremiyet, gözetim, beden tahakkümü, cinselliğe müdahale, aile yapısına müdahale.

ABSTRACT

DYSTOPIA AND PRIVATE SPHERE

ALTUNTAS, Mehmet Gokhan
MA Thesis/Public Law Department

Supervisor: Dr. İlker KILIÇ
September 2021, 128 pages.

The effort to find the prominent in political, social, economic and cultural terms has paved the way for the formation of utopia. In this sense, utopia can be defined as the necessary social order. All the steps taken in the way of what should be, turn into what should not be, as time passes by, and become a dystopia. Therefore, dystopia can be defined as the order of domination that arises when acting with the motivation of realizing purely utopian goals. In dystopias, a society is usually depicted under the pressure of totalitarian and dominating powers. In this sense, totalitarian and dominating powers abolish freedom in various forms, private space and privacy in order to preserve their own existence and achieve the ideal order they aim at.

In this thesis, the relationship between dystopia and private space was examined first by deciphering dystopia and private space, and then by addressing important issues in the context of dystopia and private space.

Keywords: Dystopia, private sphere, privacy, surveillance, domination of body, domination of sexuality intervention to family.

TEŞEKKÜR

Bu zorlu tez sürecinde ilgisini ve desteğini bir an olsun benden esirgemeyen, bana yol gösteren, engin bilgi birikimini benimle paylaşan, yaşamımda oldukça önemli bir yere sahip olan kıymetli danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi İlker Kılıç'a, teze dair önerilerini, fikirlerini benimle paylaşarak bana farklı bir bakış açısı kazandıran değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi Eser Us'a, tezimle ilgili önemli çalışmalarını benimle paylaşarak önümü görebilmemi sağlayan değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi Ali Acar'a, tez jürim olmayı kabul ederek beni onurlandıran değerli hocalarım Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Funda Kılıç'a ve Doç. Dr. Yeliz Şanlı Atay'a çok teşekkür ederim.

Bu zor süreçte hep yanımda olup bana moral veren ve dostluk kavramının önemini bana tekrar hatırlatan değerli dostlarım Uğur Karaoğlan'a, Serhan Taş'a ve Ömer Faruk İlgün'e çok teşekkür ederim.

Hep minnet duyduğum ve duymaya da devam edeceğim aileme sonsuz teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

TEZDE İNTİHAL OLMADIĞINA DAİR BEYAN	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMALAR LİSTESİ	ix
GİRİŞ	1
BÖLÜM I.....	3
DİSTOPYA MESELESİ.....	3
1.1. KAVRAMSAL OLARAK ÜTOPYA	3
1.2. ÜTOPYANIN TARİHSEL SÜRECİ	7
1.3. ÜTOPYALARIN GENEL ÖZELLİKLERİ	9
1.4. DİSTOPYANIN ORTAYA ÇIKIŞI VE KAVRAMSAL OLARAK DİSTOPYA.....	13
1.5. DİSTOPYALARIN GENEL ÖZELLİKLERİ.....	17
1.6. DİSTOPYA HUSUSUNUN TOTALİTER BAĞLAMI	24
1.7. DİSTOPYALARDA YAPI MESELESİ	27
1.7.1. Distopyalarda İktidar Yapısı.....	27
1.7.2. Distopyalarda Toplumsal Yapı	30
1.7.3. Distopyalarda Teknoloji	32
1.7.4. Distopya ve Toplumsal Bellek.....	33
BÖLÜM II.....	37
ÖZEL ALAN MESELESİ.....	37
2.1. KAMUSAL ALAN KAVRAMI.....	37
2.2. ÖZEL ALAN KAVRAMI	41
2.3. KAMUSAL ALAN – ÖZEL ALAN AYRIMI.....	44
2.4. MAHREMİYET KAVRAMI.....	50
2.5. HUKUKSAL ANLAMDA MAHREMİYET	56

BÖLÜM III	60
DİSTOPYA VE ÖZEL ALAN BAĞLAMINDA ÖNEMLİ MESELELER.....	60
3.1. DİSTOPYA VE ÖZEL ALAN BAĞLAMINDA GÖZETİM	60
3.1.1. Genel Bağlamda Gözetim Kavramı	60
3.1.2. Gözetimin Tarihsel Bağlamı	65
3.1.3. Gözetimin Panoptik Hâli	67
3.1.4. Distopyalarda Gözetim.....	71
3.2. DİSTOPYA VE ÖZEL ALAN BAĞLAMINDA BEDEN TAHAKKÜMÜ .	75
3.2.1. Beden Kavramı	75
3.2.2. Distopyalarda Beden Tahakkümü	78
3.2.3. Distopyalarda Beden Tahakkümünün Cinsellik Yönü.....	89
3.3. DİSTOPYA VE ÖZEL ALAN BAĞLAMINDA AİLEYE MÜDAHALE .	100
3.3.1. Aile Kavramı.....	100
3.3.2. Distopyalarda Aileye Müdahale	103
SONUÇ.....	108
KAYNAKLAR.....	110
ÖZGEÇMİŞ	128

KISALTMALAR LİSTESİ

age	:Adı Geçen Eser
agm	:Adı Geçen Makale
agt	:Adı Geçen Tez
AIHM	:Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
akt	:Aktaran
bkz.	:Bakınız
C.	:Cilt
çev.	:Çevirmen
Düz.	:Düzenleyen
ed.	:Editör
et.	:Erişim Tarihi
no	:Numara
s.	:Sayfa
ss.	:Sayfalar
S.	:Sayı
vb.	:Ve Benzeri
vd.	:Ve Devamı
vs.	:Ve Saire

GİRİŞ

Distopya etimolojik olarak ‘‘kötü yer’’ anlamına gelir. Sahip olduğu bu anlamı yansıtmak biçimde gelecekteki bir karanlık toplumu imler. Bu bağlamda distopyalar, yazarın modern bir okurunun hâlihazırda yaşadığı toplumdan daha kötü vaziyette bir toplum olarak görmesini istediğı, oldukça ayrıntılı şekilde tasviratı yapılan ve umumiyetle zaman ve mekân içine konumlandırılan tasavvurî bir toplumu imler.¹ Bu türün amacı, esasında dünyanın gitgide karanlık bir hâl aldığı ve gelecekte daha da karanlık bir tablo ile karşı karşıya kalınabileceğı noktasında okurları uyardır.

19. yüzyılda endüstrileşme ve sömürgecilik hareketleri ile başlayan ve 20.yüzyılda patlak veren dünya savaşları ve bu savaşlar sonrasında meydana gelen tahribat, ölümler, krizler bir keşmekeşi doğurmuştur.² Roskin’in ‘‘20.yüzyılın hastalığı’’³ olarak tarif ettiği totaliter ve tahakkümcü rejimler, bir baskı düzeni oluşturarak ve sivil toplumu tamamıyla nötralize ederek bireylerin özel alanlarını ortadan kaldırmıştır.⁴ Bu bağlamda distopyalar yukarıda zikredildiğı üzere dünya tarihi bakımından büyük önem arz etmiş olaylardan, olgulardan ve neşet etmiş totaliter rejimlerden mülhem biçimde oluşturulmuş kötücül tasarımlardır. Bu tasarımlarda bireyin özel alanı kapsamında tutulabilecek duyguları, düşünceleri, bedeni, cinselliğı, ailesi ve yakınlarından ibaret kılınabilecek alanı vb. totaliter ve tahakkümcü iktidar tarafından müdahale edilmek suretiyle kamusal alan ile özel alan arasındaki sınır, muğlak bir hâle gelir.

Çalışmanın birinci bölümünde distopya mefhumuna giriş yapmadan evvel ütopya mefhumu, ütopyanın tarihsel süreci ve ütopyanın genel özellikleri üzerinde belli ölçüde durulmuş ardından distopyaya giriş yapılarak distopya nosyonuna, distopyaların genel özelliklerine, distopya hususunun totaliter bağlamına, distopyalarda yapı problematiğine ilişkin ayrıntılı bir anlatım yapılmıştır. İkinci

---

¹ Emrah ATASOY (2020), ‘‘Distopik Kurgu ve Ümitvar Distopya Bağlamında Ütopycılık Geleneğı’’, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 19(3), s. 1138.

² <https://oggito.com/icerikler/distopyada-yasamak/60807> et: 02.09.2021

³ Mücella SAKMAN (2015), İdeolojik Hegemonya İçerisinde Örgütlenen Siyasal Bir Sistem Olarak Totalitarizm’’, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 55, s. 119.

⁴ agm, s. 119.

bölümde özel alanı daha iyi ortaya koyabilmek bakımından kamusal alan kavramı ile kamusal alan – özel alan ayrımı tarihsel olarak irdelenmiş ve en nihayet özel alan ve özel alan ile bağlantılı olan mahremiyet ve onun hukuksal kimliği sorgulamaya tâbi tutulmuştur. Çalışmanın son bölümü olan üçüncü bölümde ise distopya ve özel alan arasındaki irtibatın durumunu somutlaştırmak adına distopya ve özel alan bağlamında önem arz eden gözetim, beden tahakkümü ve aile yapısına müdahale gibi belli başlı meseleler incelenmiştir.

I. BÖLÜM

DİSTOPYA MESELESİ

1.1. KAVRAMSAL OLARAK ÜTOPYA

İnsan, akıllı bir varlıktır; karşı karşıya kalmış olduğu sorunların üstesinden de aklını, mantığını işleterek bu günlere gelmiştir. Öyle ki insan, dünyada geçirdiği süre zarfında birçok politik, toplumsal, ekonomik vs. sorunla karşı karşıya gelmiş olup bunlardan kaçmak yerine bu sorunları sahip olduğu en temel hazine olan akıllı ve mantığı sayesinde çözmeye gayreti içinde olmuştur. İnsanlığın akıl yoluyla sorunları çözmesinin altında yatan gizil güç ise “yaşam mücadelesi”dir.⁵

İnsan, en temel kodlarından olan yaşamda dimdik kalabilmeyi; birtakım değerlere sahip bir varlık olması ve bu değerleri hâkim ve daimî kılmak isteğini kurduğu hayallerle daha anlamlı kılma gayretindedir. Bu hayal kurma durumu ise daha iyi bir dünya yaratabilme kabiliyetinin bir nevi ön koşuludur. İşte bu kabiliyetin tasvirî hâline “ütopya” adı verilmiştir. Ütopyalar, daha iyi bir dünya için insanların kurduğu hayâllerin gerçekleştiği yeri imleyen bir nevi “dünyevi cennetler” olarak tanımlanabilir.

TDK, ütopyayı “gerçekleştirilmesi imkânsız tasarı ve düşünce” olarak tarif eder.⁶ Cambridge Dictionary, ütopyayı, “her şeyin muazzam olduğu hayali yer” olarak tanımlamaktadır.⁷ Ahmet Cevizci’nin “Felsefe Sözlüğü” adlı eserinde ise ütopyanın tanımı şu şekildedir: “İdeal ve yetkin toplum. İdeal bir toplum düzeni ya da yönetim biçimi ortaya koyan tasarım.”⁸ Ruth Levitas’a göre ütopya, kayda değer ölçüde ayrıntılı tanımlanan ve var olmayan bir toplum yapısıdır.⁹ Krishan Kumar’a göre ütopya, fiziki olarak mümkün olmayan; ancak insanın bulunmak için arzuladığı

⁵ Julius HUXLEY. (1942), *Evolution: The Modern Synthesis*. London: George Allen and Unwin.

⁶ <https://sozluk.gov.tr/> (et:10.08.2020)

⁷ <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english-turkish/utopia/> (et:10.08.2020)

⁸ Ahmet CEVİZCİ (1999), *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayıncılık, Felsefe Dizisi 6.Kitap, s. 880.

⁹ Ruth VERITAS (1990), *The Concept of Utopia*, Syracuse University Press, s. 192.

yerdir.¹⁰ Ütopya kavramına bütün bu tanımlar çerçevesinde bakıldığında ütopyanın, arzu ve düşselliğin yekpâreliğiyle şekillenmiş detaylı tasarımlar olduğu söylenebilir.

Murat Omay'a göre ütopya, gerekçelendirilmeyen bir idealizm ve bu idealizmin yaşama geçirilme iddiası ile birlikte dünyada söz konusu olmayan; ama kolektif bir düzen neticesinde herkesin mutlu olduğu ideal bir devlet kurgusudur.¹¹ Robert Nozick'e göre ütopya, kişilerin özgür ve gönüllü bir biçimde toplanıp idealize bir toplum yaşamını belli standartlara uygun olarak idame ettikleri, kimilerince tahayyül edilen ütöpik düşlerin başka birine dayatılmadığı bir yerin imlenişidir.¹² Son iki tanım ütopya'yı daha ideal bir çerçeveye oturtan ve onu kolektif olarak ele alan bakışların ürünüdür. Yukarıdaki satırlarda ele alınan bütün tanımlara binaen daha toparlayıcı ifadeyle ütopya; siyasi, sosyal, politik, kültürel, ekonomik, sınıfsal anlamda daha iyiyi hedefleyen idealize bir toplum ve düzeni ifade eden her türlü tasarımın ortak adıdır. Avusturyalı yazar Robert Musil ise ütopya'yı, ulaşılması gereken bir hedef değil "uyumlanma" olarak görür; dolayısıyla bu tanımlama ile Musil ütopya'yı, idealize bir toplum hedefinden çok huzurlu bir simbiyotik yaşam sahası olarak görür.¹³ Robert Musil'in yaptığı tanımla ütopya'yı gerçekleşmesi gereken idealler silsilesi olarak görmemesi, mezkûr satırlarda bahsedilen tanımlardan onu ayırır.

Bir ütopya düşleyip bunu satırlara döken bir yazarın bunu yapmaktaki amacı, kendisinin de tâbi olduğu düzene karşı duyduğu rahatsızlıktır. Rahatsızlık olarak tanımlanan husus ya da hususlar, yazarda bir itki oluşturur ve yazar böylelikle kendi ideal düzenini ortaya koyar; ancak ortaya konan bu yeni alternatif düzen de tabiri caizse tam anlamıyla bir cennet olmaktan uzaktır; çünkü yazar, alternatif dünyasını şematize ederken yaşadığı zamanın yönetim uygulamalarından, düşünce biçimlerinden, ekonomik ilişkilerinden, sosyokültürel yapısından ister istemez etkilenmiştir. En nihayetinde ütopya yazarının ideal dünyasını oluşturma aşamasında kalkış noktası, kendi yaşadığı zaman diliminin politik, ekonomik, felsefi düşüncelerinin etkilediği perspektifidir.¹⁴

---

¹⁰ Krishan KUMAR (2005), *Ütopyacılık*, (Çev:Ali Somel), İmge Yayınevi, s. 9.

¹¹ Muray Omay (2009), "Ütopya Üzerine Genel Bir İnceleme", *Sosyoloji Dergisi*, 3. Dizi, 18. Sayı, s. 3.

¹² Robert NOZICK (2006), *Anarşi, Devlet ve Ütopya*, (çev: Alişan Oktay), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s. 389.

¹³ Harun BIÇAKÇI (2019), "Ütopyalar ve 21.Yy'da Ütopyacılık", *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 6, Sayı 1, s. 29.

¹⁴ Yasemin TEMİZARABACI (2004), *Klasik ve Modern Ütopyalarda Toplumsal Cinsiyet*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kadın Çalışmaları Bilim Dalı, İstanbul, s. 1.

Ütopyaların varoluş nedeni, daha iyi bir toplumsal düzenin olabileceğine dair olan umuttur; çünkü insanoğlu tabiatı gereği hep daha iyiyi daha güzeli arzu eder. Ütopyalar, Ernst Bloch'a göre "umudun politikleştirilmesi" hâlidir. O, umudun politikleştirilmesi kuvvesini, "umut ilkesi" doğrultusunda söz konusu kılmış ve ütopyayı, doğal hukuk meselesi ile birlikte tahayyül etmiştir.¹⁵ Bu anlamda Ernst Bloch'un ütopyalar konusundaki tavrı, ütopyacı arzuyu fiiliyata çevirmek yönünde olmuştur. Bunun için gerekli olan malzemeler de kişinin tahayyülü "gerçekleşmiş" olmaya götüren eylemi ve içindeki potansiyelidir.

Ütopyanın göz ardı edilmemesi gereken tarafı; edebiyatla ve felsefeyle iç içe olmasıdır. Bu bağlamda ütopya, gerçekleşmesi umulan ideal toplumun ve düzenin vurgulanmasıdır. Bu, daha iyi ve daha güzel bir yaşam geçirme isteminin harikulâde ifadesidir.¹⁶ Thomas More'un yazdığı "Ütopya" eserinin yayımlanması sonrasında ütopya sözcüğü, edebi ve felsefi bir tür¹⁷ e delâlet eder hale gelmiştir. Bu çerçevede ütopyanın edebiyat ve felsefeyle ilgisi bağlamındaki mezkûr açıklamada geçen ideal toplum ve düzen kavramlarının edebi ve felsefi içerikli metinlerde okuyucuların dimağlarında somutlaştırılmaya çalışıldığının altının çizilmesi gereklidir. Elbette ki ütopya kavramı, edebiyatın ve felsefenin yanısıra politika, kültür, bilim başta olmak üzere içinde insanın bulunduğu her alanda kendini hissettirmiştir; bunun nedeni toplum kavramının ütopya kavramına içkin olması ve toplumun farklı müesseselerinin ve birbirinden farklı bilim dallarının kapsama alanına giriyor oluşundandır.¹⁸

Günlük kullanımdaysa ütopya, umumiyetle hayalperest tutum takınan kişiler; hayata geçirilmesi pekâlâ zor fikirler, tasarılar için kullanılmaktadır. Dolayısıyla kavram, hakiki anlamından fersah fersah uzaklaşmış ve yaşamın içinde vaki olan basit düşüncelerin, konuşmaların tortulaşmış tabakasına esir olmuştur. Zygmunt Bauman'a göre bu kullanım şekli, yapılan herhangi bir tartışmanın yalnızca sonunu imler tartışmanın başını imlemeye yönelik herhangi bir etkiye bulunmaz.¹⁹ Günlük kullanımın yarattığı olumsuz tablo, elbette ki kavramın asıl algılanması gereken şekli

¹⁵ <https://www.birgun.net/haber/ernst-bloch-ve-umut-ilkesi-uzerine-143322> (et:10.04.2020)

¹⁶ Yasemin KÜÇÜKCOŞKUN (2006), *1980-2005 Dönemi Türk Edebiyatında Ütopik Romanlar ve Ütopyanın Kurgusu*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Isparta, s.1.

¹⁷ Ütopyaların edebi ve felsefi bir tür olduğu görüşünün yanısıra başka amaçlarla yazıldığını beyan eden görüşlerin sayısı da az değildir: belli bir ideolojinin temellendirilmesi maksadıyla yazılan komünist ütopyalar; bilimin merkeze alındığı bilim ütopyaları; dini söylencelerin geleneksel din anlayışı çerçevesinde yeniden yorumlandığı ve idealize edildiği dini ütopyalar olmak üzere.

¹⁸ İbrahim YÜCEDAĞ (2011), "Ütopyalar ve Toplum Sınıfları İlişkisi Üzerine", *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, Cilt 8, Sayı 1, s. 201.

¹⁹ Zygmunt BAUMAN (2016), *Sosyalizm:Aktif Ütopya*, (Çev:Ahmet Araşan), Heretik Yayınları, s. 8.

noktasında olumsuz düşüncelere sevk etmemelidir; zira kavram esasında kendi içinde “özel motivasyon” barındırmaktadır: İnsanın hâlihazırda yozlaşma ile dolu dünyada yaşadığını ve bu hapsedici, baskılayıcı gerçekliğini aşarak ideal ve mutlak olana erişmeye duyduğu ihtiyaçtan ötürü söz konusu olan motivasyona “ütopyacı dürtü” adı verilir.²⁰ İnsanın daha iyiye ulaşma çabası ve onun bu çabasını körükleyen sır dolu muhteşem doğasının yarattığı güç, içinde bulunduğu ortamı ve düzeni daha iyiye götürebilecek sahici fikirleri ortaya koymasına ve bunu pratize etmesine yardımcı olabilir. Bundan dolayı ütopya, dünyayı daha iyi bir yer yapma konusunda teşvik edici niteliği haiz bir kavramdır. Burada asıl fark edilmesi ve üzerine düşülmesi lüzumlu olan nokta, kişinin “dünyayı daha iyi bir yer yapma çabası”dır. Mevcut kavrayış, bireylerin nazarında ifade eden değeri bir yana bırakılarak salt ontolojik açıdan yaklaşıldığı vakit gerçekliğin kıyılarında gezinmek şöyle dursun oralara varmanın olanaksızlığından söz edilmesinin gerekliliği vurgulanmalıdır. Nitekim, ütopya kavramının varlıksal yanından çok ondan ne anlaşıldığı zamanla önem kazanmıştır. Gregory Claves yukarıda vurgulanan hususu “soyut ütopyacılık” olarak görmüş ve bunu “daha mükemmel bir toplum kurma ve keşfetme arzusu” olarak nitelemiştir.²¹

Etimolojik çerçeveden kavramın değerlendirmeye tâbi tutulması gerektiğinde karşımıza iki güzergâh çıkmaktadır: ütopya sözcüğünün Yunanca -ou ön eki ile yine Yunanca “topos” kelimesinin birlikteliği sonucu meydana gelen bir kavram olmasından hareketle, ou ön eki “olmayan” anlamında, topos kelimesi “yer” anlamına gelmekte olup ou ön eki, topos kelimesini “olmayan yer” şeklinde niteleyerek incelemeye sâfi olumsuz bir hava katmaktadır. Aynı sözcüğün -eu ön eki ile “topos” kelimesinin birleşimi seçeneği üzerine beyin fırtınası yapıldığında ise kavram, salt iyi yer anlamına gelmekte olup yapılan soruşturma belirsiz bir hâl almakta ve dolayısıyla çeşitli mukayeselere gark olmaktadır. Bahsedilen iyi yerden kasıt nedir? Bu iyi yer, kime göre iyi kime göre kötüdür? Lyman Tower Sargent da kavramın üç farklı anlama geldiğini ifade etmiştir: yukarıda belirtilen “outopia”, “eutopia” yönlerinin yanısıra bir de “dystopia” yönü.²² Karl Popper ise, kapsamlı bir tasarıma göre ideal bir devlet yaratmanın ütöpik girişiminin azınlığın merkezileşmiş güçlü

---

²⁰ Deniz KURTYILMAZ (2014), *Ütopyalar ve Karşı Ütopyalar Bağlamında Modern Felsefi Düşünce ve Eleştirisi*, Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Tarihi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Bursa, s. 6.

²¹ Tuncer YILMAZ (2012), “Ütopya ve Hicvin Buluşması: Samuel Butler’ın Erewhon’u”, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11, s. 216.

²² Buket KARAMAN (2019), “Bir Frankenstein Olarak Hukuk ve Hukuk Metodolojisinin İki Yüzü Ütopya/Distopya”, *Hukuk Kuramı*, Cilt 6, Sayı 1, s. 3.

hükümeti olmadan ilerleyemeyeceğini ifade ederek Sargent'ın açıklamalarına nazire yapmıştır.²³ Karl Popper burada, ütopyanın ifade ettiği ilk iki yönünden çok üçüncül olan yönüne yani ilerleyen bölümlerde sıklıkla adı anılacak olan 'distopya'ya evrileceğini ifade ediyor.

Thomas More ise "utopia" kelimesiyle kavramı belirsizlikten kurtararak Yunanca'daki -ou ve -eu ön eklerini tek potada eritmek suretiyle kavramın son halinin "utopia" olmasını sağlamıştır. Bu minvalde "utopia", en nihayetinde gerçekte mevcudiyeti olmayan; fakat arzulanan yer ve düzen şeklinde tezahür eder.

1.2. ÜTOPYANIN TARİHSEL SÜRECİ

Ütopyanın tarihsel başlangıcı, ütopya için yapılacak tanıma göre değişiklik arz etmektedir. Ütopyalar tarihi, Thomas More'un *Ütopya* eseriyle beraber başlamamıştır. Thomas More'un "*Ütopya*"nın önemi, kendisinden önce veyahut sonra yazılması fark etmeksizin benzer özellikler sergilemiş birçok eserin 'ütopya' olarak anılmasını sağlamış olmasıdır.

Ütopya kavramının tarihsel sürecini geniş bir perspektiften açıklamak tercih edildiği vakit, daha iyi bir düzen fiksiyonu olan ütopyaların, yazının ilk bulunduğu andan itibaren "Altınçağ" yahut "Eden" şeklinde söz konusu olduğu belirtilmelidir.²⁴ Geçmiş zamandan bugüne dek yolculuk edildiğinde hemen hemen birçok toplum ve kültürde "Altınçağ" ortak temadır. Bu dönemin, ütopya kavramının şekillenmesinde oldukça etkili olduğu söylenebilir; çünkü bu dönem, düzenli toplum ve refah dolu yaşam hedefleriyle iç içe olmuştur. Antikçağ Yunan ozanı Hesiodos, "İşler ve Güçler" isimli eserinin "Soylar ve Çağlar" adlı bölümünde bu dönemi, mazide kalan ve mütemadiyen özlemle, sevgiyle anılması gereken bir dönem olarak tarif etmiştir. Buradaki "mazide kalan ve mütemadiyen özlemle, sevgiyle anılması gereken dönem" ifadesi Altınçağ'ın geçmişe ait bir kavram olduğunun ve gelecek için kurgulanmadığının ortaya konulması bakımından oldukça önemlidir.

Altınçağ, iyiliğin ve faziletin üst düzeyde olduğu bir devirdir; ancak zamanla insanlık, altınçağ fikrinin bünyesinde barındırdığı bu güzel hasletlerden uzaklaşmaya

---

²³ Lyman Tower SARGENT (1994), "Three Faces of Utopianism Revisited", *Utopian Studies*, Vol 5, No 1, Penn State University Press, s. 24. (Quoted from Karl Popper's "The Open Society" by Lyman Tower Sargent)

²⁴ Arzu MALTAŞ EROL ve Kemal GÖRMEZ (2016), "Ütopyalarda Mekân Tahayyülleri: Utopia'nın Mekânı", *Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 18 (30), s. 82.

başlamış ve derin bir yozlaşma sarmalının içine girmiştir.²⁵ Ütopyalar da, Altınçağ Dönemi'ne ait "mütemadiyen özlemle ve sevgiyle anılması gereken dönem" mottosunu gerçekleştirmek için işte tam bu noktada devreye girer. Arzu edilen mükemmel dönem tahayyülü, ütopyalar ile somutlaşır.

İdeal devlet tasarımı oluşturma çabası bağlamında değerlendirildiğinde ütopyalar tarihinin Platon'un "Devlet" adlı yapıtıyla başladığı ifade edilebilir. Nitekim Thomas More da "Ütopya" adlı eserini oluştururken Platon'un "Devlet"inden ilham almıştır.

Ütopya, düşünce tarihi bağlamında ise "eşitlik, özgürlük, hak" sloganıyla macerasına başlamıştır. Sonraki süreçte pek çok fikir insanını, felsefeyi ve ideolojiyi etkilemiştir. Nitekim Komünizm, Stalinizm, Modernizm, Devrimci-Ütopyacı Sosyalizm, Bilimsel Sosyalizm, Enternasyonalizm, Feminizm, 68 Kuşağı ve benzeri hareketleri etkilemiştir.

Ütopyaların coğrafi olarak önemli bir tarihi mirasa yaslandığından dem vurulur. Sümerler'de, Antik Mısır'da, Kadim İran'da, İslam Coğrafyası'nda, Antik Yunan'da, Roma'da ütopik izlere rastlamak mümkündür. Bu izlere rağmen ütopya türünün Batı'ya ait olduğu iddia edilir. Krishan Kumar'a bu iddiasını şu cümlesiyle ortaya koyar: "Ütopya evrensel değildir. Yalnızca klasik ve Hristiyan mirasa sahip toplumlarda, yani Batı'da görülür. Diğer toplumların görece bir bollukla cennetleri, bir adalet ve eşitlik Altınçağ'ına yönelik ilkelci mitleri, Cokaygna tipi fantezileri, hatta mesiyani inancıları vardır; ama ütopyaları yoktur."²⁶ Krishan Kumar'ın bu fikrinin oluşmasına sebep, Thomas More'un "Ütopya" adlı eseridir; çünkü bu eser ütopya hususunun hem kavramsallaşmasını hem de edebi bir tür olarak gelişmesini sağlamıştır.

16.yüzyıl, Avrupa toplumunun büyük değişimler geçirdiği bir zaman dilimidir. Bu dönemde Avrupa oldukça karanlık Orta Çağ Dönemi'nden rönesans, reform, hümanizm gibi büyük akımların, hareketlerin toplumsalda yarattığı dönüşümler neticesinde çıkmıştır. Rönesans kelime anlamı itibarıyla "yeniden doğuş" demektir. Yeniden doğuş kavramı ise doğal olana harekâtı, tanrı yerine bireye yönelimi imler. Rönesans, Orta Çağ'ın salt tanrı merkeziliği ve dolayısıyla öteki dünya

---

²⁵ Polat Sait ALPMAN (2018), "Ütopya Öncesi Topos Düşüncesinin Siyasallığı ve More'un Ütopya'sı", Sosyal Bilimlerde Akademik Çalışmalar ve Değerlendirmeler, içinde, ed: Salih Batal, Gece Kitaplığı, s. 32.

²⁶ Zuhâl ŞAN (2010), *Ütopyalarda Devlet Tasarımı: Platon, More, Campanella*, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Grubu Ana Bilim Dalı, s. 14.

önemsemeciliği yerine, dünyada durmayı tercih eden bir harekettir. Rönesans, yaşanan dönemi ve buna içkin hususları hatırlayarak Orta Çağ'ın dindarlığına, metafiziğine karşı meydan okumuş ve salt öbür dünyanın değil bu dünyanın da önemli olduğunu görmüştür. Rönesans ile birlikte reform, modernleşme vs. süreçler de Avrupa'nın düşünsel ve toplumsal değişimini devam ettiren bir konumda ilerlemiştir.

Ütopya da yukarıda bahsolunan kavramlarla bağlantılıdır. Ütopya, genel itibarıyla bir toplumsal değişim arzulayan yapılar olmasıyla öne çıkarlar. Ütopyanın amacı ideal düzeni yakalayabilmektir. Bu bağlamda ütopya, eleştirel niteliğe sahip olmanın getirisiyle toplumsal gelişmenin ve düzenin ne olması gerektiğine ilişkin bakış açısı ortaya koyarlar. Bu minvalde bir anlamda rönesans, modernleşme, hümanizm vs. gibi hususların düşünsel ve edebi sahaları olarak işlev görürler.

1.3. ÜTOPYALARIN GENEL ÖZELLİKLERİ

Ütopya, mevcut düzene aykırı olan ve bu düzenin yerine daha iyisinin sağlanmasını amaç edinen bir türdür.²⁷ Bu tanım paralelinde bir başka tanımlama ile ütopya, üzerinde yaşanan dünya ile girilen bir münakaşadır.²⁸ Daha iyiyi tedarik etmenin ve üzerinde yaşanan dünya ile kavgaya tutuşmanın temel sebebi, halihazırdaki durumu ve yapıları yetersiz bulmaktır. Bu yetersizlik, ütopya yaratımındaki itici güçtür.

Yukarıda bahsolunan tariflerden mütevellittir ki ütopya, topluma hakim düzenin ve statükonun değiştirilmesiyle daha iyi bir düzeni sağlamak için akılsal düzlemde bir "proje" sunarlar. Bu proje, muhteviyatı itibarıyla konu edindiği toplumun her anlamda yeniden dizayndır. İşbu niteliğinden ötürü ütopyanın, yapısal zeminde devrimci bir niteliği haiz olduğu söylenebilir. Söz konusu bu devrimci nitelik sayesinde bugün kimilerince bir ütopya olarak kabul edilebilecek modern batı toplumu doğmuştur. Ayrıca bu devrimci nitelik, ütopyanın içinden çıktığı toplumun üyelerini birbirine kenetleyen enstrümanlarını teşkil eden politika, kültür, din, ahlâk, ekonomi gibi unsurlarını didikler ve bu unsurlardaki aksaklıkları eleştirir; gerektiğinde de bu unsurların üzerinde büyük çaplı değişiklikler önerir. Ütopya, bu önerileri yaparken akli ve olması gerekeni temel alır. Nitekim Aydınlanma dönemi fikir insanları, akıl sayesinde insanların yaşadıkları zamanda var olan problemlerinin üstesinden

---

²⁷ Karl MANNHEIM (2009), *İdeoloji ve Ütopya*, (Çev:Mehmet Okyayuz), De Ki Basım Yayım, Ankara.

²⁸ İbrahim YÜCEDAĞ (2011), agm, s. 202.

gelebileceklerini hâтта barış içinde yaşayan kusursuz bir toplumdan bile bahsedilebileceğini belirtirler; ancak aklın fütursuzca baz alınması ve dahi baskın olması, ütopyaların mekanikliği problemini meydana getirir. Mekanize bir hale gelen ütopyanın ise kara ütopyaya dönüşmesi işten bile değildir.

Realitede var olan bireysel çıkarların yarattığı çatışmalar ile birlikte insani hırsların sebep olduğu eşitsiz politik yapı, toplumsal huzursuzluğun ve kutuplaşmanın nedeni olagelmıştır. Ütopyalar, bu eşitsiz politik yapının doğurduğu toplumsal gerilimi ortadan kaldırmak adına eşitlik ve barış temelinde; mutlu ve huzurlu bir toplumun nasıl olması gerektiğini ortaya koyan reçetelerdir. Dolayısıyla ütopyaların bir ideal düzen arayışlarının olduğu ve bu çerçevede birtakım politik hedeflere ulaşmaya çabaladıkları gözlenir.

Ütopya, bir yanıyla yaratıcı bulunan; diğer yanıyla da realize olamayacak denli uçuk kaçık bir fanteziya olarak görülür; ancak ütopyaların zaten başlı başına gerçekleşme gibi bir iddiaları bulunmamaktadır. Bu anlamda Immanuel Wallerstein da ütopyalardaki gerçeklik meselesinin, hiçbir zaman "var olamayacaklık" olarak anlaşılması gerektiğini ifade etmiştir. Immanuel Wallerstein, ütopya kavramına ikame olarak tarihsel alternatiflerin, toplumsal sistemlerin; gayet ciddi, akılcı, realist değerlendirildiği "ütöplastik" kavramını önermiştir.²⁹

Ütöplastik tasarımlar; hak, adalet, eşitlik, mülkiyet, sınıf gibi kavramları yokladığı için özellikle sol ideoloji nazarında ayrı bir önemdedir. Sözgelimi kimi sosyalist, ütöplastik düşünceyi açısından büyük önem arz eden Thomas More'un "Ütöplastik" adlı eserini ütöplastik sosyalist, kimisi de sosyalist ideolojinin ayak sesi olarak nitelmiştir.³⁰

Ütöplastik hususunun olumsuz yönü, gerçekliğin fantezinin gölgesinde kalması ve gelecekte iyi bir noktaya ulaşacağına olan inancı üzerinden hareketle inşa edilen tasarım toplumsal yapı ile kutsallaştırılmalarıdır. Bu anlayış, insan gerçeğinden bağımsız şekilde ütöplastik salt mutluluğa indirgenip onun kısır kalması sonucuna ulaştırır. Üstelik, ütöplastik fantezi boyutuna ulaşmış şekli, ütöplastik aracılığıyla toplumsal yapıyı değiştirme misyonunu gerçekleştirilememesi tehlikesiyle karşı karşıya kalır.

Ütöplastiklerin bütün kalıplarında aslında ironiler saklıdır. Onların aslında bizlere söylemek istediği şeyler anlattıklarının tersinde gizlidir. Ütöplastiklerde insanlığın

²⁹ Murat OMAV (2009), agm, s. 13.

³⁰ <https://odatv4.com/marks-utopya-icin-ne-dusunuyordu-0505161200.html>, (et:30.08.2020)

mükemmele ulaşma arzusu ve bunun neden olabileceği hırs aslında insanlığın sahip olduğu değerlerinin, yapıtlarının, gelecek nesillere bıraktığı mirasın gerektiğinde yıkılabileceğine bir alâmet olarak okunabilir; ancak insanlık, ütopyaları sadece düşünsel ve yol gösterici metinler olarak görüp takdir ederse; devlet ve toplum düzeyinde istenilen istikamete erişim sağlanacaktır.

Ütopyalar, genel itibarıyla iş bölümünü, dayanışmayı amaç edinmiş kolektivist toplum düzenleridir. Bu tanımda geçen kollektivite yönü³¹ itibarıyla ütopyalarda bireyler, her aktivitelerinde sırf kendilerini düşünmezler; giriştikleri işlerde başkalarının varlığını da göz önünde bulundururlar. Ütopyaların kâhir ekseriyetinde özel mülkiyet reddedilir. Bu nedenle herhangi bir zamanda spesifik incelemeye matuf olacak herhangi bir ütopyada toplumsal mutabakat, huzur ve barışın kolektivite sayesinde vuku bulduğu iddia edilir.

Ütopyalar, fonksiyonel metinlerdir. Bu şüphe götürmez bir husustur; ancak fonksiyonelliklerinin ne olduğu konusunda tartışmalar söz konusu olmuştur. Bir grup, ütopyaların sadece mevcut düzeni eleştiren, muhalif metinler olduklarından dem vururlarken diğer grup ise ütopyaların, halihazırda sistemi değiştirmeye ve yapıbozumu sağlamaya yönelik metinler olduğunu ifade etmiştir. Temel olan şey ise eleştirinin ütopyalarda asıl amaç olduğudur. Sözgelimi Ernst Bloch'a göre ütopyik düşünce var olan şartları yerip uzaktaki hedefe erişmek isteyen bir düşüncedir.³² Ruth Levitas da eleştirme arzusunun ütopyalarda her zaman olanca canlılığıyla söz konusu olduğunu ifade eder.³³ Zira ütopyalar, mevcuda bir opsiyon getirilmesi suretiyle halihazırda sisteme ciddi bir muhalefet olurlar.

Ütopyalar, mükemmeliyetçiliği arzulayan bir türdür. Birçokları, mükemmeliyetçi bir devlet ve toplum yapısının sağlanmasının yolunun sert uygulamalar silsilesinden geçtiğini savunurlar. Bu düşüncede olanlar, sert uygulamalarının nihayetinde ütopyayı, yeknesaklığa ittiğini ifade ederler. İnsan, iyiyi ya da kötüyü seçebilme şansına sahip doğuştan özgür doğmuş bir türdür ve dolayısıyla insanın seçme özgürlüğü üzerinde birileri tarafından oynama yapıldığı vakit insanın

---

³¹ İnsanların ezelden beri birbirlerine muhtaç olduklarını ve doğaları gereği birlikte hareket etmeleri gerektiğini ortaya koyan bir düşünce sistemidir.

³² Metin TOPRAK (2020), <https://gorus21.com/ernst-blochun-felsefesinde-ideoloji-utopya-sanat-ve-din-arasindaki-iliski/> (et:15.06.2021)

³³ Hakan ÇÖREKÇİOĞLU (2015), *Modernite ve Ütopya* (1.b). s. 17'den akt: Serhat ÇETİNTAŞ (2018), *Değerler Bağlamında Cumhuriyet Dönemi'nde Ütopya Olarak Nitelendirilen Eserlere Sosyolojik Bir Yaklaşım*, Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, s. 24.

üyesi olduğu toplumda aksaklıkların yaşanması kuvvetle muhtemeldir. İnsan doğası, yetenek, arzuların yok sayıldığı bir ütopya, kaybetmeye mahkûmdur. Nitekim Karl Popper'a göre halis niyetleri taşısa bile yeryüzünü cennet yapma düşüncesi onu sadece bir cehenneme dönüştürür.³⁴ Böylelikle Popper, ütopyalardaki mükemmeliyetçilik zorlamasının olası vahametini ortaya koymuştur.

Ütopyaların ekseriyeti ya tesadüf eseri yapılan birtakım yolculuklar sonucu bulunmakta ve gün yüzüne çıkarılmakta ya da harikulâde düş ülkeleri merak ederek yapılan yolculuklar sonucu betimlenir. Anlatıcı ise bu yolculukların icracısıdır.³⁵ Ütopyalar, gözlemler üzerine inşa edilmektedir. Ütopya özelliklerini ihtiva eden toplum yapısı, en ince detayına kadar anlatılır. Bu ince detaylı anlatım okuyucuyu, yaşadığı toplum ile anlatılan ütopya arasında kıyaslama yapmaya itmektedir.

Teknolojinin gelişmesiyle beraber insan ihtiyaçlarında değişimler söz konusu olur. Bu minvalde dönemden döneme ütopyalar da nitelik olarak farklılık arz eder. En nihayet ütopya, bünyesinde birtakım eksiklerin olduğu bir toplumda eksiklerin giderilmesidir.

Ütopyalar, rasyonellik üzerine kuruludur. Bu sayede ütopyalarda toplumun mutluluğunun sağlanabileceği inancı hakimdir. Ütopyalarda rasyonelliğin izlerine çeşitli suretlerde tesadüf edilmesi mümkündür:

- Şehirler aynı modellemeler üzerine inşa edilmiştir. (Kare yahut yuvarlak şekillerde)
- Günümüzde birçok şehrin modern planlaması, aslında Aydınlanma Akı'nın ürünü olan ütopyacılık fikrine borçludur; ancak bu husus birçoklarınınca çeşitli eleştirilere maruz kalmıştır: Bu eleştiriler temel olarak, ilgili şehirlerin her ne kadar temizlik-sağlık- rasyonalite-güvenlik vaat etmesine rağmen kentteki rahatsız edici düzeyde farklılıkları giderdiğini, kenti ve sakinlerini adeta bir mühendislik projesine tâbi tuttuğunu ve heterojenliği yok ettiği yönlerinde toplanmıştır.³⁶ Günümüz yaşantısında ise postmodernliğin etkisiyle artık farklılıklar, karmaşalar istenmekte ve

---

³⁴ Barbara GOODWIN (1999), "Liberallere Karşı Ütopya Düşüncesi", (çev:Engin Yıldırım), *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, s. 115.

³⁵ Arzu MALTAŞ EROL (2016), *Klasik ve Modern Ütopyalarda Mekan Tasavvurları*, Yüksek Lisans Tezi, Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, Kentleşme ve Çevre Sorunları Bilim Dalı, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 15.

³⁶ Hakan OLGUN (2010), "Ütopyadan Distopya'ya: Modern Şehircilik ve Kritiği", *İdealkent*, Sayı 1, s. 105.

bunun talebi yeni nesil mecralar üzerinden yapılmaktadır. Bu talepler şehirlerin çeşitli yerlerinde çeşitli simgeler ve renklerle aksettirilmektedir.

- Demografik planlama söz konusudur. Sınırlı nüfus, küçük kent merkezlerine konuşlandırılmıştır.³⁷
- Bilimsellik ve teknoloji hedef alınarak ütopyalarda üretim yapılması söz konusudur.

1.4. DİSTOPYANIN ORTAYA ÇIKIŞI VE KAVRAMSAL OLARAK DİSTOPYA

Bilimin ve teknolojinin akıl almaz hızla gelişmesi, insanlığı tehdit etmeye başlamış ve nitekim 20.yüzyılda küresel ölçüde savaşlar patlak vermiştir. Dolayısıyla birçok aydın, geleceğe dair kaygılarını kağıtlarla buluşturma ihtiyacı hissetmiş ve bu kaygıların ortak sesi distopya olmuştur. Oxford İngilizce Sözlüğü'ne göre distopya: *“Her şeyin son derece kötü ve beklenmedik olduğu hayali bir yer yahut hâl”* olarak tanımlanır.³⁸ Cambridge İngilizce Sözlüğü'ne göre distopya ise: *“Çokça ızdırabın yaşandığı kötü ve adaletsiz bir toplum”* olarak tanımlanır.³⁹ Distopya etimolojik bakımdan ise Yunanca –dis olumsuzluk ön eki ile yine Yunanca topos kelimesinin birleşiminden teşekkül etmiş bir kavramdır. Topos kelimesi, yer anlamına gelmekte olup -dis olumsuzluk ön eki, topos kelimesini olumsuzlayarak kavramı, “kötü yer” manâsına getirmektedir. Sargent, bahsedilen bu “kötü yer” i hâlihazırdaki sosyal sistemden daha kötü bir sosyal yapı olarak ele alınması gerektiğini ifade eder. Michel Foucault gibi düşünürleri temel alan postmodern düşünceye göre ise şuanki zamanda ya da başka bir zamanda işleyen her toplum, “kötü yer” olarak mülhaza edilebilir.⁴⁰ Sonuç olarak distopya, tahayyül edilebilecek en kötü yer anlamına gelir.

Distopya kavramının yaratıcısı olarak bilinen kişi ise 1868 yılında İngiliz Avam Kamarası'nda İngiliz Hükümeti'nin İrlanda toprakları ile alâkalı tarım politikasını tenkit ettiği konuşmasıyla John Stuart Mill olmuştur; ancak yeni araştırmalar, distopya kavramının ilk kez John Stuart Mill tarafından söz konusu edilmediğini ve bu kavramdan ilk bahsedenin *Ütopya ya da Apollon'un Altın Günleri* adlı eseriyle Henry Lewis Younge olduğunu ortaya koymuştur. Sözcüğün özgün ismi distopya olmasına rağmen bu sözcüğün anti-ütopya, kakotopya şeklinde

³⁷ Arzu MALTAŞ EROL, agt., s. 14.

³⁸ <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/dystopia?q=dystopia>, (et:17.10.2020)

³⁹ <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/dystopia>, (et:17.10.2020)

⁴⁰ <https://oggito.com/icerikler/distopya-bati-distopya-dogu-erika-gottlieb/5745> (et:18.10.2020)

kullanımları da mevcuttur. Kakotopya kavramı, Jeremy Bentham buluşudur. Anti-ütopya yahut kakotopya ifadesini benimseyenler, bu kavramları kullanmalarının sebebini; işlerin yolunda gitmediği ütopyaları açıklama isteklerinden dolayı olduğunu söylerler. Distopya kavramını benimseyenler ise, distopyalardaki devlet yapılarının “daha fazla güç elde etmek ve iktidarın kalıcılığını sağlamak istemeleri” nedeniyle yönettikleri toplumlar açısından vardıkları ve varabilecekleri korkutucu sonuçları en iyi şekilde açıklamak isteklerinden dolayı bu kavramı kullanmışlardır. Dolayısıyla herhangi bir distopya yaratımının ele aldığı toplumun vardığı korkutucu boyut, okuyanı oldukça etkileyecek ve okur yeterince uyarılmış olacaktır.

Distopya, genel itibarıyla korku ve kaosun hakim olduğu, özgürlüğün söz konusu olmadığı yeri anlatan bir kavramdır. Nitekim ütopyalar anlaşılardan distopya kavramının zihinlere yerleşmesinin zorluğunu kabul etmekle birlikte distopyaların ütopyaların tersi olmadıklarını ifade etmek gerekiyor. Distopyalara, distopya isminin verilmesinin nedeni, yirminci yüzyılda ütopyaya yönelik tutum değişikliğinden kaynaklanan tekil umumi bir kategoridir.⁴¹ İlave olarak distopik kurgularda iktidar yapılarının kendilerince “ütopya” yaratmak istediklerinin söylenmesi gerekir; zira herhangi bir spesifik distopik iktidarın kendi doğrusu olan bir “ideal yönetim” anlayışı söz konusudur. (Hükümler altında yaşayan insanlar bu fikir yapısını benimsemeseler dahi) Bu iktidar tipi, yönetimi altında bulunan insanları kendi muhayyilesine göre çeşitli metodlarla şartlandırır; hizaya getirir. Anthony Burgess’ın “*Otomatik Portakal*” adlı eserinde geçen ‘*Zihin Kontrolü Yöntemi*’ yahut “*Cesur Yeni Dünya*” adlı eserde yapılan ‘*Bokanovskileştirme Yöntemi*’ bu şartlandırmaya örnek teşkil eder. Burada anlatılmak istenen şudur: aslında distopik iktidarların tüm bu yaptıkları salt profili çizilen iktidar açısından doğru ve gereklidir ve eğri olan bir şey yoktur; ancak olaya, iktidara tâbi kişiler açısından yaklaşıldığında ise bireylerin özgürlüklerinin, özel alanlarının hiçe sayıldığı sonucu çıkar.

Distopyalar ortaya çıkma nedenleri bakımından incelenecek olursa, bu kavramı belli bir kurgusal düzlemde anlatmaya kendisini vakfeden yazarların, toplumların ve insanlığın kötüye gidişatı noktasındaki endişelerini paylaşma yoludur. Mezkûr satırda bahsedilen yazarlar yaşadıkları toplumda bazı şeylerin kötüye gittiğini fark edemeyen kişilere uyarı yapma, fark edip de harekete geçme cesaretini kendinde bulamayan

---

⁴¹ Alexandra ALDRIGE (1984), *The Scientific World View In Dystopia*, UMI Research Press, ix’den akt: A. O. BAUTISTA (2016), *Technology, Mankind and Dystopia with the Help of H.G Wells’s Time Machine*, Universitat Autònoma de Barcelona, s.3.

kişilere de cesaret aşılama noktasında hizmetkârlık misyonunu gerçekleştirirler. Nitekim Vieira'ya göre distopya yazarları, geleceği menfi anlamda şematize etmeye çalışarak okurlardan müspet tepki ya da tepkiler ummaktadır.⁴² İşte distopya yazarlarının gerçekleşme ihtimali olan karamsar kurgular yaratmasının ardında okurlar tarafından ciddiye alınma isteği yatmaktadır. Böylelikle okurlar, distopya yazarları tarafından 'şimdiden' ikaz edilmek suretiyle geleceğin olumlu bir şekilde inşa edilebileceğini anlayıp bu doğrultuda pozisyon alabilirler. Peki distopya yazarları distopyalarını oluştururken niçin böylesi olumsuz bir tutum takınmaktadırlar? Bunun cevabı insanoğlunun doğasında saklıdır. İnsan, doğası gereği mi iyidir ya da kötüdür yoksa şartlar mı insanı iyilik yahut kötülük yapmaya zorlamaktadır? Uygarlık olarak adlandırılan düzenin de insanoğlunun iyilik ve kötülük arasındaki seçim macerasını zorlaştırmaya ve bulanıklaştırmaya oldukça elverişli bir yapıda olduğunu belirtmekte fayda var. Sözelimi distopik niteliği kuşku götürmez kerte de baskın olan *Otomatik Portakal* filmi, şiddet bağımlısı Alex adlı bir gencin üzerinden insan doğasının kötülüğe meyilli olan yanını ve bu gerçeğin toplumsal değerler ile olan münasebetlerini tartışmaya açmıştır. Filmin ana karakteri Alex, ilk etapta malzemesi et ve kemiklerden oluşan şiddet için kurulmuş bir yapıdan fazlası gibi görünür.⁴³ Alex, dürtüleriyle hareket eder, işlediği suçlardan inanılmaz haz alır. Antisosyal eylemler icra etmesine karşın bunların doğurabileceği sonuçları düşünmez (adeta anı yaşar); ancak işlediği bir cinayet nedeniyle hapse düşer. Alex, hapis sürecindeyken *Ludovico* adlı bir çeşit tedavi ile suçluların ıslah olabilecekleri ve topluma kazandırılacakları haberini alması üzerine tekniğin pratik safhası için gönüllü olmaya karar verir. Bu tekniğin esası, klasik koşullandırmadır. Böylelikle suçlu istese de kötülük yapamayacaktır. Alex, ilgili teknik neticesinde devlet tarafından iyilik yapmaya mecbur vaziyete geçirilmiştir. Bu, devletin Alex'e uyguladığı farklı türden bir şiddettir. Yani Alex, kendisine tokat atıldığı vakit İsa misali öteki yanağını uzatacaktır. Alex, tedavi sürecini tamamladıktan sonra hapisten çıkmış ve sözümona şiddetin olmadığı yeni hayatına başlamıştır; ancak aksiliklerin ardı arkası kesilmeyecektir. Eski defterler yeniden açılacak ve vakti zamanında Alex'in şiddetinden nasiplenmiş kimseler, her etki kendi tepkisini doğurur misali Alex'e şiddet uygulayacaklardır. Bu distopik film dolayısıyla anlatılan şiddet gerçeği, sadece Alex'te değil; toplumun her

---

⁴² Onur AĞKAYA (2016), "Ütopya ve Distopya:Siyasetin Edebiyat Üzerindeki Etkisi", *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 14, Sayı 4, s. 26.

⁴³ <https://www.sparknotes.com/lit/clockworkorange/character/alex/> (et:29.10.2020)

tabakasına sızmış durumdadır. İnsanlar meselelerini, davalarını şiddet yoluyla çözenin gayretindedir. En üst merciin de çözüm yolu, şiddettir. Üstelik devlet aygıtının ‘tedavi’ diye sunduğu şeyin bir şiddet aracı olmasının yanısıra bu yolla tek- tip birey yaratma aksiyonu da mevcuttur. Uzun uzadıya anlatılanların ışığında birtakım izahatın yapılması gereklidir. Alex’in eylemlerinin kamu düzenini sarstığı ve ahlaki olarak kabul edilebilmesinin mümkün olmadığı şüphesizdir; ancak Alex'in zaten uç bir tip olduğu ve toplumsal normları ve ahlâkı umursamadığı da ortadadır. Burada esas üzerinde durulması gereken, filmde tasvir edilen iktidarın toplumu umursamaması ve yürüttüğü tedaviyi amacından saptırma arzusudur. Sözün özü mezkûr satırlarda yapılan anlatımlar bütünü, distopyaların ne olduğunu ve amaçladıklarını ortaya koyması bakımından önemlidir.

Görkemli ütopyalar çağının, modernizmin ardından postmodernizmin gelişi ile birlikte sona erdiğini ve ütopya türünün artık geçerliliğini kaybettiğini söylemek lâzımdır. Ütopya türü, ‘‘Aydınlanma Akli’’nın sonucuydu. Aydınlanma akli ise Kant’a göre:

‘‘İnsanın kendi kendine empoze ettiği reşit olmama esaretinden kurtulmasıdır. Bu reşit olmama durumu ise insanın kendi algılama yeteneğini bir başkasının rehberliğine danışmaksızın kullanamamasıdır.’’⁴⁴

Aydınlanma bilinci, rasyonaliteye öyle bir değer atfetmişti ki saf akla bağılıktan kendini alamamıştı. Bu hususa sonuçları düşünülmemiş körü körüne ilerleme fikrinin ve bilimsel-teknolojik gelişmelerin eklenmesi, 20.yy’a gelindiğinde distopyayı doğurmuştur.⁴⁵ Theodor Adorno ve Max Horkheimer’in ‘‘Aydınlanmanın Diyalektiği’’ adlı yapıtı da aslında distopya fikrinin doğuşunu ortaya koyar nitelikleri haizdir:

‘‘Kendisini unutan insanlardan matematik, makine, örgüt olarak şeyleştirilmiş biçimiiçinde öc alan düşünme’nin başıboş bırakılmasıyla birlikte Aydınlanma kendi kendini gerçekleştirmekten vazgeçmiştir. Bireyleri disiplin altına alarak şeyler üzerindeki egemenlik biçiminde insan varlığına ve bilincine geri tepen özgürlüğü ise kavranamayan bütüne bırakmaktadır.’’⁴⁶

⁴⁴ <http://www.columbia.edu/acis/ets/CCREAD/etscc/kant.html> (et: 28.10.2020)

⁴⁵ Onur AĞKAYA, agm., s. 33-34.

⁴⁶ Theodor ADORNO, Max HORKHEIMER (2014), *Aydınlanmanın Diyalektiği*, (çev:Oğuz Özgül), Felsefi Fragmanlar, Kabalcı Yayıncılık, İstanbul, s. 61.

İlgili eser aslında insanlığın gitgide medenileşmek ve özgürleşmek yerine neden barbarlık yönünde ivmelendiğini sorguluyor. Distopya türünde yazılan eserler de okuyucusuna aynı sorgulamayı yaptırıyor. Eserin önsözünde:

‘Nesnel olarak birbiriyle çarpışmaya itilen devasa bloklara ayrılmış siyasi bölünme döneminde korku ve dehşet hüküm sürmeye devam etti. Üçüncü Dünya'daki çatışmalar ve totalitarizmin yeniden canlanan gelişimi, 'Aydınlanmanın Diyalektiği'ne göre, bir zamanlar faşizmin olduğu gibi, arada bir gerçekleşen tarihi olaylar olmaktan çok uzaktır. İlerlemenin karşısında da durmayan eleştirel düşünce bugün, büyük tarihsel eğilimin karşısında güçsüzleşmiş gibi gözükseler de özgürlük kalıntılarından ve gerçek insani eğilimlerden yana olmayı gerektiriyor.’⁴⁷

Distopya kavramının özel alan kavramıyla bağlantısından bahsedilecek olursa, distopyalarda iktidar aygıtı, sadece kamusal alanı kontrol etmekle yetinmekten ziyade özel alana müdahale etmektedir. Distopik iktidarın bunu yapmasındaki maksatlar; tabiri caizse “düşünmeyen, sorgulamayan, otomat beden” üretimini gerçekleştirmek, bireyi onun sığınağı olarak düşünülebilecek özel alanından mahrum bırakarak onu enikonu kamusal alan içinde görünür kılmaktır. Bazı distopyalardan örneklerle durumu somutlamak gereklidir: “*Otomatik Portakal*” adlı distopyada katkılı süt satan barlar vardır. Bu barlarda katkılı süt içen insanlar düşünme ve sorgulama yeteneklerini kaybetmekte ve böylelikle doğrudan iktidara bağlanmaktadır. 1984’te ise insanlar bireysel kimliklerini ve özbenliklerini “*çiftdüşün*” yahut “*özgürlük, köleliktir*” gibi çeşitli iktidar uygulamalarıyla ve söylemleriyle yitirmişlerdir. Ayrıca ilgili distopyada bireylerin özel alanlarını ihata eden bir “teleekran” gerçeği de mâlûmdur. Hâl böyle olunca kamusal alan ile özel alan arasındaki sınır da ortadan kalkmaktadır.

1.5. DİSTOPYALARIN GENEL ÖZELLİKLERİ

Distopyalar, insanlığı zor günlerin beklediğini ortaya koyan metinlerdir. Bu kötücül gösterilerin etkileyciliğinin temini için de olasılık dahilindeki en kötü senaryolar bu metinlerde yer bulur. Bu anlamda distopyalar, bu türlü sosyal senaryoların neden olabileceği potansiyel deneyimlemeleri zihinlerde aksettirebilme enstrümanı olarak okunabilir.⁴⁸ Theodor Adorno, distopya hususunu ‘paniğin akılsallığı’ olarak ifade etmiştir. Paniğin bu rasyonel şekli, ortalığı boş yere velveleye vermek, yaygara çıkarmak şeklinde değildir; aksine paniklemek için gayet ciddi

⁴⁷ Theodor ADORNO, Max HORKHEIMER, age, s. 7-8.

⁴⁸ <https://projekte.uni-erfurt.de/maxweberkolleg/tag/dystopia/> (et:29.10.2020)

sebepler söz konusu olur. Theodor Adorno, bu panik halini ortadan kaldırmak için şöyle bir öneride bulunur:

‘İnsanlık, totaliter dünya devleti ile bireycilik arasında seçim yapmak zorunda değildir. Eğer büyük tarihsel perspektif, sırf kontrol etmek amacıyla gözlemleyen bakışın gördüğü bir seraptan ibaret değilse yöneleceği soru şu olur: Toplum, kendi kendisini belirlemeyi başaracak mıdır yoksa tüm yer küreyi içine alan bir felaket mi yaratacaktır?’⁴⁹

Distopyalar, halihazırda varlıklarını idame ettiren toplumların gidişatlarından edindikleri veriler üzerinden gelecek toplumların nasıl ve ne yönde seyredeceğine dair öngörülerde bulunur; dolayısıyla distopyayı, ‘geleceğe dair şimdiden yola çıkarak yapılan bir ikaz’ olarak değerlendirmek, distopyaları salt umutsuzluğun hakim olduğu politik, sosyal, kültürel yapılar olarak lanse etmekten daha yerinde bir bakış açısıdır. Nitekim Neal Shusterman, ‘Biz distopik hikayeleri, uyarıcı nitelikte öyküler olsunlar diye yazıyoruz.’ der.

Distopyalarda totaliter ve de yasakçı zihniyeti haiz yönetici sınıf, gerek baskıcı uygulamalarıyla gerekse de bu baskıyı sürdürmesi amacına hizmet etmesine olanak tanıyan teknolojinin ve bilimin katkılarıyla toplumda yaşayan bireyleri özgürlüklerinden ve insani hislerinden varestede tutmak suretiyle onları kontrol altına alarak bireyleri adeta birer otomat haline dönüştürür. Toplum, baskıcı yapısıyla dizginleyen iktidar, bu dizginlemenin gerekçesini de ‘toplumun güvenliği, huzuru ve mutluluğu’ şeklinde deklare eder; ancak bu husus doğru değildir. Aslında iktidarın bunları yapmaktaki asıl amacı, bireyleri sorgulama kabiliyetlerinden men etmek ve bireyleri düzenin işleyen çarkların dişlisi haline getirmektir. Bu nedendir ki distopyalarda totaliter iktidarların, ulaştıklarını iddia ettikleri mükemmeliyet seviyesi, toplumdaki bireyler için sağlanan mutluluk ve refah seviyesi ve yaratılan güvenlik toplumu imajı gerçek değildir; distopyalarda son derece mekanize olmuş bir mutluluk ve mükemmellik gözlemlenir.⁵⁰

Distopik eserlerde totaliter iktidar, halk üzerindeki baskısını artırmak suretiyle devamlılık arz etmesi ve yenilmezliğini sergileyebilmesi için büyük ve görkemli binalara ihtiyaç duymuştur. Bu binaların içleri ise son derece tekinsiz, uğursuz, loş

---

⁴⁹ Theodor ADORNO (2004), *Edebiyat Yazıları*, Metis Yayınları, İstanbul, s. 108.

⁵⁰ Ray BRADBURY, *Fahrenheit 451*, e-kitap, 1.sürüm, <https://anarcho-copy.org/free/fahrenheit-451.pdf> (et: 29.10.2020)

olacak bir şekilde dizayn edilmiştir. ‘‘1984’’ romanında ‘‘Sevgi Bakanlığı’’⁵¹ olarak okuyucuya lanse edilen bina, görüntüsü ve muhtevasıyla bu saptamaya birebir uygunluk gösterir. ‘‘Cesur Yeni Dünya’’ romanındaki Londra Merkez Kuluçka ve Şartlandırma Merkezi de yine 34 katlı ve gri renkli olmasıyla dikkat çekicidir. Sunulan örneklerdeki binaların azametli ve haşmetli oluşları, kendilerine bakanların onlar karşısında zavallı durumda oldukları hissiyatına kapılmalarına yol açmaktadır. Dolayısıyla bu tarz binalara bakanlar, yetkili kimselere karşı aksiyona girişmeye bir an bile cesaret edememektedirler.

Günümüz modern ve dahi postmodern bireyi, sürekli gözetlenme paniği ile yaşamakta olduğundan ötürü iktidarın müdahalesine ihtiyaç kalmaksızın kendi otokontrolünü kendisi sağlamaktadır. Hâl böyle olunca iktidar aygıtı, herhangi bir fiziki müdahaleye girişme durumu sergilememektedir. Distopyalarda ise iktidar aygıtının gözetleme hususu oldukça önemlidir ki bunun kötücül bir etkisi olarak distopik eserlerde genellikle sıkı bir denetim esastır. 1984 romanında bireyler, tele-ekranlar vasıtasıyla an be an gözetim ve denetim altında tutulur. Haber ve bilgi akışı otorite tarafından kontrol edilir. Okyanusya’da yaşayan bireyler, iktidarın yoğun bir şekilde yaptığı propaganda faaliyetinin etkisi altında adeta uyuşturulur. Fahrenheit 451 romanında ise her evde büyükçe televizyonlar bulunmakta olup bu televizyonlardan yalnızca otoritenin yayınlanmasına izin verdiği programlar, bireylerle temas eder. Bu programlar bireyin düşünmesine müsaade etmeyen, sadece bireyin zamanı yok etmeye koşullanmış programlardır. Aynı şekilde V For Vendetta filminde insanlar evlerinde yerleştirilmiş bulunan kameralar ve mikrofonlar vasıtasıyla izlenir ve dinlenir. Peki distopyalarda neden gözetim uygulamaları mevcuttur? Bunun en temel iki sebebi, iktidar aygıtının resmi ideolojisini sürdürme isteğinden ve kendini koruma içgüdüsünden kaynaklanır.

Distopyalarda iktidarlar, kendi gözetimlerinin yanı sıra bireylerin de birbirlerini gözetlemelerine yani ‘‘muhabirlik’’ hususuna mahal vermektedir; dolayısıyla distopyalarda kişiler birbirlerine güvenememektedir. Sonuç olarak bu altı çizilen hususlardan mütevellittir ki distopyalarda toplum, son derece

---

⁵¹ 1984 romanında pencereleri olmadığı için dışarıdan bakıldığında içerisi hiçbir şekilde görülemeyen dolayısıyla da içerisinde ne yapıldığına dair kafalarda soru işaretleri bıraktıran gizemli mekândır. Partinin istemediği eylemleri bilhassa da düşünce suçlarını işleyen kişilerin yargılandığı yer olarak karşımıza çıkar.

paranoyaklaşmıştır. Nitekim Fahrenheit 451’de itfaiye memuru Montag’ın evinde kitap sakladığının bilgisini ekiplere karısı ifşa etmiştir.

20.yy itibarıyla Michel Foucault, modern kapitalist toplumlardaki iktidar anlayışı ve onun gözetim uygulamalarının değiştiğini ifade eder. Eski zamanlarda söz konusu olan kralların ve feodal beylerin hakimiyetleri altında bulunan kişiler ile arasındaki iktidar ilişkisine artık rastlanmadığını ifade eder. Feodal çağda feodal beyler ile kişiler yahut krallar ile kişiler arasındaki tâbiyet ve bu tâbiyetin nasıl yürüdüğü gayet net iken distopyalarda ise genel itibarıyla bu konuda bir bilinmezlik vardır. Sözgelimi 1984 romanında bu bilinmezlik: ‘‘*Big brother is watching you!*’’ sloganıyla ortaya konur. Büyük biraderin gerçekte var olup olmadığına ilişkin kesin veri yoktur. Gücünü bilinmezliğinden ve rivayetlerden almaktadır.

Distopyalarda gelecek, olumsuz bir tutumla ele alınmak suretiyle ütopyaların ve günümüz toplumlarının eleştirel bir yaklaşımla ele alınması sağlanır ve başımıza gelebilecek felaketler de okuyanlara ihtar edilir. Bu sayede okur, etki altına alınmaya çalışılır, geleceğe dair endişe peydah olur.⁵² Distopyalar, bugün üzerinden geleceğin ürkütücülüğüne ve bilinmezliğine yapılan yolculuktur. Toparlanacak olursa, distopyaların burada çok önemli bir fonksiyonunun vurgulandığı idrak edilmelidir: ‘‘okuyucusunu uyarma.’’ Hiç kuşkusuz bu fonksiyonların arkasında yatan motivasyon kaynakları bulunmaktadır. Distopya yazarları, elbette ki zeki ve yaratıcılıkları yüksek insanlardı; ancak böylesine muhteşem romanları yazmış olmalarında zekâlarının, hayal güçlerinin ve yaratıcılıklarının yanında yaşadıkları toplumun ve çağın etkisi de yadsınamaz. Yaşadıkları zaman dilimi savaşlar dolayısıyla insanların öldüğü, totaliter dikta rejimlerin kimi ülkelerde başa geçtiği, ideolojik karşıtlıkların dünyayı felâkete sürüklediği zamandı. Böylesi zamanlarda korkunun söz konusu olmaması mümkün değildi.

Distopyaların genel özelliklerinden bir başkası, harlanan ve hiç sönmeyen ‘korku iklimidir. 1984’te düşünce suçundan hüküm giyen insanların buharlaştırılması⁵³ ve kendilerinden geriye hiçbir izin kalmaması yahut Kafka’nın *Dava* romanında Josef K.’nın bir sabah ansızın hiçbir neden belirtilmeden

---

⁵² Birol SOYSAL (2018), *Yirminci Yüzyıl Distopyalarının İşlevselliği Problemi*, Yüksek Lisans Tezi, Denizli Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı, s. 19.

⁵³ George Orwell’in ‘‘1984’’ adlı romanında ‘düşünce suçlusu’ ilân edilen kimselerin kayıtlardan silinmesi ve hiç yaşamamış gibi kabul görmesidir. Romanda konuşulan Yenisöylem dilinde bu kimselere ‘‘Yitikkişi’’ adı verilir. Bu kişilerden söz açılması bile başlı başına bir düşünce suçlusu olmaya yeterdir.

tutuklanması bahsedilen ‘‘korku iklimi’’ nin varlığına iyi bir örnektir. Distopyalardaki bu korku iklimi, distopyaların etkililiği açısından bir hayli önem arz etmekte olup distopyaları ‘‘modern toplum eleştirisi’’nin aparatlarından biri haline gelmektedir. Mevcut korku iklimi, düzen tarafından yaratılan ‘‘düşman’’ varlığı sayesinde hayatiyet kazanmaktadır. 1984’te bu problematik, iktidarın yegâne düşmanı olarak halka tanıtılan Emmanuel Goldstein’in varlığıyla ve Okyanusya’nın belli yerlerine belli zaman dilimlerinde atılan bombalarla sağlanmaktadır. Emmanuel Goldstein’in yaratılma nedeni ise: iktidarın, Goldstein’in varlığına inanarak karşı eyleme geçme olasılığı bulunan iktidar düşmanlarının bulup yakalaması istemidir. Fahrenheit 451’de otorite tarafından insanların, salt tüketim odaklı mutluluğa yönlendirilmeleri ve konformist⁵⁴ bir tutum sergilemeleri istenir. Dolayısıyla onları mutluluktan alıkoyan olumsuz hissiyatlara ve düşüncelere sevk eden kitaplar yok edilmelidir. Sonuç olarak bu romanda, aslolan düşman aslında kitaplar olup daha ziyade onların içinde yazanlardır.

Distopyalarda iktidarların gerçeği yeniden ürettiklerine tanıklık edilir. Gerçeğin iktidar tarafından yeniden üretilmesinin temel nedeni de toplum üzerinde tam bir hakimiyet kurulması ve distopik iktidarın mutlak kılınması istemidir. Böylelikle insanlar üretilen gerçekliğe bağlı kalırlar ve kendileri de gerçeğin üretilmesi ve söylenmesi faaliyetine iştirak ederler; ancak bu faaliyet, totaliter iktidarın yeniden ürettiği bilginin tekrarlanması faaliyetinden başka bir şey değildir. Michel Foucault’ya göre bilgi, yukarıda bahsolunan hakimiyetin kurulması faaliyeti esnasında oldukça önemli bir işlev görür. İktidarın toplum mühendisliği etkinliği ile haşır neşir olduğunda ve toplum üzerinde algı mühendisliği yapması esnasında bilginin sil baştan üretimi bizatihi iktidar açısından oldukça işlev görür.

‘‘Böyle işler hep gece yapılırdı; tutuklamalar her zaman geceleyin gerçekleşirdi. Ansızın irkilerek uyanmak, hoyrat bir elin omzunuzu sarsması, gözlerinize tutulan ışıklar, yatağı çevreleyen acımasız yüzler. Çoğu zaman ne yargılama olurdu ne de bir tutuklama raporu tutulurdu. İnsanlar ortadan kayboluverirdi.’’⁵⁵

Distopyalarda sansürün yapıldığına, geçmişle dolayısıyla da bugünle oynandığına tanık olmaktayız. Dolayısıyla distopyalarda kişilerin bilgisi, iktidarın onlara sunduğu kadarının ötesine gitmemektedir. George Orwell’ın 1984’ündeki şu kısım bu durumu iyi açıklamaktadır: ‘‘Geçmiş denetim altında tutan bugünü de

⁵⁴ Konform kelimesi metinde itaat eden, sorgulamayan, boyun eğen anlamlarında kullanılmıştır.

⁵⁵ George ORWELL, 1984, <https://anarcho-copy.org/free/1984.pdf> (et:02.11.2019)

denetim altında tutar; şimdiki denetim altında tutan, geçmişi de denetim altında tutmaktadır.”⁵⁶

*“Emir, dinleyenlerin itaat etmesi beklentisiyle değil; dinleyenlerde bir şeyler açığa çıkması beklentisiyle verilir.”*⁵⁷ sözünün aksine distopyalarda emir, büsbütün distopik toplumlarda itaati sağlamanın bir yoludur. Distopyalarda yasalara rastlanmamakla birlikte totaliter iktidarın ağzından çıkan her söz emir niteliğindedir: *“Winston, birazdan bir günce tutmaya başlayacaktı. Günce tutmak yasadışı değildi. Aslında hiçbir şey yasadışı değildi; çünkü artık yasa diye bir şey yoktu...”*⁵⁸

Distopyalarda bilgi edinme, bilgiyi yayma ve bağımsız düşünce hususları iktidar aygıtı tarafından kısıtlamaya tâbi tutulur. Yurttaşlar tarafından edinilen bilgi/bilgiler de birinci ihtimalde iktidar koltuğunu tehlikeye sokmayacak türde bizzat iktidar tarafından boyunduruk altındakilere pompalanan bilgilerdir. İkinci ihtimalde her yerde bulunan bilginin çarpıtıldığına şahitlik edilir. Örneğin 1984’teki çift düşünme tekniği ile insanlara tamamıyla gerçektışı ve akılla bağdaşmayacak bilgiler sunularak onların beyinlerinin bulandırılmaları sağlanır. Üçüncü ihtimalde ise egemenlik altındaki insanlara illüzyon yaratılır.

*“...Kitapların satmamasına artık şaşmamalı dedi, eleştirmenler. Ama ne istediğini bilen, multlu mutlu dönen halk çizgi romanların sürmesine izin verdi. Bir de üç boyutlu seks dergilerinin tabii. İşte bu Montag. Devlet tarafından, tepeden inme getirilmedi. Başta hüküm, bildirge, sansür yoktu...Hayır! Teknoloji, kitlesel sömürü ve azınlık baskısı bu numarayı gerçekleştirdi.”*⁵⁹

Distopyalarda bir figüre, bir konsepte tapınılır.⁶⁰ Bu bazen Max Weber’in kastettiği şekilde kâh karizmatik otorite⁶¹ye sıkı sıkıya bağlılık şeklinde kâh sahte mutluluk veren soma hapını almak⁶² şeklinde tezahür eder.

Distopyalarda ‘unutulma hakkı’nın, ‘unutturulma hakkı’ şeklinde iktidar organı tarafından anlaşıldığının ve bu stilde devlet eliyle hayata geçirildiğini söylemek

⁵⁶ George ORWELL, age, <https://anarcho-copy.org/free/1984.pdf> (et:02.11.2019)

⁵⁷ Kaynağa ulaşamadı.

⁵⁸ George ORWELL, age, <https://anarcho-copy.org/free/1984.pdf> (et:02.11.2019)

⁵⁹ Ray BRADBURY (2014), *Fahrenheit 451*, e-kitap 1.sürüm, <https://anarcho-copy.org/free/fahrenheit-451.pdf> 10.10.2020.

⁶⁰ <https://whatisdystopia.weebly.com/characteristics.html>, (et:29.10.2019)

⁶¹ Ejder ÇELİK (2015), ‘Distopik Romanlarda Toplumsal Kurgu, *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, Cilt 18, Sayı 1, s. 66 ayrıca bkz: İhsan ÇAPÇIOĞLU, Mehmet Cem ŞAHİN ve Nuran ERDOĞRUCA (2010), ‘Max Weber Sosyolojisi’nde Karizmatik Otorite ve Dini Liderlik’, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl 14, Sayı 2, s. 57-58.

⁶² Aldous HUXLEY (2002). *Cesur Yeni Dünya*, 3.Baskı,

<https://fatimekerimli.files.wordpress.com/2016/09/aldous-huxley-cesur-yeni-dunya-tr.pdf> (et: 29.10.2019)

gerekir. Distopik iktidarların gözünde ‘‘sapmış’’ olarak kodlanan kişiler sistemden ya sezdirilmeden ya da sert şekilde ekarte edilir. Sözelimi Fahrenheit 451’de Linda Montag’ın televizyonda yayınlanan türlü programlardan dolayı adeta yaşayan bir ölüye dönüşmesi, Cesur Yeni Dünya’da soma haplarıyla kafayı bulan insanların sahte mutluluk burgacının içine düşmesi sinsice eliminasyona örnek teşkil etmektedir. 1984 eserinde yapılan ‘‘buharlaştırma’’ ve işkence eylemleri de sert şekilde elimine etmeye örnektir.

Distopyalarda daha ziyade karakter bakış açılı bir anlatım yolunda ısrarcı olduğuna şahitlik edilir. Peki böyle hareket edilme sebebi, amacı nedir? Elbette bu sorunun cevapları şunlardır:

- Karakterler üzerinden sistem sorgulaması yapılır. (Bu, saf iyi ile saf kötünün çatıştırılması gibidir. Distopik iktidar olağanca kötülüğüyle, birey ise insani özellikleriyle bu çatışmanın taraflarını teşkil ederler.)
- Betimlenen kötücül iktidar yapısının istenmeyen eylemleriyle toplum katmanında yarattığı çatlaklar spesifik bir karakter üzerinden daha net bir şekilde ortaya konulur.
- Ataların kararlarının sonuçları direkt karakter üzerinden görülür. Diğer edebiyat türlerine benzer düzlemde kahraman, bu sonuçları değiştirebilecek rotada ilerler.⁶³
- Profili çizilen karakterler, Hollywoodvari olmaktan çok uzak, gayet sıradan kabul edilebilecek insanlardır. Bunun sebebi, distopyalarda sergilenen olumsuz durumların günün birinde bizlerin de başına gelebileceğinin ima edilmeye çabalanmasındandır.

Distopyalarda genel itibarıyla özel alan söz konusu değildir. Totaliter iktidar, bireylerin özel alanlarında söz sahibidir. Distopyalarda kamusal alan-özel alan ayrımı söz konusu değildir. Distopyalarda totaliter iktidarlar, bireylerin özel alanlarına müdahale ederek onları gözü önünde tutabileceği kamusal alanın safına çekmektedir. Black Mirror’ın *Fifteen Million Merrits* adlı bölümünde dört bir yanın ekranlarla kuşatıldığı camdan odada bulunan kişinin ekranlarda beliren programları izlemek durumunda olduğu ve bunun reddetmesi durumunda belirli bir yaptırımın –sisteme kayıtlı hesapta bulunan bakiye paradan sisteme ödeme yapılması - uygulandığı bir düzende kendini bulmaktadır. Buradaki cam oda vurgusu özellikle Yevgeny

---

⁶³ Alexandra ALDRIGE (1984), *The Scientific World View In Dystopia*, UMI Research Press, s. 33.

Zamyatin'in ‘‘Biz’’ adlı romanındaki ‘‘şeffaf cam oda’’ vurgusuna nazire yapar niteliktedir. Sonuç itibarıyla mevcut camdan yapılma şeffaf odalar, yönetim aygıtının sizi her an izlemesi ve size herhangi bir mahremiyet şansı tanımaması açısından distopyalarda bireysel mahremiyetin olmadığını hakikaten ortaya koyar nitelikte önemli bir metafordur.

1.6. DİSTOPYA HUSUSUNUN TOTALİTER BAĞLAM

Distopyalar çağı kimi bilgi kaynağına göre Yevgeny Zamyatin'in *Biz* adlı eseriyle başlamıştır. Nedeni de bu kitabın erken Sovyet döneminde, iktidar tarafından gücün potansiyel olarak kötüye kullanımı konusunda dolaysız uyarıları bünyesinde barındırması nedeniyledir.⁶⁴ Ne var ki distopyalar çağı 1907 yılında Jack London'ın *Demir Ökçe* adlı kitabıyla başlamıştır. Bu eseri müteakiben 1921 yılında yayımladığı *Biz* adlı eseriyle Yevgeny Zamyatin, bu türün enikonu hafızalarda yer etmesini ve aynı türden eserlerin devamının geleceğinin habercisi olmuştur. Öyle ki bu kitap muhteviyatı sebebiyle Yevgeny Zamyatin'i 1931'de Fransa'ya göç etmeye zorlamıştır; çünkü kitabın hedefinde Sovyetler Birliği'nde söz konusu olan toplum yapısının olduğu düşünülür. Nihayetinde bu kitap, distopya kavramını bir adım ileriye taşıyarak bunun âdeta bir gelenek halini almasını sağlamıştır.

Zamyatin vb. yazarların eserlerine bakıldığı vakit anlaşılacak olan şey, karşı çıkılanın asıl olarak totalitarizm olgusu olduğudur. Peki totalitarizm kavramı ne demektir? Totalitarizm, ‘‘mutlak surette kendisini totaliter olarak kodlayan’’ iktidar yapısına itaatın şart koşulduğu, bireysel özgürlüklerin kısıtlandığı ya da sıfır noktasına indirildiği bir yönetim modelidir. Totaliter sözcüğü bütün, toplam, mutlak anlamlarına gelen İtalyanca ‘‘totalitario’’ kelimesinden ileri gelir. Kavramın ilk kullanıcısıysa İtalyan Faşist Lider Benito Mussolini'dir. Totaliter yapılarda tek parti iktidarına tesadüf edilir. Çok seslilik söz konusu değildir. Kitle iletişim aygıtları iktidarın kontrolündedir. Muhalefetin varlık hakkı söz konusu değildir.⁶⁵ İktidarın her alanda toplumda yaşayan bireyler üzerinde yoğun bir gözetimi ve denetimi mevcuttur. Totaliter rejimlerde iktidar adeta tanrısallığa soyunmuştur. Totaliterliğin hakimiyetini sürdürdüğü devlet ve toplum yapılarında ‘‘toplumdevlet’’ durumu geçer akçedir. Bunun anlamı, devlet ile toplumun ayrımsanmamasıdır. Bu minvalde totaliter devlet

⁶⁴ M. Keith BOOKER (1994), *The Dystopian Impulse in Modern Literature Fiction as Social Criticism*, Greenwood Press Westport Connecticut London, s. 25.

⁶⁵ Ahmet TUNÇ (2019), *Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ve Yeniden Yapılanan Türk Kamu Yönetimi*, Dora Yayınevi, Bursa, s. 6.

yapılarında halk, müşterek bir ideoloji ve dünya görüşü çerçevesinde birleşir. Totaliter yapıların hüküm sürdüğü yerlerde toptancı ideoloji/ideolojiler vuku bulur. Kitle iletişim araçları totaliter iktidarın tekelindedir.

Totalitarizm kavramı, kendi toplumlarını büsbütün değiştirmeyi, bu toplumları kontrol altına almayı amaçlayan partileri, devletleri, liderleri, ideolojileri tanımlamak için kullanılmıştır. Giovanni Gentile'ye göre ise totalitarizm, faşist devleti tanımlamak maksadıyla kullanılmıştır. Bazılarınca "totaliter" olarak tanımlanan devletlerin olumsuz politikarının ve hareketlerinin sonucu olarak totalitarizm, yoğun eleştiri oklarının hedefi haline gelmiştir; ancak Karl Popper totalitarizmi, salt modern dönemdeki bazı uç rejim örneklerinden ibaret gören yaklaşımları ve totalitarizmi sırf modern dönemle sınırlamayı, yetersiz ve sığ bulmuştur. Kendisi, totaliterizmin kökeninin Platon'a ve onun siyasete dair politikalarına kadar dayandırılılabileceğini iddia etmiştir.⁶⁶ Karl Popper'ın totalitarizmin kökensel bakımdan getirdiği bu eleştiri doğru olmakla birlikte totalitarizmin üzerine tartışmalar yapılması için 20.yüzyılı beklediği de bir gerçektir.

Eugene Kamenka'ya göre totaliterler kendilerini, bütünlük içinde bir yaşam anlayışını ve organik olarak uyum içinde bir devleti teşvik ediyor gibi görebilirler; ancak kaçınılmaz olarak onlar kimileri tarafından tam bir dönüşümü hedeflemekle suçlanırlar.⁶⁷ Slavoj Zizek, totalitarizme Kamenka'ya nazaran farklı bir açıdan yaklaşmıştır. Ona göre totalitarizm, sadece bir toplumsal kontrol enstrümanı olmayıp mesihsel tarafı olan bir şeydir de.⁶⁸ Yani totalitarizmde liderin kutsallaştırıldığına şahitlik edilir. Nazi Almanyası'nda Hitler'in, Sovyetler'de Stalin'in yüceltilmesi tespiti örneklerdir. Giorgio Agamben ise karşıtlıkları modern politikanın temelini oluşturan çeşitli kategorilerin (sağ-sol, özel-kamusal, liberal-totaliter) yok olup olmayacaklarına ya da ortadan kalkmayacaklarsa biyopolitika bağlamında kaybettikleri anlamlarını yeniden kazanıp kazanamayacaklarına karar verilecek zeminin yeniden biyopolitika olduğuna kanaat getirerek konuya farklı bir açıdan yaklaşır.⁶⁹

---

⁶⁶ Karl POPPER (2008), *Açık Toplum ve Düşmanları*, (Çev. Mete Tunçay), Liberte Yayınları: Ankara.

⁶⁷ Eugene KAMENKA (2012), "Totalitarianism", *A Companion to Contemporary Political Philosophy*, Vol. Two, Edited By Robert E. Goodin- Philip Pettit- Thomas Pogge, Blackweel Publishing.

⁶⁸ Onur AĞKAYA, agm, s 15.

⁶⁹ Giorgio AGAMBEN (2013), *Kutsal İnsan: Egemen İktidar ve Çıplak Hayat*, (çev: İsmail Türkmen), 2.Baskı, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, s. 14.

Totaliter iktidarların ve totalitarizmin özelliklerinden söz edilmesi icap ederse, totaliter iktidarlar evvelâ "demokrasi" iddiasıyla yönetime gelirler; buna müteakip hukuk devleti anlayışı tedricen terk edilir ve polis devletine dönüşüm sağlanır. Çoğulculuk rafa kaldırılır, çoğunlukçu bir anlayış benimsenir. Bu anlayış, insanoğlunun en kadim hususlarından birini teşkil eden aza karşı çok olmak, çoğunluğun azınlığa karşı üstünlüğü ve güçsüz olanın güçlü olan tarafından her şeraitte avlanacağı mantığına bağlanır. -Adolf Hitler'in yaptığı gibi.- Totaliter iktidar altında, toplumun tümünden kontrolü sağlanır, bireycilik yadsınır; ortak dünya görüşü tüm toplumda hakim kılınır. -Sözgelimi Sovyetler'de materyalist anlayışın hakim kılınmış olması suretiyle, toplumdaki dini imgelerin ortadan kaldırılmasında olduğu gibi.- Yönetimde tek bir parti olup partinin başında da tek bir kişi bulunur. -Nazi Partisi'nin, dönemin Almanya'sında mutlak güç olması ve Nazi Partisi'nin başında da Adolf Hitler'in olması.- Son olarak totaliter bir devlet düzeninde politika, ekonomi, askeriye, sosyal yapı, tek bir merkezden yönetilir ve bu merkez tarafından da denetime tâbi tutulur.

Totaliter toplumlarda yaşayan bireyler her türlü bireysel menfaatin, arzusunun dışında kendilerini yaşadıkları topluma ve o topluma liderlik eden kimseye yahut yönetime politik olarak bağlamalıdır. Bunun tam anlamıyla sağlanmasının yolu, her bir bireyin ortak siyasi fikre ve yaşantıya sahip olmasından geçer.⁷⁰

Sosyolojik boyutuyla totaliter devlet, hükmettiği toplumun sadece politik yapısını değil, politik olmayan alanlarını -sosyal, kültürel, ekonomik- da boyunduruk altına alma ve gerektiğinde kendi anlayışına uygun olarak düzenleme amacını güder.⁷¹ 1984 romanında Ingsos ilkelerinin Okyanusya'nın siyasal, sosyal, kültürel ve ekonomik alanlarda mutlak bir şekilde uygulanması ve adı geçen yerde yaşayan her yurttaşın da bu ilkelere sorgusuzca uyması tam anlamıyla bir totaliter toplum tezahürüdür. Totaliter devletlerde "bireysel alan", "bireysel hürriyet" düşünülemez, her şey devlet içindir. Totaliter iktidarlarda güç aygıtı sahibinin bütüncül bir toplum yapısını söz konusu kılabilmenin yolu, yoğun bir şekilde propaganda yapması ve bunun dışında vatandaşların hâkim ideolojiden farklı bir ideolojiye ve fikriyata kapılmasını önlemek için de sansür mekanizmasını işletmesidir.

Totalitarizm kavramının bu denli üstüne düşülmesinin, sorgulamalar yapılmasının hasebi, 20.yy'da dünyayı etkileyen önemli olayların yaşanmasıdır.

---

⁷⁰ Bülent Dâver (1969), *Çağdaş Siyasal Doktrinler*, Sevinç Matbaası, Ankara, s. 132-133.

⁷¹ age., s. 133.

Alman ve İtalyan faşizan rejimlerinin yaptıkları antidemokratik ve baskıcı uygulamaların, tüm dünya nezdinde tescillenmiş olmasıdır. Faşizan örneklerin dışında bazı sosyalist rejimlerin baskıcı uygulamaları bu rejimleri de totaliter olarak adlandırmaya elverişli surettedir. Mao dönemi Çin'i yahut Stalin dönemi Rusya'sı, yukarıdaki örneklerin yanına halihazırda iliştilirilebilir. Sonuç olarak totalitarizm kavramı, bu devletlerin adeta temel özelliklerini vurgulayan bir kisveye bürünmüştür.

Distopya metinlerinin birçoğunda merkeze alınan husus, yönetimdeki totaliter iktidardır ve bu iktidarın yaptığı akıl ve izan dışı uygulamalardır. *Fahrenheit 451* adlı romanda, kitap okumak tümünden yasaktır ve ihbar üzerine yahut başka bir sebeple bulunan kitaplar da itfaiyeciler tarafından derhâl yakılmaktadır. Kitapları da asli görevi olan "söndürme" işinden uzaklaşan itfaiyecilerin yakması son derece ironiktir. *1984* adlı romanda sosyalist tek parti rejimi altındaki İngiltere'nin hâl-i pür melâli anlatılır. Bu romanda geçen "nefret seansı", "beyin yıkama", "düşünce polisi" gibi hususların da ne denli akıl dışı olduğu gayet açık olup romanda iktidar koltuğunda oturan İngiliz sosyalist partisinin ne derece totaliter olduğunu anlatmak için yeterli. "Biz" adlı romanda, karakterlerin rakamdan ibaret olması, tektiplilik, şeffaf odalarda yaşamaları ve sürekli izlenmeleri romanın eleştirdiği totaliter rejimi anlatmaya kâfidir.

Distopya metinlerinin birçoğunun böylesi korkunç totaliter iktidarlara ele almasının sebebi günün birinde herhangi bir demokratik bir devletin totaliter bir devlete dönüşme olasılığıdır. Ancak burada Masaaki Kurosu'nun belirttiği üzere asıl sorulması gereken soru, halihazırdaki dünya sorunlarını ve gelecekte tüm insanlığı bekleyen yeni sorunları da hesaba katmak suretiyle, demokrasi sonsuza dek sürecek toplumların son şekli midir?⁷² Bunun cevabını "zaman" kavramı verecektir.

1.7. DİSTOPYALARDA YAPI MESELESİ

1.7.1. Distopyalarda İktidar Yapısı

Distopyalarda iktidar meselesine değinmeden evvel iktidar kavramını incelemek gereklidir. İktidar, TDK'nın belirlediği tanıma göre: "*Bir işi yapabilme gücü, erki ve kudretidir.*"⁷³ Distopya ile bağlantısı açısından iktidar, yönetici koltuğunu işgâl eden bir kişinin, bir zümrenin yahut bir topluluğun; toplumda yaşayan kişileri normları aracı kılarak kontrol edebilme gücüdür. Günümüzde gelinek nokta

⁷² <http://uxpamagazine.org/controlled-totalitarian/>, (et:28.12.2019)

⁷³ <https://sozluk.gov.tr> (et:28.12.2019)

itibarıyla iktidar kavramını net olarak tanımlamak epeyce zordur; çünkü birincisi, bugün sosyal açıdan çeşitliliğin söz konusu olduğu dolayısıyla sosyal ilişkiler ağının bir o kadar karmaşıklaştığı bir toplum yapısıyla karşı karşıya bulunmaktadır. İkincisi ise, günümüzde iktidar kavramının kapsama alanında olan birçok değişkenin, iktidar kavramını açık seçik tanımlanmasını zorlaştırmasıdır.

İktidar kavramının “güç” olgusuyla yakın bir teması vardır. Güç, iktidar kavramının aksine daha mobilize daha akışkan bir kavramdır. İktidar olgusu ise daha kapsayıcı olup daha geniş bir zaman-mekân aralığında işlemektedir. Bir ülkede işler yolunda gittiğinde iktidar sadece iktidar olarak kalır; ancak işler kötüye gittiğinde ve problemlerin aşılmasında yasa yeterli gelmiyorsa iktidar, güce evrilebilir. Nitekim “devletin şiddet tekeli” iktidarın “güç” olarak görünümünü sağlayan husustur.

Mezkûr satırlarda bahsedilen güç kavramına ‘Stalker’ filminde sert bir eleştiri getirilmektedir. Filmin çekildiği dönemde tüm hızıyla ve sarsıcılığıyla devam eden soğuk savaş döneminin getirdiği güç yarışı, kontrolsüz sanayileşmenin meydana getirdiği apansız sonuçlar –filmde ilk dakikalarında gösterilen sanayi şehrindeki bunaltıcı rutine dayalı gündelik yaşam, insanların tavırlarındaki o yaşayan birer ölü olma hâli, şehirde mütemadiyen gezen devriyeler, iz sürücünün evi ile iz sürücü ve diğer karakterlerin bulunduğu barın harabeden farksız oluşu, fabrikanın olduğu yerde yaşanan çevre kirliliği en nihayetinde bu manzaraların siyah-beyaz şekilde gösterime sunulması- izleyeni, realitenin boğuculuğuna ve güç isteminin ihdas ettiği korkunç sonuçları göstermektedir.

‘İnsan doğduğunda zayıf ve esnektir, öldüğündeyse katı ve duyarsız. Bir ağaç büyürken, yaşken yumuşak, eğilebilir ve bükülebilir durumdadır; fakat kuruyup katılaştığında ise artık büyümmez; ölür. Katılık ve güç, ölümün yoldaşdır. Esneklik ve zayıflık ise varlığın, tazeliğin ve yaşam dolu olmanın ifadesidir; çünkü artık katılmış ve sertleşmiş olan hiçbir şey kazanamaz.’⁷⁴

Tarihsel olarak iktidar konusunda farklı görüşler temerküz etmiştir. Birçok filozof, iktidara farklı açıdan yaklaşmıştır. Bu filozofların bazılarının konu hakkındaki görüşleri şöyledir: Macchiavelli’nin ‘‘Prens’’ adlı eserinde iktidarın, gücün hakimiyet ve kontrol şeklinde ince nüansla çalışır vaziyette tezahür ettiğine tanıklık edilir. İktidar, kişilerin üzerinde uygulanmak suretiyle zayıfların, güçlülerin hakimiyeti yoluyla toplumsal olarak oluşturulur. Nietzsche’ye göre iktidar, gerçeği tanımlayabilme gücüdür. Ona göre, gerçeği ve ahlâkı tanımlayabilme yetisi

⁷⁴ Andrey TARKOVSKI (1979), *Stalker*, Mosfilm Stüdyoları, Moskova, Rusya.

meşruiyetin koşullarını yaratır. Ona göre meşruiyetin anlaşma koşulları önemli ölçüde değişmiştir. Şu anda mevzuu teşkil eden şeyin Aristoteles'te olduğu gibi normatif bir meşruiyet olmadığını, tahakkümün sosyolojik bir gerçek olarak insanlığın kaderini teşkil ettiğini dile getirmiştir. Hobbes'a göre ise iktidar, toplumdan bireye akar ve politik aktör, bireylere eylemde bulunabilme kapasitesi veren bir mimari ürün olarak toplumu yaratır. Son tahlilde iktidarın nihai kaynağı, egemenin adeta tapusu olan şiddet ve baskı aygıtlarıdır.⁷⁵

Yukarıdaki filozoflardan farklı olarak Micheal Foucault, iktidar kavramına bambaşka açıdan yaklaşmıştır. Ona göre iktidar, salt egemen güçten kaynaklanıp halka tesir eden bir kuvvet değildir. Ona göre iktidar, her yerden gelir ve iktidar bir çeşit ilişkiler sarmalı olup buna dair ilişkiler çok yerleşiktir. Dolayısıyla da Foucault sistematığıne göre iktidar, yukarıdan aşağı doğru değil, aşağıdan yukarı doğru bir gelişme gösterir. Frank Lentricchia'ya göre Foucault'nun toplumsal teorisinde iktidar, "klasik metafizik incelemelerinde töze ayrılan 'anonim' yeri işgâl etme eğilimindedir: Yeri, kimliği, sınırları yoktur. İktidar aynı anda hem her yerdedir hem de hiçbir yerde değildir."⁷⁶ Michel Foucault, iktidar sözcüğünün hep devlet hükümlerine nosyonuna eklenmediğini ve bunun bir gelenek hâlini aldığını ifade etmiştir; ancak onun tanımı, bu gelenek hâlinin epeyce dışındadır. Foucault iktidarı, pek çok ilişki biçiminin içinde varlığını sürdüren bir yapı olarak görür.⁷⁷ Bu anlatılanların ışığında Foucault'nun iktidar sistematığının son derece post-modern nitelik arz ettiği ifade edilebilir. Harold Laswell de Foucault'ya benzer bir görüş ortaya koyarak, iktidar olgusunun her nevi toplumsal ilişkide ortaya çıkabileceğini ifade etmiştir.⁷⁸

Distopyalarda iktidarlar ise umumiyetle "totaliter" anlayıştadır. Bu totaliter anlayışla maruf iktidarların hakim olduğu distopik yapılarda, bireylerin özgürlüğünden söz etmek mümkün değildir. Aşağıdaki paragraf durumun vehametini ortaya koyar niteliktedir:

"Bir parti üyesinin ilke olarak hiç boş vaktinin olmaması ve yatak dışında hiç yalnız kalmaması gerekiyordu. Çalışmak, yemek yemek ya da uyumak dışında kalan zamanlarda mutlaka ortaklaşa bir etkinliğe katılmalıydı. Yalnızlıktan keyif aldığını

⁷⁵ <https://opus.lib.uts.edu.au/bitstream/10453/11724/1/2007005283.pdf> (et:02.01.2020)

⁷⁶ Alan MEGILL (1998), *Aşırılığın Peygamberleri*, (çev:Tuncay Birkan), 1.Baskı, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, , s. 355-356.

⁷⁷ Michel FOUCAULT (2015), *İktidarın Gözü*, (çev: Işık Ergüden), 4.Baskı, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, s. 175-176.

⁷⁸ Yahya Kâzım ZABUNOĞLU (1972), *Devlet*, Ankara, s. 3.

gösteren herhangi bir şey yapması, dahası kendi başına yürüyüşe çıkması bile her zaman biraz tehlikeli olabilirdi...’’⁷⁹

Yukarıdaki alıntı bağlamında ‘Promete ve Ateş’ mitinin anlam ve önemi daha da derinleşmektedir. Ünlü mitte, tanrıların gazabına uğrayarak zincire vurulma ve işkence çekme pahasına bilgi ateşini çalıp bunu insanlara ulaştıran Promete’nin hikayesine tanıklık ederiz. Hikayeye göre Prometheus, tanrıların insanlara karşı tutumlarının her geçen gün sertleştiğine tanıklık eder. Promete, baştanrı Zeus’a karşı bir tertip içine girer. Bunun faturası ‘ateşin insanlardan saklanması’ şeklinde tezahür eder; ancak Promete, zekâsıyla sonraki süreçte Zeus’a kendini affettirmeyi başarıp Zeus’un insanlar üzerindeki en önemli kozu ‘Bilgi Ateşi’ni, ağır bir suç olduğunu bilmesine rağmen Zeus’tan çalar ve bu ateşi insanlara ulaştırır. Nitekim, bu mitin anlam ve önemi, ne olursa olsun özgürlük ve aydınlık yarınlar için mücadele edilmesi gerektiğidir. Zeus’un insanlara yaptıklarının, distopyalardaki totaliter iktidarların yurttaşlarına yaptıkları baskı ve kısıtlamalardan hiçbir farkı yoktur. Dolayısıyla da tema, dün önemli olduğu gibi bugün de önemlidir ve yarın da önemli olacaktır. Günümüz toplumlarının da distopik bir boyuta gitgide yaklaştığı rahatlıkla öngörülebildiğinden bu mitin tematik boyutu ve verdiği dersler önemini daha da artırmaktadır.

Distopyalarda iktidar hususu, rahatsızlık verici şekilde dizayn edilmiş bir süreğenliği ifade etmektedir. Rahatsızlık vericiliği ise, bireylerin iktidar aygıtı tarafından sürekli gözetim ve denetim altında tutulmasından ve bireylerin koşulsuz olarak iktidara itaat etmesinden ileri gelir. Distopik iktidara karşı gelen ona itaat etmeyen ve süreğen gözetim ile denetimi kabullenmeyen kişiler derhâl cezalandırılır. Eğer ki cezalandırılmazlarsa da tıpkı Fahrenheit 451’de Montag’in yakalanamamasına rağmen iktidar tarafından yakalanıp, cezasının verildiği izlenimi halk nezdinde yaratılır. Böylelikle distopik iktidardan hiçbir şekilde kaçışın olmadığı gözler önüne serilir.

1.7.2. Distopyalarda Toplumsal Yapı

Distopyaların, toplumların gelecek durumlarını anlatırken başvuru kaynağı, günümüz bireyinin ve toplumlarının panoramasıdır. Dolayısıyla anlatımın merkezinde aslında yine günümüz insanı, toplumu vardır; çünkü distopyada mesele edilen,

---

⁷⁹ George ORWELL, age, <https://anarcho-copy.org/free/1984.pdf> (et:06.01.2020)

günümüz insanı ve toplumu üzerinden gelecekteki insanı ve toplumu, daha çarpıcı ifade etmeye çalışmaktır. Bu bir anlamda distopya yazarı için hem bir mecburiyet hem de şanstır. Şans olmasının nedeni, günümüz insanının bu hususa elverişli bir tablo çizmesidir. Georges Perec: *‘Sabırlısın; ancak beklemiyorsun, özgürsün ama seçmiyorsun, müsaitsin ama hiçbir şey seni harekete geçirmiyor, hiç dinlemeden duyuyor; hiç bakmadan görüyorsun...’*⁸⁰ diyerek aslında bugünün bireyine ilişkin harikulâde tespit yapar.

Distopyalarda totaliter iktidarın tehdidiyle tepkisizleştirilmiş toplum manzarasıyla karşılaşılır. Bu insanlar sadece totaliter iktidarın düşündüğü gibi düşünmek, onun istediği kalıpta olmak durumundadır. Böylesine ileri boyutta teslimiyetçiliğin nedenleri: yukarıda da belirtildiği üzere distopik iktidarın bireyler üzerinde yarattığı ‘‘korku’’dur. Tarihselliğin yitip gitmesi, gelecek anlayışının ve tahayyülünün zayıflamasıdır. Bilinçlerde temel değişimin artık olası olmadığına dair inancın belirmesidir.⁸¹ İktidara teslim olmayan ve iktidarın dayattığı şekilde düşünmeyen insanlar ceza ile karşı karşıya kalırlar. Misalen, 1984 romanında, muhalif olmak bile ‘düşünce suçu’na sebebiyet vermeye kâfi bir sebeptir. Düşünce suçu işlediği düşünülen kimse yargısız infaza maruz kalmanın yanısıra kayıtlardan silinir, onun dünyaya gelmediği varsayılır.

Distopyalarda insanlar tek-tiptir, farklılıklara yer yoktur. Bu anlatıların odak noktasını teşkil eden toplumdaki ortalama bir bireye nazaran yaşama daha farklı bakan bir birey, hem o toplum üzerinde hakimiyet kurmuş totaliter iktidar odağı tarafından hem de toplumda yaşayan diğer bireyler tarafından dışlanır; ‘‘hastalıklı’’ ve ‘‘aykırı’’ olarak görülür. ‘‘Fahrenheit 451’’ romanındaki Clarisse McClellan, bu duruma güzel bir örnektir; çünkü ilgili romanda Clarisse, yaşamdan haz almasını bilen, bilinçli ve gayet akli başında bir karakter portresi çizmektedir. Nitekim aynı adlı eserde Montag’i de düşüğü bilinmezden, derin uykudan çıkaracak olan Clarisse’in kendisi olacaktır.

Distopyalarda toplum ve o toplumdaki insanların fikirleri iktidar tarafından önemsenmez. Önemli olan, iktidarın ne düşündüğüdür, ideolojisidir. Devlet, toplum için değil; toplum devlet içindir. Bu nedenle de bazı distopik toplumlarda genellikle toplumun kendi bütünlüğünde ‘kast sistemi’ vardır. Bir sınıftan diğerine geçiş zor hatta olanaksız olmakla birlikte toplumda yaşayanlara hiçbir şekilde seçim hakkı

---

⁸⁰ Georges PEREC (2013), *Uyuyan Adam*, (çev:Sosi Dolanoğlu), 3.Baskı, Metis Yayınları, İstanbul, s. 63.

⁸¹ Düşünbil Dergisi (2019), 80.sayı, s.19.

tanınmamıştır. Mesela 1984'te toplumun; partinin üst tabakası, partinin alt tabakası ve proloterler şeklinde sistematize edilmesi yahut Cesur Yeni Dünya'da toplumun Alfa, Beta, Delta, Epsilon ve Gamma şeklinde sınıflandırılması bu durumu kanıtlar niteliktedir.

1.7.3. Distopyalarda Teknoloji

Teknoloji, etimolojik olarak *tekhno* ve *logia* kelimelerinin birleşiminden meydana gelen bir kavram olup Yunanca orijindir. Burada *tekhno* yapmak; *logos* ise bilmek anlamını karşılamaktadır. İnsanoğlunun her neviden ihtiyacını karşılamak adına varlığı gerekli her türden donanımın, yazılımın sairenin yine insanlığın bilgisi ve yetisi dahilinde ortaya çıkarılması sürecidir. Bu tanımdan yola çıkılarak teknolojinin içinde barındırdığı unsurların insan, ihtiyaç, bilgi, yetenek ve zaman olduğunun anlaşılması gerekir.

Sanayi inkılabı öncesi teknoloji, daha ziyade değirmen, dokuma tezgâhı, çanak, çömlek, seramik gibi gündelik hayatı daha kolay hale getirmek için dizayn edilmiş araçlar bütünü olarak söz konusu olmuştur. Bu zamanlarda teknoloji ve yaşam iç içe pratik edilmiştir.⁸² Ancak sanayi inkılabı ile birlikte teknoloji algılayışında birtakım değişiklik olmuştur. Sanayileşme ile birlikte teknoloji, şirket-devlet-birey üçgeninde bir doğrusallık göstermiştir. Özellikle bireylerin ihtiyaçları olmamasına rağmen fazlasıyla tüketime sevk edilmeleri; dolayısıyla sadece tüketme üzerine kurulu bir yaşam anlayışının egemen kılınması, devletlerin teknolojiyi, halkları gözetleme ve denetleme amacını gerçekleştirme açısından araçsallaştırması ve son olarak teknolojinin iktisadın en temel özelliklerinden olan kâr edinme felsefesi şiar edilerek devasa şirketlerce değerlendirilmesi bu dönemde gerçekleşen önemli gelişmelerdir.

Distopyalarda devlet sistematığı, son derece otoriter ve tek elden işleyecek şekilde dizayn edilmiştir. Totaliter distopyalar için kelâm edilecek olursa bu, daha çok ‘‘tek partinin kullanımına açık devlet/iktidar yapısı’’ şeklinde de izah edilebilir. Parti devleti anlayışının hüküm sürmesinden ötürü de devlet çatısı altında bulunan bireylerin temel hak ve özgürlüklerinden ve bu özgürlüklerden biri olan özel yaşamdan bahsedilmesi mümkün değildir; bahsedilmeye başlandığı an devletin varlığı ve bütünlüğünün tehlike altına girebileceği düşünülür. İşte böyle bir tehlikenin söz konusu olmaması için teknolojinin distopik devlet yapısının varlığını sürdürmek ve

---

⁸² Murat BAHADIR (2015), ‘‘Teknolojinin Şekillendirdiği Dünyada Felsefenin İşlevi’’, *Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1/1, s. 145.

amaçlarını gerçekleştirmek adına bizzat bu yapı tarafından araçsallaştırıldığına tanıklık edilir.

Distopyalarda teknoloji, son derece ileri bir boyut kazanmıştır; böylelikle mevcut distopik iktidar, gelişen bu teknolojiyi maiyeti ve hükümranlığı altında bulunan kimseleri denetlemek ve gözetlemek için kullanmıştır. Kısacası distopyalarda teknoloji, iktidar mekanizması tarafından bireyleri kontrol altında tutabilmek, gözetlemek ve denetlemek için kullanılmaktadır.

Distopya senaryolarının kahir ekseriyeti, teknolojinin insanlığı engellediğini ifade eder. Teknoloji, bireylerin birbirleri arasında yeni iletişim kanalları oluşturmaya imkan verirken; teknolojinin bambaşka kullanıldığı distopyalarda ise bireyler, duyarsızlaşır ve kişiliksizleşir. Distopik hikayeler sıklıkla, özgürlüklerinin ellerinden alınmasına imkan tanıyan baskın teknolojiye boyun eğdirilmiş insanları sergiler.⁸³

George Orwell'ın 1984 romanında yukarıda bahsedilen hususların çok daha uç örneklerine rastlanır. İlgili distopyada totaliter baskıcı hükümet, bireylerin evlerine kameralar yerleştirip onları sürekli gözetler ve televizyon "gözetim mekanizması" olarak kullanılır. Sonunda kişilerin özel alanı, teknoloji sayesinde devletin kişiliğine ve kamusal alana dahil edilerek eritilir.

1.7.4. Distopya ve Toplumsal Bellek

Toplumsal bellek kavramı, konuşma dilinde sıklıkla anılmakla birlikte akademik hayatta kendine yer edinmiş saygın kişilerce de incelenmeye değer bulunan mühim bir kavramdır. Kavram, salt 'toplumsal bellek' olarak kullanılmayan ve kendisiyle aynı anlamı işaret eden benzer kullanımları da mevcuttur.; toplumsal hafıza, kolektif hafıza, sosyal bellek, kolektif bellek gibi. Anlatımda ise "toplumsal bellek" tercihi ile yola devam edilecektir.

Bu kavramı incelemeye geçmeden evvel kavramı meydana getiren "toplumsal" ve "bellek" sözcüklerinin değerlendirilmesi elzemdir. Toplumsal ne demektir? Toplumsal kelimesi, TDK'nın yaptığı tanıma göre: "toplumla ilgili, toplumu ilgilendiren, sosyal, içtimaî, maşerî"⁸⁴ anlamlarına gelmektedir. Toplum sözcüğü de TDK'ya göre: aynı toprak parçası üzerinde bir arada yaşayan ve temel

⁸³ <https://mediummagazine.nl/dystopia-and-technology-a-symbiosis/> (et:05.09.2020)

⁸⁴ <https://sozluk.gov.tr> (et:06.09.2020)

çıkarlarını sağlamak için iş birliği yapan insanların tümü, cemiyet’’⁸⁵ demektir. Kavramın oluşumunu sağlayan bir diğer sözcük ‘‘bellek’’tir. TDK’ya göre bellek kavramı; ‘‘yaşanılanları, öğrenilen konuları, bunların geçmişle ilişkisini bilinçli olarak zihinde saklama gücü, dağarcık, akıl, hafıza, zihin’’⁸⁶ anlamına gelir. Günümüzde esasen bellek kavramı; bilgiyi, şeyi saklayan ve ihtiyaç durumunda onu ortaya çıkartmaya yarayan bir mefhumdur.

Bellek kavramının farklı dallarla ilişkisi söz konusudur. Bu farklı dallarla olan yoğun ilişki, belleği çok boyutlu kılmanın yanında belleğin standart olarak tanımlanmasını da güçleştirmiştir. Nöropsikoloji bilimi çalışmaları açısından bellek; geçmişte yaşanmış bir olayın, bir şeyin, bir bilginin zihnimizin hafıza işiyle uğraşan kısımlarında depolanması ve bütün bu saklanan hususların gün yüzüne çıkarılması faaliyetidir. Bilişim dalı açısından bellek, bilgisayar ortamındaki verilerin bilgisayarın depolama alanında tutulması işlemidir. Sosyoloji bilimi açısından bellek, belleği etkileyen tarihi olayların toplumsal yönleri ve sonuçları üzerinde durulmasıdır. Bu hususun yanı sıra toplumsal kültür, toplumsal kimlik, toplumsal norm gibi kavramlar da bellek kavramı ile incelenir. Bu ilişkiler silsilesi, belleğin ‘‘hatırlama’’ ve ‘‘unutma’’ fonksiyonları açısından bir hayli hayatiyet taşımaktadır.

Bellek kavramı denildiğinde akla gelen ilk iki husus yukarıda söz edildiği üzere hatırlama ve unutmadır. Bu hususlar beynin çalışma düzeni ve aktivitesiyle ilgili olup aşamalı ve son derece komplike olması yönünden de belli bir süre gerektiren faaliyetlerdir. Bu çalışma prensibi geçmişten geleceğe doğru akan, kuşakları birbirine doğru yaklaştıran, kültürel belleği meydana getiren birçok mekanizmanın belli bir düzen içinde çalışmasına bağlıdır.⁸⁷ Kolektif bellek ile kültürel belleği de belirleyen unsurlar da ‘‘hatırlama’’ ve ‘‘unutma’’ fonksiyonlarıdır. Salt hatırlama-unutma da yetmemekte olup bu hususların süreklilik arz etmesi ve bunun için de gerekli eylemlerin yerine getirilmesi gereklidir.

Toplumsal bellek kavramı, 20.yy’ın ilk yıllarında ise ünlü sosyolog Maurice Halbwachs tarafından sağlam bir temel üzerine bina edilmiş böylelikle kavram üzerine daha ciddi düşünülmesi için gerekli ortam sağlanmıştır.⁸⁸ Maurice Halbwachs’a göre kolektif bellek yani toplumsal bellek: ‘‘Verili değil, sosyal olarak inşa edilen

⁸⁵ <https://sozluk.gov.tr> (et:06.09.2020)

⁸⁶ <https://sozluk.gov.tr> (et:06.09.2020)

⁸⁷ Saim TUĞRUL (2014), ‘‘Avm’li Hatırlama ve Unutma’’, *Moment Dergi*, Cilt 1, Sayı 2, s. 17.

⁸⁸ İdil İPEK (2019), ‘‘Toplumsal Belleğin Yeniden İnşası: Yazılı Basında 27 Mayıs’ı Hatırlatma ve Unutturma’’, *Social Sciences Studies Journal*, vol 5, issue 46, s. 5594.

nosyondur.'⁸⁹ Bu tanımdan yola çıkılarak, toplumsal bellek nosyonunun kişilerin yaşadıklarından çıkarttıkları öznel sonuçlardan, olaylar ve durumlar karşısında verdikleri birbirinden farklı bireysel tepkilerden bağımsız olarak; kişilerin bir toplum içinde yaşamalarından kaynaklı olarak aşama aşama ilerleyen ve en nihayetinde o toplumu da aşip bağımsızlaşan müşterek değerler sistematığıdır. Böylelikle toplumsal bellek; bir olayın, bir olgunun, bir bilginin, bir nesnenin, tarihi bir hususun vs bir kişiye ait olmaktan çıkıp topluluğun/toplulukların ortak malı haline gelmesinin ritüellerle, törensel etkinliklerle tatbik edilmesidir. Dolayısıyla anıtlar, kitaplar, anma törenleri, dinsel ayinler, ulusal bayramlar, özel anlam ifade eden heykeller, andaçlar vs ile muhafaza edilen toplumsal belleğin, kişinin hayatının her zerresine nüfuz ettiğini söylemek mümkündür. Bu sayılanlar adeta belleğin 'unutma durumu'na karşı alınmış önlem niteliğindedir. Buna ek olarak bu hususların eğitsel yönlerinin olduğunu da söylemekte fayda vardır.⁹⁰ Halbwachs'ın konuyla ilgili çalışmalarının temel iddiası belleğin toplumsal hususlara, toplumsal çerçevelere bağlı olmasıdır.

Peki toplumsal bellek ile distopya arasındaki ilişki nedir? Distopyalarda, toplumsal belleğe neden müdahale edilir, neden toplumsal belleğin yeniden yazımı söz konusu olur? Bunun cevabı, önceki iktidarın sona ermesinden sonra onun yerine geçen totaliter düzenin sözde daha iyiyi daha güzeli getireceği iddiasıdır.

Distopyalarda toplumsal belleğin kontrol edilmesi ve bununla da yetinilmeyip onun değiştirilmesine yönelik yapılan müdahaleler bütünü, iktidarın toplum üzerindeki etkisini artırır ve o toplumun yönetilmesi işi de bu sayede oldukça kolaylaşır; çünkü toplumsal belleğinden, toplumsal karakterinden yoksun bir toplum, şimdiki yönetemeyeceği gibi geleceğini de istediği gibi şekillendiremez. Totaliter iktidarlara, bunu sağlamak için geçmişi tamamen unutturma yoluna başvurur ve geçmişle ilgili bilgi ve belgeleri kendi çıkarına uygun düşecek şekilde değiştirerek kendisinin olası menfi bir durumda toplum gözünde geçmişle kıyaslanması riskinin ve eleştirel düşüncenin önüne geçer. 'Fahrenheit 451' adlı eser, bu durumu yansıtmaya açısından oldukça önemlidir:

'Çok eskiden itfaiyecilerin yangınları başlatmak yerine yangınları söndürdüğü doğru mu? diye sordu. Hayır evler hep yangına dayanıklıydı, inan bana. Tuhaf. Bir keresinde

---

⁸⁹ Maurice HALBWACHS (1992), On Collective Memory, University of Chicago, s. 22'den akt: Tuba DOĞU Melis VARKAL DELİGÖZ (2017), 'Hafıza Kutusu: Bir Kentsel Kolektif Bellek Deneyimi', Megaron, Cilt 12, Sayı 4, s. 546.

⁹⁰ Michael SCHUDSON (2007), 'Kolektif Bellekte Çarpıtma Dinamikleri', *Cogito Bellek: Öncesiz ve Sonrasız*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, Sayı 50, s. 180.

*duyduğuma göre, çok eskiden evler kazayla yanarmış ve itfaiyecilere alevlere söndürmeleri için ihtiyaç duyarlarmış.*⁹¹

Oya Baydar'ın, ''Çöplüğün Generali'' adlı eserinde bu durumu ortaya koyar: ''Biraz sonra kokuyu duymaz olacağız. Belli ki buradakiler de duymuyorlar artık, alışmışlar; kanıksamışlar.''⁹²

---

⁹¹ Ray BRADBURY, age, <https://anarcho-copy.org/free/fahrenheit-451.pdf> (et:16.12.2020)

⁹² Oya BAYDAR (2009), *Çöplüğün Generali*, 1. Baskı, Can Yayınları, , https://turuz.com/storage/her_konu-2019-7/7652-Choplughun_Generali_-Oya_Baydar-2009-257s.pdf (et: 16.01.2020)

II. BÖLÜM

ÖZEL ALAN MESELESİ

2.1. KAMUSAL ALAN KAVRAMI

Kamusal alan kavramının izahatı yapılmadan evvel ‘‘kamu’’ ve ‘‘kamusal’’ kavramları hakkında ufak çapta bir soruşturma açmak gereklidir. TDK Sözlüğü’ne göre kamu sözcüğünün birincil anlamı: ‘‘Halk hizmeti gören devlet organlarının tümüdür.’’ İkincil anlamı: ‘‘Bir ülkedeki halkın bütünü, halk, amme.’’ ve üçüncül anlamı ise: ‘‘Hep, bütün.’’ şeklindedir.⁹³ Kamu sözcüğü etimolojik olarak Moğolca – kamuğ/-kamağ sözcüklerine dayanmaktadır. Kamu sözcüğünün İngiliz – Amerikan dillerindeki karşılığı ‘‘public’’tir. Merriam Webster’a göre ise ‘‘public’’ sözcüğünün 3 farklı tanımı vardır: birincisi ‘‘Halk için görülebilir ya da erişilebilir yer.’’ ikincisi ‘‘Bir bütün olarak insanlar.’’ üçüncü ve son tanımı ise ‘‘Ortak ilgi alanlarını ya da karakteristiklerini haiz bir grup insan.’’⁹⁴ Şeklindedir. Public sözcüğü etimolojik olarak ise Latince ‘‘publicus’’ kelimesinden gelmektedir. Bu kelimenin devlete ait, kamuya ait, kamu görevlisi gibi karşılıkları mevcuttur. Günlük konuşma dilinde ‘‘kamu’’ denildiğinde akılda beliren şeyler genellikle devletin kendisi veya onunla ilgili iş ve işlerdir; ancak kamu kelimesi realitede farklı disiplinlerle daha geniş yelpazede ifade alanı bulma gücüne ve kabiliyetine sahiptir: sosyal, kültürel, hukuksal, tarihsel birtakım değerler de kavramın tanımlanma sürecine dahil olmaktadır.

TDK’ye göre kamusal kavramı ise, ‘‘kamu ile ilgili, gizli saklı olmayan’’ manâsına gelmektedir.⁹⁵ Ahmet Cevizci’ye göre kamusal sözcüğü özel, kişisel, mahrem olana karşıt biçimde kamuyla, meslekler veya siyasî alanla alâkalı olan için kullanılagelen bir nitelemedir. Bu bağlamda toplumun çıkarını kişilerin ve grupların çıkarlarından ayırmsamak için ‘‘kamusal çıkar’’ ifadesi tercih edilir.⁹⁶

⁹³ <https://sozluk.gov.tr/> (et:02.10.2020)

⁹⁴ <https://www.merriam-webster.com/dictionary/public> (et:02.10.2020)

⁹⁵ <https://sozluk.gov.tr/> (et:02.10.2020)

⁹⁶ Ahmet CEVİZCİ (1999), *Felsefe Sözlüğü*, 3. Baskı, Paradigma Yayınları, İstanbul, s. 486.

Kamu ve kamusal kelimeleri incelendikten sonra kamusal alan kavramının açılımının yapılması icap etmektedir. Kamusal alan kavramı soyuttur. İçerisinde alan ifadesini barındırması onun belli bir mekânı işaret ettiğini göstermez. Genel olarak bakıldığında bu nosyon, insanların kendilerini ilgilendiren sorunlar için biraradalıklarını sağlayıp fikir teatisinde buldukları ve en nihayetinde fikir birliğine vardıkları alanı sembolize eder.

Cevizci'ye göre liberal politik düzenin feodal düzenin yerini aldığı vakit oluşan yurttaşların toplulukla alâkalı meseleleri ve konular üzerinde tartışma, fikir beyanında buldukları, sosyo – politik sorunların çözüme kavuşmasında; kişilerin değerler, amaç ve normlar üzerinde konsensüs sağladıkları ve katkı yapma şansına eriştikleri *politik muhalefet alanı*dır.⁹⁷ Kamusal alan kavramı bu anlamda toplumsal yaşantının bir parçası olan ve devlet sistematığı dahilinde ‘yurttaş’ olarak tanımlı bireylerin çeşitli toplumsal meseleleri, politik olarak olması gerekenleri statülerinden, özel alanına dair kodlardan bağımsız olarak toplum yararını gözeterek tartıştıkları farazi yerdir. Yurttaş olarak tanımlı bu bireyler kamusal alanı ‘eşitlik prensibi’ temelinde var ederler. Kamusal alan, modern anlamda toplum için ‘ortak iyi’nin tespitine yönelik her türlü düşüncenin sahne aldığı bir alana işaret eden kavramdır.

Charles Taylor, kamusal alan hususunu mekânsal özelliğini dikkate alarak değerlendirmiştir. Bu mülâhazaya göre kamusal alan, kendisini oluşturan üyelerin matbu veyahut çeşitli iletişim araçları vasıtasıyla bir araya gelerek yahut karşılıklı olarak ‘kamu yararı’nı ilgilendiren konuları tartıştıkları ve dolayısıyla ortak bir kanının meydana geldiği düşünülen müşterek yerdir. Bu alandaki çalışması sebebiyle kavramın önemini artıran Jürgen Habermas’a göre kamusal alan kavramı ise söylemselliklerin vücut bulduğu bir alandır. Ona göre, kamusal alan kavramıyla anlatılmak istenen şey bu kavram sayesinde toplumsal yaşam dahilinde kamuoyu benzeri bir şeyin oluşturulabilmesinin mümkün hâle gelmesidir. Bunun kamuoyu olarak adlandırılmasını sağlayan unsur da yukarıda bahsedilen söylemseliktir.⁹⁸

Richard Sennett kamusal alanı daha ziyade şehri düzlemde değerlendirerek mekânsallaştırmıştır. Ona göre kamusal alan, burjuvanın toplumsal kökenini gizleme kaygısından vazgeçip deneyimlerini sergiledikleri mekân hâline bürünmüştür. Kamu,

---

⁹⁷ Ahmet CEVİZCİ, age, s. 486.

⁹⁸ Charles TAYLOR (2002), *Modern Toplumsal Tahayyüller*, (çev: Hamide Koyukan) Metis Yayınları: İstanbul, s. 89’dan akt: Muhammed Ali KÖROĞLU (2012), *Özerk Kamusal Alanların Oluşmasında Dinin Rolü (Konyadaki Finans Kuruluşları Örneği)*, Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Din Sosyolojisi Bilim Dalı, s. 16.

modern anlamını 18.yy başlarında kazanmış, aile ve yakın arkadaş kesimlerinden farklı bir konumu olan bir toplumsal yaşam bölgesi değil rölatif olarak çeşitli insanları kapsayan, tanıdıkların ve yabancıların meydana getirdiği bir alanı imler hâle gelmiştir.⁹⁹ Günümüz kamusal ise *gelip geçici bir yapıya* dönüşmüştür. Önceleri kamusal alanlar, kamusal tartışmaların vâki olduğu, diri mekânlardı. İngiltere örneğinde büyük yangından sonra yeniden dizayn edilen şehirlerdeki meydanlar artık sosyalleşilen yerler olmaktan ziyade gelip geçilen yerler konumuna indirgenmiştir.¹⁰⁰

Hannah Arendt'a göre kamusal alan bir gereklilik ve fark edilme alanıdır. Bu alan insanların birbirleriyle irtibat kurmaları sayesinde bir kimlik kazanan ortak bir dünyadır. Ortak dünya herkesin bir araya gelerek toplandıkları yerdir ve burada kişilerin birbirlerine göre konum farklılıkları söz konusudur. İki kişinin birbirlerine göre konumu iki objenin birbirlerine göre konumlanışından daha az rastlantısal değildir.¹⁰¹ Hannah Arendt, kamusal alan özelliklerine gereklilik ve fark edilmenin yanına niyetlerin ortaya konduğu yer olma özelliğini de ekler. Bu anlamda kamusal alanı herkese açıklık olarak tanımlayan Habermas'tan ayrılır. Arendt'a göre, bireyin kimliği, kamusal alanda yapıp edilenler sonucu oluşur. Özel alanda yapıp edilenler ise kimliği oluşturmazlar. Arendt'a göre insan, *kamusal alan* denen yerde kendini, ne istediğini, neler yapabileceğini daha iyi anlar ve istediklerini, yapabildiklerini bu alanda ortaya koyma şansına erişir. Kamusal alan, eşsizliklerin yuvasıdır. Kamusal alanda başka insanların bulunması ise çoğulluğu işaretler. Ona göre insanı insan yapan şey bu "çoğulluk durumu"nun içinde bulunmaktır. Dolayısıyla Arendt'a göre kamusal, yalnızlığın, işlevsizliğin karşıtı bir alandır. En nihayetinde Hannah Arendt, kamusalın topluluk ruhunu çağrıştırması açısından önemli olduğunu ifade eder. Şöyle ki: insanlar bir yerlerde bir araya geldikleri vakit kamusal çıkarlar devreye girer ve böylelikle *kamusal alan* denen şey söz konusu olur.¹⁰² Dolayısıyla verili bir alan özelliği taşımaz ve kolektivitelyi ifadeler.

Weintraub, kamusal olanı belirleyici olan prensiplerin olduğunu ifade eder. Birincisi, gizlenmiş ya da kendi içine çekilmiş olana mukabilen açık olan, zuhur eden ya da erişilebilir olandır. İkincisi ise bireye ya da bireye ait olana karşılık kolektiflik

---

⁹⁹ Richard SENNETT (2010), *Kamusal İnsanın Çöküşü*, (çev: Serpil Durak – Abdullah Yılmaz), 3. Baskı, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, s. 33.

¹⁰⁰ Cihad ÖKSÖZ (2011), "Richard Sennett ve Kamusal İnsanın Çöküşü", *Sosyoloji Notları Dergisi*, Sayı 8, s. 19.

¹⁰¹ Hannah ARENDT (1994), *İnsanlık Durumu*, (çev: Bahadır Sina Şener), 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 83-84.

¹⁰² <https://www.youtube.com/watch?v=XTBturT8cc0> (28.12.2020)

yahut bireyin kolektif çıkarları ile ilgisi olan şeylerdir. Sözün özü görünürlük ve kolektifliktir.¹⁰³

Kamusal alan, bireyi ve iradesini merkeze yerleştiren aydınlanma ve modernizm süreçlerinin yapıtaşları olan eşitlik, özgürlük, adalet vb. değerlerin somutlaşmış sosyal ve siyasal yaşama nüfuz ettiği soyut alanı imler. Hiyerarşi, gelenek ve otoriteye saygı gibi değerler etrafında toplanan toplumsal yapılarda istenilen anlamda bir kamusal alana tesadüf edilmez.¹⁰⁴

Kamusal alan kavramının neye ilişkin olduğu neyi ifade ettiği meselesi üzerinde tam bir birliğin sağlandığı söylenmektedir; zira kavramı insanlar genellikle sahip oldukları dünya görüşlerine, politik ideolojilerine, felsefi eğilimlerine göre açıklama kararlılığı sergilemektedirler. Ayrıca demokrasi ve özgürlüklerin somutlaşma yeri ve biçimi noktasında hâlen birtakım sıkıntılar mevcuttur. Dolayısıyla bu kavram hakkında benzersiz bir tanım, bir perspektif ortaya koymak pek mümkün görünmemektedir. Bu minvalde Jürgen Habermas da aslında konunun ne denli karmaşık olduğunu, Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü'nün Önsözü'nde itiraf eder ve konuya sağlıklı yaklaşabilme adına bir öneri sunar: kamusal alan kategorisi öncelikle geleneksel politika bilimi perspektifinde yansıtılan geniş alan içinde soruşturulmalıdır.¹⁰⁵

Kamusal alan, interdisipliner bir kisveye büründürülmekle birlikte bunun sonucu olarak farklı tanımlamalara açık pozisyona gelmiştir. Eric Dacheux'ye göre bir hukukçunun, sosyoloğun, filozofun, mimarın ya da tarihçinin kamusal alana ilişkin tanımlamaları birbirinden farklıdır; çünkü her biri kendi meslek dalını göz önünde bulundurarak bu kavramı değerlendirmeye tâbi tutar.¹⁰⁶ Fakat bu noktada ifade edilmesi lâzım olan şey kamusal alanın, hukuk terimi olmaktan uzak oluşudur. Hukuk jargonunda bu terim doğrudan kendine yer bulamamakla birlikte kamu sözcüğü hukukta "kamu görevlisi", "kamu görevi", "kamu yararı", "kamu hizmeti" ve "kamu hukuku" şeklinde geçmektedir. Kamusal alana kültürel açıdan varılmaya çabalandığında, toplumsal tecrübelerin ufuklarını ortaya koyan bir kavram; politik

---

¹⁰³ Muhammed Ali KÖROĞLU, agt, s. 19.

¹⁰⁴ Eylem ÇAMUROĞLU ÇİĞ (2012), *Kamusal Alan Teorileri Açısından Sağlık Gazeteciliği ve Demokrasi*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı, s. 51.

¹⁰⁵ Jürgen HABERMAS (1991), *The Structural Transformation of the Public Sphere*, Massachusetts Institute of Technology Press, Author's Preface xviii.

¹⁰⁶ Eric DACHEUX (2012), *Kamusal Alan: Demokrasinin Anahtar Bir Kavramı*, (çev: Hüseyin Köse) Ayrıntı Yayınları, İstanbul, s. 15.

açından yaklaşıldığında ise özgürlük, adalet, eşitlik mücadelesinin yapıldığı yeri imleyen bir kavram olduğu dile getirilebilir.¹⁰⁷

2.2. ÖZEL ALAN KAVRAMI

“Özel alan” kavramının izahatı yapılmadan evvel “özel” sözcüğü üzerinde durulmalıdır. TDK’nın özel kelimesine ilişkin yaptığı tanımlamalar şu şekildedir: “Yalnız bir kişiye, bir şeye ait veya ilişkin olan; bir kişiyi ilgilendiren, hususi, zatî; devlete değil, kişiye ait olan, hususi, resmî karşıtı.” Jürgen Habermas, “özel” kelimesinin Almanca karşılığı olan “privat” sözcüğünün Latince “privatus”tan geldiğini ve İngilizce karşılığı olan “private” ile Fransızca karşılığı “prive” sözcüklerinin de aynı anlamları çağrıştırdığını düşünür. Ona göre bu sözcüklerin ifade ettiği şey, kamu görevinde veya resmi bir pozisyonda bulunmamaktır.¹⁰⁸ Habermas, özelin devlet alanından dışlanmayı içerdiğini ifade eder.¹⁰⁹

Özel alan kavramı, bireyin kamusal yaşamından daha dar ölçüde bir çerçeveyi bünyesine alan, dış dünyada takılan maskelerin takılma zorunluluğunun olmadığı, bireye özgü olup bireyin kendi benliğini hâkim kılabildiği bir yeri işaret etmektedir. Özel alan mefhumunu enikonu tanımlayabilmek için ise bireyin aile üyeleriyle, yakınlarıyla olan hayatından başlanarak kendisine ait olan *mahremine* kadar bir sıra izlenmesi gereklidir.¹¹⁰

Richard Sennett özel alanın sabit bir nitelikte olmadığını, onun da kamusal alan gibi evrimsel bir süreçle şekillendiğini ifade etmiştir. Sennett, tıpkı kamusal alan gibi özel alandan da sabit bir durummuşçasına bahsedilmesinin büsbütün kolaycılıktan kaynaklandığını ifade eder. Ona göre özel alan da kamusal alan gibi karmaşık bir evrimsel zincirdir.¹¹¹ Bugünkü anlamda ifade bulan özel alan ile geçmiş dönemlerde ifade bulan özel alan arasında büyük bir fark vardır. Tarihsel olarak özel alan soruşturması yapıldığında başvurulacak ilk dönem, Antik Yunan Dönemi’dir. Özel alan, Antik Yunan’da daha çok yaşanılan yere, hane yaşamına işaret eden bir anlamı haizdir. Eski Yunan’daki manâsıyla oikostur. Bu alanın içine aile bireyleri girer.¹¹²

¹⁰⁷ Merak ÖZBEK (2004), “Giriş: Kamusal Alanın Sınırları”, İçinde, *Kamusal Alan*, Ed. Meral Özbek, Hil Yayıncılık, İstanbul, s. 54.

¹⁰⁸ Jürgen HABERMAS (2018), *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü*, (çev: Mithat Sancar ve Tanıl Bora), 15. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 70.

¹⁰⁹ Jürgen HABERMAS, age, s. 71.

¹¹⁰ Türker ÖZŞEKERLİ (2016), *Ne Kamusal Alan Ne Özel Alan: Yeni Medya*, Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Genel Gazetecilik ABD, s. 32.

¹¹¹ Richard SENNETT, age, s. 129.

¹¹² Eski Yunan’da köleler de *oikos* sistematğine dahildi.

Hannah Arendt bu durumu kamusal alandan mahrumiyet olarak mülâhaza etmiştir. Hannah Arendt'a göre böylesi mahrumiyet, en yüksek ve en insani yeteneklerden yoksun olmak anlamına geliyordu. Salt özel yaşamı olan biri ona göre insan değildi.¹¹³

Politik liberalizm bağlamında özel alan, temel hak ve özgürlüklerin birey için muhafaza edildiği alandır. John Rawls, özel alanın adaletten azâde olmadığını bilhassa vurgular. Rawls, özel alan bağlamında herkes için negatif özgürlüklerinin sunulacağı teminatını verirken bireylerin kamusal alanda ise makûl olmaları gerektiğini ifade eder.¹¹⁴ Negatif özgürlük nosyonu ise felsefi düzlemde bireyin, herhangi bir kişinin veyahut otoritenin baskısı altında olmaksızın bir şey yapması veyahut yapmamasıdır. Thomas Hobbes ve John Locke büsbütün bireylerin arzularını, kendilerine has hususları karşılayabilecek ve koruyabilecek “kesin sınırlarla çevrelenmiş bir alan”ın tasarlanması gerektiğini savunurlar. Mezkûr tümcede vurgulanan husus “özel alan” nosyonunu imler.

Thomas Hobbes ve John Locke gibi liberal teorisyenler, kamusal alan ve özel alan dikotomisini devam ettirmeleriyle beraber kamusal rol ve sorumlulukları tanımlamanın yanında devlet kudretini sınırlamanın bir yordamı olarak özel alan tanımlama gayreti içinde olmuşlardır. Thomas Hobbes ve John Locke, bir kişiyi özgürlüğünden mahrum etmenin temelini “kişinin kendi rızasına” istinat ettirmişlerdir. Bu çerçeveden değerlendirildiğinde kamusal alan kudretin cârî olduğu toplumsal olarak yapılandırılan alanı; özel alan ise kudretten müstakil ve yapılandırılmayan “doğal özgürlük alanı”nı imler. Özel alan, bu anlamıyla politika dışında olduğu tasavvur edilen şeyleri bünyesinde toplayacak biçimde kullanılagelmektedir.¹¹⁵ Bahsedilen bu şeyler ise cinsellik, arkadaşlık, mekânsal olarak ev ve aile ve bunların içlerinde barındırdığı ilişkiler vb. şeklindedir. Bu denli önemi haiz bu alanın dışsallığa karşı korunması ihtiyacı da zaman içinde çeşitli gelişmelerin etkisiyle artmıştır.

Özel alanın korunması evvelâ ailenin ve ailenin gizliliğinin korunması ve ardından bireysellik düşüncesinin önem kazanmasıyla birlikte beden ve evin gizliliği peydah olmuştur. Zaman içinde totaliter yapıların bireyin müstakil varlığını koruyamamasından dolayı bu yapılarda özel yaşamın ve onun gizliliğinin söz konusu

---

¹¹³ Hannah ARENDT, age, s. 60.

¹¹⁴ Mehmet KOCAOĞLU ve Uğur ALTUNDAL (2017), “Siyasal Liberalizmde Birey İmgesi: Eleştirel Bir Bakış”, *Birey ve Toplum Dergisi*, Cilt 7, Sayı 13, s. 70.

¹¹⁵ Ayten ALKAN (2000), “Özel Alan ve Kamusal Alan Ayrımının Feminist Eleştirisi Çerçevesinde Kentsel Mekân”, *Kültür ve İletişim*, 3(1), s. 74.

olmadığı ve bu alanın iktidar tarafından çeşitli müdahalelere maruz kaldığı şüphe götürmez.¹¹⁶

Özel alan kavramının kapitalizmle ilişkisinin özel alana müdahale konusunda bilhassa irdelenmesi gereklidir. Kapitalizmin çalışma mantığı “esneklik” üzerinedir. Kapitalizmin “esnek çalışma mantığı” iş yaşamını tümünden dönüştürmüştür. Öyle ki içinde bulunulan zamanda *çalışma durumunun* iş saatleri dışında bile devam ettiği rahatlıkla söylenebilir. Esneklik düzeninde hiçbir çalışan güvende değildir; çünkü işten çıkarılma korkusu çalışanın içini kemirip durur. Hâlihazırda çalışan birey işten çıkarılmamak için istikrarlı bir performans gösterme mecburiyetindedir. Bu nedenle birey özel alanından ödün verir. Sözgelimi iş yerinin patronu çalışma saati dışında çalışanını aramakta bir beis görmez. Kapitalizmin “kâr maksimizasyonu” felsefesi doğrultusundaki görünüm şekilleri, Aristoteles’in “serbest zaman” kavramı bakımından tamamen yanlıştır. Aristoteles’e göre *serbest zaman*, insanlara maddi açıdan gerekli ya da yararlı etkinlikler değil; insanların “özgür” olarak seçtiği etkinliklerdir. Tam da bu nedendir ki Aristoteles’e göre serbest zaman, *özgür bir zamandır*. Toplumun ve kültürün gelişmesi, insanın yaratıcı yanını ortaya çıkaran *serbest zaman* sayesinde olmuştur.¹¹⁷ Bireyin en tabii hakkı olan serbest zamanını onun elinden almak, onun özgürlüğünü ve yaratıcılığını alaşağı etmek demektir. Bireyin özgürlüğünün ve kreatif yönünün yok edilmesi ise günümüz kapitalist iktidarları ve bunların daha acımasız sürümü olan distopik iktidarlar için “olması gereken”dir. Ayrıca belirtmek gerekir ki kölelik kaldırılmasına rağmen bugün devam etmektedir. Bu anlamda değişen bir şey olmamıştır. Distopyalar açısından bakıldığında da distopik, totaliter düzenler tarafından kişiler salt “köle” olarak görülmektedir. Onlar iktidar için çalıştıkları, ürettikleri ve tükettikleri sürece varlardır. Aldous Huxley konuyla ilgili olarak enkötüleştireilmiş toplumda insanların köleliklerini sevdiklerini ifade etmiştir. Huxley, kölelik sevgisinin ancak ve ancak “insan zihin ve bedenlerinde derin ve kişisel bir devrim sonucu başarılabilceğinin” altını çizer.¹¹⁸

---

¹¹⁶ Saime Naz YILANCIOĞLU (2020), *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) Kararlarındaki Artan Güvenlik Anlayışıyla Özel Hayatın Gizliliği Hakkının Değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, s. 46.

¹¹⁷ Ebru KARADOĞAN ISMAYILOV ve Gözde SUNAL (2012), “Gözetleyen ve Gözetlenen Bir Toplumda Beden ve Mahremiyet İlişkisi: Facebook Örneği”, *Akdeniz İletişim Dergisi*, s. 25.

¹¹⁸ Necdet NEYDİM ve Ali POLATEL (2020), “Distopya Romanlarının Oluşumu ve Tarihsel Gelişim; Çevirilerin İncelenmesinde Öne Çıkan Kuramsal Yaklaşımlar”, *İstanbul Üniversitesi Çeviribilim Dergisi*, 12, s. 65.

Özel alan üzerinde müdahale denildiğinde Karl Marx da akla gelmelidir. Marksist felsefede altyapı, üstyapıyı meydana getiren devlet, iktidar ilişkileri, kültür vb. hususları etkilediği gibi bireylerin özel alanlarını da etkileyen önemli bir husustur; zira modern dünyada bireylerin doğdukları andan itibaren girdikleri bütün ilişkiselliklerde ve kendi yaşam alanlarında altyapı önemli bir belirleyicidir. Yaşanılan zamanda bireyin bilhassa vahşi kapitalist yaşam alanında hayatta kalabilmesinin yolu iyi bir ekonomiye sahip olmasıdır.¹¹⁹

Özel alana müdahale konusunu daha iyi analiz edebilmek noktasında distopyalar imdada yetişir; zira bu yapılarda iktidar, bireyin özel alanına tümüyle müdahale ederek kamusal alan ile özel alan arasındaki sınır çizgisini muğlaklaştırır. Sözelimi Cesur Yeni Dünya’da herkes, herkese aitken, 1984’te teleekran ile bireyler, totaliter iktidar tarafından süregelen bir biçimde gözlenir. Bu anlamda distopik yapılarda kitle psikolojisiyle hareket edilmekte ve dolayısıyla özgür irade tecelli edememektedir.

Özel alan teorik olarak tümüyle bireylerin kendilerine ait alandır. Bu alanda birey, alabildiğine serbestliğiyle vardır. Öte yandan pratikte ise özel alanın tarihin her döneminde her zaman tehdit edildiği de bilinen bir gerçektir; ancak günümüzde özel alana yapılan baskı ve tehdit teknolojinin de gelişimiyle katmerlenerek artmıştır. Özel alan, kapladığı yer itibarıyla gitgide küçülmektedir; bu daralmaya neden olan faktörler ise bireyin ya kendisi yahut gitgide distopik bir hâl alan iktidar ve onun bireylerin özel alanlarına menfi etkide bulunan çeşitli uygulamalarıdır. Distopikleşme eğiliminde olan iktidarlar özel alanları kontrol etme arzusu içinde olurlar. Bunun nedeni bahsi geçen iktidarların özel alanlara değin kontrolü ve denetimi altında tutma gereksinimidir. Bugünün insanı totaliter iktidar tehlikesiyle karşı karşıya olup bu tip iktidarın tektip bir toplum oluşturma heveskârlığının getirdiği burgaca bireyin özel alanının kurban gitme ihtimâli vardır.

2.3. KAMUSAL ALAN – ÖZEL ALAN AYRIMI

İnsanlar, iyi yaşam ve mutluluk kavramlarının anlamsal olarak aynı kapıya çıktığı hususunda hemfikirlerdir; ancak mutluluk nedir? Mutluluk tanımı insanlara göre değişen bir şeydir. Kimilerine göre hedonizm ve zenginlik; kimilerine göre bilginin ve hakikatin peşinden koşulduğu yaşam mutluluğun anahtarıdır. Bazen mutluluk, bulunulan şartlara göre de değişen bir kavramdır: bu, bilgisizken yeni bir

---

¹¹⁹ Gamze UYSAL (2019), *Antik Yunan Felsefesi’nde Siyasal Alan ve Mahremiyet*, Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı, s. 68.

bilgi edinmek ve bunu istikrara kavuşturmak; yoksulken bir anda zengin olmak, hastalıktan kurtulup sağlığa kavuşmak şeklindedir. Yaşam stillerinin, iyilik yahut mutluluk kavramlarıyla ilişki içinde olması olağandır. Kimi insan iyiliğin ve mutluluğun hazdan kaynaklandığını sanır. Bu sebeple de hedonizme (hazza) dayalı bir yaşam sürdürürler. Kimi insan ise erdemli bir yaşam sürmenin mutluluk getireceğini farz eder. Kimi insan ise daha meşakkatli fakat daha kalıcı bir mutluluk arayışı içine girerler. Bu arayış ise bilginin ve gerçeğin peşine düşme şeklinde tezahür eder. Bu bağlamda üç temel yaşam stili söz konusudur: hedonizme (hazza) dayalı yaşam, politik yaşam ve teorik yaşamdır. Hedonizme (hazza) dayalı yaşam maddi istekleri tatmine yönelik yaşamdır. Erdeme dayalı yaşam ise politik bir hayvan olarak insan olmakla ilintilidir.¹²⁰ Son olarak, bilgi ve gerçeğin peşinde olmaya dayalı yaşam olan teorik yaşamdır.¹²¹ Kamusal alan – özel alan ikiliğinin, Aristoteles’in yukarıda uzun uzadıya açıklanan yaşamı tefrik şekillerinden doğduğu ifade edilebilir; çünkü hedonist hayat şekli mevcut dönem göz önüne alındığında daha çok özel alana dair idraktır. Politik hayvan idealini gerçekleştirmeye çabalama, bilginin ve gerçeğin ardında olma hususları ise dönemin mentalitesiyle insanın kendini gerçekleştirdiği, var ettiği yer olan kamusal alana içkin hususlardır.

Kamusal alan ile özel alan arasındaki ayırım eski Yunan’da ortaya çıkmıştır. Yunanlar diğer toplumlardan farklı olarak “site devleti” şeklinde örgütlenme modeli benimsemişlerdir. Bu örgütlenme biçimi, özgür yurttaşların ortak kullanımına açık olan koine (kamusal alan) ve tek tek şahısların ortak kullanımına açık olan oikos (özel alan) olmak üzere iki farklı alanı doğurmuştur. Kamusal hayat (bios politikos) *agora* denilen halk meydanlarında cereyan etmiştir. Kamu, mahkeme, meclis görüşmeleri kisvesine bürünebilen müzakerelerde (*lexis*) meydana gelebileceği gibi savaşta veyahut savaş oyunlarındaki gibi ortak eylem (*praxis*) şeklinde de tezahür edebilir. Kamusal yaşama katılabilmenin şartı ise bir aile reisi olarak özel alanda özerk olmaktır. Yoksulluk ve köleye sahip olmamak başlıbaşına kamusal alana girmenin önünde engel teşkil etmektedir. Yunanlıların zihinlerinde kamu, özel alanın karşısında bir özgürlük, stabilite ve haysiyetin âlemidir.¹²² Hannah Arendt’e göre ise polis, özel

---

¹²⁰ Aristoteles, “Nikhomakos’a Etik” adlı eserinde siyasetin amacı erdemdir; ama bu kesindir diyemeyiz der Ayrıca erdemli bir insanın birtakım nedenlerden ötürü hayatı boyunca eylemsizlik kalabileceğini de sözlerine ekler. Aristoteles. (2014). *Nikhomakos’a Etik*, çev:Furkan Akderin, 1. Baskı, Say Yayınları, s. 25.

¹²¹ Aristoteles, *age*, s. 23-24.

¹²² Jürgen HABERMAS (2018), *Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü*, (çev: Mithat Sancar ve Tanıl Bora), İletişim Yayınları: İstanbul, s. 60-61.

ile kamusal olanın kesinkes ayrıldığı bu sayede kamusal alanın eşit ve özgür bireylerin salt iyi yaşam idealini gerçekleştirmek amacıyla beraberce eyledikleri görünür bir mekân olarak kurulduğu yer anlamını taşır.¹²³ Poliste kamusalı anımsatan eylemler söz konusu olur ve burada yurttaşlar kendilerini özgür bir biçimde sunar, ifade eder, eylemde bulunurlardı. Bu bağlamda Antik Yunan sakinleri kamusal alanı, “insanın bizzat kendisini gerçekleştirme sahası” olarak görmüşlerdir.¹²⁴ Kısacası kamusal alan özgürlüğün, kendi kaderini tayinin, dönüşümün, kamusal anlamıyla etkinliğin alanıdır.¹²⁵ Antik Yunan’da özel alan nosyonunu karşılayan hane alanı, politikadışı eylemlerin alanıdır. Bu alan, insanların ihtiyaçları ve arzularıyla şekillenen bir yapıya karşılık gelir. Emegün ve işin yeniden üretilerek yaşamın sürdürülmesi hususlarının vücut bulduğu yerdir. Bu anlamda özel alan kavramının insan için *mecburiyet alanı* olduğu ifade edilmelidir. Özel alanın mecburiyet alanı arz etmesinin nedeni hayatın yeniden üretimi için gerekli aktivitelerin yapıldığı yeri teşkil etmesidir Bu noktada mecburiyetten kurtuluşun herhangi bir formülü var mıdır? Emek bir yandan tabiatın dikte etmiş olduğu “ebedi bir zorunluluk” ve insan ameliyeleri arasında “en insani ve üretken olanı” iken Marx’a göre devrimin vazifesi, insanı emekten kurtarmaktır. Dolayısıyla emek çekip çıkarıldığında *mecburiyet alanının* yerini *özgürlük alanı* alacaktır.¹²⁶

Antik Yunan döneminde koinos – oikos şeklinde tezahür eden kamusal alan, özel alan ayrımı ufak değişikliklerle Roma Dönemi’nde res publica – res privata şeklinde söz konusu olmuştur. Res publica hususu, Roma’nın Akdeniz havzası üzerindeki hakimiyetinden kaynaklanan problemleri çözmek ve tek adamda toplanmış oryantal iktidar geleneğine geri dönüşü önlemek için, Firavun’un Mısır’ı gibi, Romalılar tarafından yaratılmıştır.¹²⁷

Antik Yunan’da olduğu gibi Roma Devleti’nde de kamusal alan ile politik alan ayrımsanmamıştır. Antik Yunan’daki Polis’in karşılığı Roma’da Civitas’tır; ancak polisler ile civitaslar arasında temel bir farklılık vardır: civitas, polisins tersine müşterek

¹²³ Alev ÖZKAZANÇ (1994), “Hannah Arendt ve İnsanlık Durumu”, *Mürekkap Dergisi*, Sayı 1.

¹²⁴ Zafer YILMAZ (2007), *Hannah Arendt’te Özel Alan – Kamusal Alan Ayrımı ve Modern Çağ’da Toplumsal Alan*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı, s.25.

¹²⁵ Gülnur ACAR SAVRAN (2002), “Özel/Kamusal, Yerel/Evrensel:İkiliikleri Aşan Bir Feminizme Doğru”, *Praksis*, 8, s. 262.

¹²⁶ Hannah ARENDT, age., s. 146.

¹²⁷ Elizabeth ZOLLER (2008), “Public Law as the Law of the Res Publica”, *Articles by Maurer Faculty*, <https://www.repository.law.indiana.edu/facpub/146> s. 95.

hukuk şemsiyesi altında temerküz etmiş insanları ifade eder.¹²⁸ Antik Yunan'da "agora"lar ne ise Roma'da da "forum"lar odur. Roma'da toplumsal meseleler forumlarda tartışılmıştır. Antik Yunan'da kamusal alana dahil olmak nasıl ki insan olmakla eş tutuluyorsa bu durumun aynısı Roma'da da caridir. Roma'da kamusal alana dahil olmak, insan olmanın bir gereğidir.

Cicero ise kamusal alana ilişkin olarak herkes için müştereklik teşkil eden şeyin en nihayetinde ortak iyiye, kamu yararına evrildiğini ifade eder. Kamusal olan şey, ona göre herhangi bir insan topluluğu değildir; hukuksal bir sözleşmeye bağlılıklarıyla ve ortak çıkarların paylaşılmasıyla birleşmiş büyük bir insan topluluğudur. Kısacası Cicero'nun tabiriyle: "*Res publica res populi*"¹²⁹ Bahsedilenlerin ışığında res publica kavramsallaştırmasını, belli ortak amaçlar ve değerler bağlamında hukukun mentorluğunda insanları birbirine bağlayan bir bağ olarak tanımlamak mümkündür. Bu minvalde Cicero, "*Toplum diye bir şey yoktur. Birey olarak erkekler, kadınlar ve bir de aileler vardır.*" diyen Margaret Thatcher'dan ve benzerlerinden de ayrı bir yere konulur. Cicero'nun tanımlamasından anlaşılan, kamusalılığı teşkil eden şey ile halk arasında farkın olmayışdır; aksine özdeşliğin oluşudur.¹³⁰

Roma, Augustus'un ölümünden sonra kamusal yaşam/özel yaşam bağlamında yeni bir sürece girmişlerdir. Romalılar kamusal yaşamlarını biçimsel bir yükümlülük olarak görmeye başladılar. Birtakım kamusal törenler, Roma'nın askeri gelenekleri, aile efradı dışındaki diğer Romalılar ile olan ilişkiler tamamen ayinsel bir ritme girdi. Yaşananların gösterdiği, Romalılar'ın tamamen bahsedilen şeyleri görev bellemeleri doğrultusunda edilgen bir haleti ruhiyeyle yaptıklarıdır. Kamusal alan, Romalılar için eski anlam ve önemini yitirince onların yaptıkları ise daha farklı alanlara yönelmek olmuştur. Bu minvalde Romalı aşama aşama, kendi içinde saklı olan anlamı bulma ve bunu ortaya koyabileceği yeni bir alan yaratma uğraşı içine girmiştir. En nihayetinde de Hristiyanlık ile bezeli manevi taraf (özel alan) kamusal alana da sirayet etti. Böylelikle bu durum kamusal düzenin yeni ilkesi haline geldi.¹³¹

Batı Roma'nın yıkılışından sonraki süreçte feodal çağda feodal beyler kudretli devlet yapıları oluşturamamışlardır. Her feodal bey ancak kendi alanıyla sınırlı kalarak

---

¹²⁸ Bihterin DİNÇKOL (2017), "Atina Demokrasisi'nden Roma Cumhuriyeti'ne "Demos"tan "Populus Romanus"a, *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, Sayı 23, Cilt 3, s. 762.

¹²⁹ Cicero, Rep. 1.39, https://www.gottwein.de/Lat/cic_rep/Cic_rep138.php (et: 19.11.2021)

¹³⁰ Elizabeth ZOLLER, agm., s 95-96.

¹³¹ Richard SENNETT, age, s. 16.

gücünü tesis etmiştir. Dolayısıyla bir otorite boşluğu söz konusu olmuş ve bu boşluğu kilise değerlendirmiş kendi otoritesini kurmuştur. *Ortaçağ* olarak adlandırılan bu dönem, Hristiyanlık ile feodalitenin Avrupa kıtası üzerinde hâkimiyetini tescillediği zaman diliminin adıdır.¹³² Bu periyotta kamusal alan ile özel alan anlamında sınırların belirsizleştiğinden ve salt iktidarın kamusalından ve temsiliyetinden bahsedilebilir.

Aydınlanma dönemi ise Ortaçağ'ın aksine bireyselleşmenin ve akılsal anlamda aydınlanmanın etkinlik kazandığı dönemin adıdır. Bu süreçte birey - toplum ve devlet ilişkisi sorgulanmaya ve değişim göstermeye başlamış, iktidarın kaynağı tanrısalıktan beşeriliğe dönmüştür. Aydınlanma öncesinde söz konusu olan Rönesans ve Reform hareketleri, kilisenin insanların tutum ve davranışları üzerinde etkili olmasının ortadan kaldırılmasında önemli bir pay sahibi olarak "kamuoyu" kavramının ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Bu nedenle kamuoyu kavramı daha ziyade Aydınlanma'nın bir getirisiidir.¹³³ Burjuva toplumu eleştirisiyle maruf Karl Marx, kamu hususuna kuşkulu bir şekilde temas ederken kamuoyunu "yanlış bilinç" olarak niteler. Marx'a göre kamuoyu burjuva sınıf çıkarını maskeler.¹³⁴ Pierre Bourdieu'ye göre ise iktidar, toplumsal yapıdaki parçalı bulutları dağıtmak ve çatışmaların üzerini kapamak için toplumsal bilinçte oybirliği hâlinde bir kamuoyunun var olduğu fikrini kurar. Bu sayede ise onu kuran ve imkânını temin eden siyaset meşrulaştırılır ve güç ilişkileri pekiştirilir.¹³⁵

Bu dönemde kamusalılık, akıl düzlemine konuşlandırılmış ve Jean Jacques Rousseau, John Locke gibi filozoflar kamusalı, doğal olanın karşıtı temelinde ele almışlardır. Bu filozoflara göre aklın kamusal kullanımı cârî olmalı ve ortak çıkarlar aklın çıkarları olarak değer kazanmalıdır.¹³⁶ Aydınlanma döneminin düşünürlerinden Jean Jacques Rousseau kamusal alan - özel alan ayrımını genel irade ve özel irade ayrımı üzerinden açıklar. Ona göre genel irade her zaman doğrudur ve kamusal yararlaraya yöneliktir. Genel irade yalnız ortak yararı göz önünde tutar; ancak özel irade özel çıkarları gözetir ve bu irade tipi kendine has çıkarların toplumundan başka bir şey

---

¹³² Erdal DAĞTAŞ (1999), "Onsekizinci ve Ondokuzuncu Yüzyıllarda Kamusal Alan ve Özel Alan İkilimi ve Basının Tarihsel Gelişimi", *Kurgu Dergisi*, Sayı 16, s. 160.

¹³³ agm, s. 160.

¹³⁴ Uğur Köksal ODABAŞ (2018), "Tarihsel Süreçte Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü ve Habermas", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22 Özel Sayı, s. 2055.

¹³⁵ <https://bianet.org/biamag/toplum/156409-medya-ve-kamuoyu-olusturma> (et:28.07.2021)

¹³⁶ Uğur Köksal ODABAŞ, agm, s. 2053.

değildir.¹³⁷ Dolayısıyla Rousseau'ya göre özel iradenin genel iradeye nazaran ağırlık verilmesi iktidarın sonu demektir.

17. ve 18. yüzyıllarda temsili kamunun güç kaybederken, uzun mesafeli ticaretin gelişmesi, mal ve enformasyon akışının yerellik boyutundan küresellik boyutuna evrilmesi nihayetinde burjuva kamusu güç kazanmıştır. 19.yüzyılda devlet ile toplumun birbirlerine etki etmeleri derecesinde kamusal dönüşüme uğramıştır. Bu süreçte devlet, özel alana ait kabul edilen alanlara müdahale etmeye başlarken öte taraftan daha önceleri yapmakla mükellef oldukları kamusal görevleri özel alana havale etmiştir. Hâl böyle olunca kamusal alan güç kaybı yaşarken mahremiyet ise "özel"lik niteliğini yitirmiştir. Özel hayat kamusallaşmış ve yıpranmaya başlamıştır.¹³⁸

Arendt, modernleşme sürecinin getirdiği "modern yaşam fikri" nedeniyle insanların daha ziyade modern yaşamın sorunları üzerine odaklandığını belirtir. Bu nedenle de insanlığın sorunları üzerine düşünme becerisinin yitirildiğini söyler. Hannah Arendt'e göre modern dönemin insanı muhakeme yeteneğini kaybetmiştir. Modern zamanda kamusal alan, ideolojilere kurban gitmiştir.¹³⁹ Bu bağlamda düşünüldüğünde insanın doğası gereği politik bir hayvan olduğunu ifade eden Aristoteles'in¹⁴⁰ ve insanın bir toplum içinde kendini ayırt edilebilir kılan politik bir hayvan olduğunu vurgulayan Karl Marx'ın¹⁴¹ sözleri bugün için gerçeği yansıtmamaktadır; çünkü günün insanının ekseriyetle aklı, ruhu, motivasyonu tüketime, yapay mutluluğa, yararsız işlere kanalize ettirilmiştir. Bu durum, bireyin nesne hâlini aldığı göstergesidir. Bireyin nesneleşmesi meselesi distopyalarda üzerinde önemle durulan konudur. Sözelimi Fahrenheit 451'de birey, yapay mutluluğu yansıyan nesne görüntüsü vermektedir.

Postmodern dönemde özel alanı anlatmak bakımından Zygmunt Bauman ve David Lyon ise özel alanın sayısız arkadaş ve rastgele kullanıcılarla kullanılmak ve

---

¹³⁷ Jean Jacques ROUSSEAU (2011), *Toplum Sözleşmesi*, (çev:Nazlı Seza Çankaya), Sıradışı Yayıncılık, Ankara, s. 41.

¹³⁸ Hülya ÖZTEKİN, Ahmet ÖZTEKİN (2010), "Modernleşme - Mahremiyet İlişkisi ve Siber Mekânda Aleniye Dönüşmesi", *e-Journal of New World Sciences Academy*, 2010, Cilt 5, Sayı 4, s. 533.

¹³⁹ Dilan AKPOLAT (2019), "Geçmiş ve Gelecek Arasında Kaybolan Kamusal Alanın Tezahürü", *Düşünbil Dergisi*, Sayı 83, s 35.

¹⁴⁰ Aristoteles, *Politika*, (çev:Furkan Akderin), 3.Baskı, Say Yayınları, s. 26.

¹⁴¹ Thomas O. NITSCH, "Marx on Man's Sociality by Nature: An Inexplicable Omission?", *International Journal of Social Economics*, 19,7/8/9, s. 109.

tüketilmek üzere kamusallaştığını beyan etmişlerdir.¹⁴² Bu, yeni bir alana ‘‘sosyal medya’’ ya işaret eder. Yaşanılan zamanda insanların özel alanlarına dair hususları oluşturdukları *yeni bir sosyalliğe* aktardıklarına tanıklık edilmektedir. İnsanlık, yeni bir gerçeklik alanı inşa etmiştir. Instagram, twitter, facebook, whatsapp, snapchat gibi siber sosyal alanlara insanlar neredeyse her anlarını aktarmaktadırlar. Black Mirror dizisinin ‘‘Nosedive’’¹⁴³ adlı bölümü inşa edilen bu yeni sosyalliğe attığı kara mizahi bakışla örnek teşkil etmektedir.

2.4. MAHREMİYET KAVRAMI

Mahremiyet, Arapça ‘‘haram’’ sözcüğünden gelir. Mahremiyet kelimesi TDK Sözlüğü’nde ‘‘gizlilik’’ olarak tanımlanmıştır.¹⁴⁴ Mahrem aynı zamanda ‘‘samimi, içli dışlı herkesçe bilinmemesi icap eden, söylenmeyen, gizli’’ manâsındadır.¹⁴⁵ İngilizce dilinde ise kavram ‘‘privacy’’, ‘‘confidentially’’ ve ‘‘intimacy’’ gibi sözcüklerle karşılanmaktadır.¹⁴⁶

Oxford Dictionary’e göre mahremiyet (privacy) halkın gözünden azâde olma durumu yahut başkaları tarafından izlenmeme, rahatsız edilmeme ve yalnız olma durumunu imler.¹⁴⁷ Westin’e göre mahremiyet; bireylerin, grupların ya da kurumların kendileri dışındakilerle etkileşime girdikleri vakit haklarındaki bilgiyi ne şekilde, ne derecede, ne zaman vereceklerini belirleme yetkisini sunar.¹⁴⁸ Bu minvalde mahremiyet aynı zamanda istenildiği vakit saklanılanları dışavurma özgürlüğünü de bünyesinde barındırır. Mahremiyet, toplumsal boyutu da haiz olan ancak toplumsal ve iktidarî müdahalelerden iraksanabilecek düşünsel, eylemsel, ahlâki ve kültürel yaşam tarzlarını da ihtiva eder.¹⁴⁹

¹⁴² Zygmunt BAUMAN ve David LYON (2016), *Akışkan Gözetim*, (çev:Elçin Yılmaz), 2.Baskı, Ayrıntı Yayınları, s. 26.

¹⁴³ WRIGHT Joe (Yönetmen), BROOKER Charlie vd. (Senarist) (2016), *Nosedive*, Netflix.

¹⁴⁴ <https://sozluk.gov.tr/> et: (24.11.2020)

¹⁴⁵ Eylül ERSOY (2018), *Gözetim Çalışmaları Temelinde Black Mirror Dizisi: Gerçek ve Kurmaca Hayat İlişkisi*, Tezli Yüksek Lisans Programı, Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Ankara, s. 117.

¹⁴⁶ Elif AVANER (2018), ‘‘Mahremiyet Nedir? Mahremiyetin Sağlık Hizmetleri Penceresinden Görünürlüğü Nasıldır?’’ *Türkiye Biyoetik Dergisi*, Cilt 5, Sayı 3, s. 111.

¹⁴⁷ <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/privacy?q=privacy> (24.11.2020)

¹⁴⁸ Murat ARTUÇ (2015), *Mahremiyet Açısından Birey ve Devlet İlişkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, s. 8.

¹⁴⁹ Mukadder ÇAKIR (2015), *İnternette Gösteri ve Gözetim Eleştirel Bir Okuma*, Ütopya Yayınevi: Ankara, s. 346.

Mahremiyet fenomeni farkına geç varılmış bir olgu değildir. Mahremiyetin kavramının önceden beridir var olduğunun nişaneleri, çeşitli dinlerin kutsal kitaplarında yer alan konuyla ilgili tümceler ya da çeşitli ilkel toplumların iptidâî mimari üsluplarıdır. Mahremiyet kavramı olgusal olarak yaprak metaforu ile ilişkilendirilerek ilk erkek ve kadının örtünme ihtiyacına kadar götürülebilir.¹⁵⁰

Mahremiyet aynı zamanda elastik bir kavramdır. Mahremiyet fikri kişiden kişiye, toplumdaki topluma, kültürden kültüre farklılık arz eder. Elastik olmasının nedeni de budur. Mahremiyet kavramına ilişkin bir sınır çizmek bu anlamda zordur. Hilmi Yavuz'a göre mahremiyet, doğu toplumlarında "gizlilik"; batı toplumlarında ise "dokunulmazlık" üzerine kurulmuştur. Nitekim doğucul anlamları gizliyi, kutsalı, tabuyu, özel alanı imler. Ayrıca bu kavramın algılanışı, erkek cinsiyet açısından farklı kadın cinsiyet açısından farklılık arz etmektedir.¹⁵¹

Mahremiyet nosyonu her ne kadar özel alan ile bağlantılı olsa da özel alan ile tam olarak aynı anlama gelmemektedir; zira mahremiyet, daha ziyade gizliliği imlerken; özel alan kavramı anlamını daha ziyade kamusal alan ile olan karşıtlığından kazanır.

Geleneksel periyotta doğal bir güdü anlamında mahremiyet ihtiyacı görülmüş olmakla beraber yaşanan zamandaki anlamıyla "sosyal bir olgu" olarak kamusal alan – özel alan dikatomisinin modern toplumlarda neşet ettiği ifade edilebilir. Modernleşme süreciyle birlikte bireyden, bireyselleşmeden, bireysel özgürlüklerden, bireyin özel hayatından dem vurulmaya başlanmış özel yaşam – kamusal yaşam dikatomisi enikonu belirlemiştir.¹⁵² Bu bağlamda Norbert Elias, bireysel mahremiyet hissinin ve mahrem alan gereksiniminin tabii bir güdü olmayıp modernleşme süreci içinde geliştiğini belirtir. O, kamusal – özel ayrımının neşet edişini modernleşme sürecine paralel olarak ele alır.¹⁵³ Geleneksel toplumdaki modern topluma geçiş sürecinin getirisi olan toplumun kompleks hâle gelmesi realitesi, bireyin kimi doğal gereksinimlerini, eylemlerini özel alanında yaşaması ile neticelenmiştir. Elias'a karşılık Duerr, mahremiyetin modernleşme sürecinden önce de var olduğunun altını çizer. Ona göre mahremiyet, modernleşmeye has bir olgu değildir. Bilhassa cinsel

---

¹⁵⁰ Elif AVANER, agm., s. 111.

¹⁵¹ Hilmi YAVUZ, "Mahremiyetin Sınırı: Görmek mi Dokunmak mı?", <https://www.etkilisozler.com/mahremiyetin-siniri-gormek-mi-dokunmak-mi/> (et:25.11.2020)

¹⁵² Hülya ÖZTEKİN, Ahmet ÖZTEKİN, agm, s. 530.

¹⁵³ agm., s. 530.

isteğin bireyin bizzat kendisi tarafından baskılanması hususunu salt modern bireyle bağdaştırmaz.¹⁵⁴

Modern zaman öncesi toplumlara göz atıldığında yaşanan zamandaki manâsıyla bireyselleşmenin söz konusu olmadığı, bireyin kendisini yaşadığı toplumdan veyahut toplumsal gruptan soyutlayarak öznel bir varlık ve kimlik inşa edememiş olduğu dikkati celbeder.¹⁵⁵ Bireyselleşme temasının sivrildiği modernleşme sürecinde mahremiyet kavramı önemini artırmış ve koruma altına alınmayı gerektiren bir husus hâline gelmiştir. Modernleşme temasıyla beraber bireyselleşme, bireysel özgürlükler, bireyin özel yaşamı yüksek sesle dillendirilmeye ve talep edilmeye başlanmıştır. Bu bağlamda liberal telâkki, insanın bireyselleşmesine, bireysel özgürlüklere, insanın kendisini geliştirmesi ve kendisini diğerlerinden farklı kılması durumuna hassasiyet gösterir. Tüm bu sayılanların yolu, dışsal etkilere kapalı bir mahremiyetin sağlanmasından geçer. Yoğun tahakkümün söz konusu olduğu distopyalarda bireysellik, bireysel özgürlükler, insanın kendisini geliştirmesi ve farklı kılması durumu vb. yerini parti devletine tam itaate ve mahremiyetin yok sayılmasına bırakır. Aldous Huxley'nin *Cesur Yeni Dünya* adlı distopyasında "Cemaat – Özdeşlik – İstikrar" prensipleri uyarınca bireysellik yok sayılmakta ve bireyselliğe ikame olarak insanların cem etmesi iktidar tarafından beklenir. Max Horkheimer, kendini realize eden birey telâkkisine istinat eden bireysellik fikrinin liberal politikalar ve tüketim kültürü ekseninde stabilitesini yitirdiğini ve birey/özne nosyonunun felsefi bağlarından koparıldığını ifade eder. Horkheimer, sanayi sonrası toplumlarda bireyselleşme hususunun modernitenin tarif ettiği özne fikrini karşılamadığını ifade etmektedir.¹⁵⁶

John Stuart Mill'e göre mahremiyete yönelik ihlaller bireyselliğe hasar vererek toplumu vasati bireylerden oluşan bir bütünlük hâline getirir. Süreğen bir biçimde başkalarıyla olmaya baskılanan ve kendisiyle baş başa kalamayan kişi, kendi bireyselliğinden, onurundan ve saygınlığından mahrum kalmış olur. Gereksinimleri, arzusu, zevki, tasavvurları kamusal kontrole ve denetime tâbi olan birey, bireyselliğini

---

¹⁵⁴ Hülya ÖZTEKİN, Ahmet ÖZTEKİN, agm, s. 530.

¹⁵⁵ Dilge KODAK (2018), "Düşünümsel Modernitede Mahremiyeti Yeniden Tanımlamak: Kuşaklararası Bir Araştırma", *Connectist: Istanbul University Journal of Communication Sciences*, 54, s. 93.

¹⁵⁶ Kevser AKYOL OKTAN (2021), *Teknolojik Distopya Anlatılarında Müphemlik ve Düşüncüyü Özgürleştirmenin Olanakları Üzerine: Black Mirror Örneği*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı, s. 41-42.

kaybederek vasati bir konuma transforme olur.¹⁵⁷ Distopyalarda bireyselliği çağrıştıran bütün faaliyetler bu anlamda yasaklanır. Bu yapılarda bireysel düşünce geliştirmek, bireysel eylemlerde bulunmak, iktidarın istemi dışında hareket etmek ‘‘sapkınlık’’ olarak görülür.¹⁵⁸ Sözelimi Yevgeny Zamyatin’in *Biz*’inde, George Orwell’in 1984’ünde bireysellik, kitle toplumu düzenini ayakta tutmak adına çığnenir. Târumar edilmiş birey olma bilinci, sürü hâline getirilmiş insanları kuşatan tekinsizlik hissi içinde ancak ve ancak cılız reaksiyonlarla mevcudiyetini hissettirir.¹⁵⁹ Bilhassa 1984’te parti, yurttaşların bireyselliklerinden imtina etmelerini ve parti için diğerkâm tutumda olmalarını bekler.

Warren ve Brandeis ‘‘The Right To Privacy’’ (Mahremiyet Hakkı) adlı makalelerinde ilk kez John Locke tarafından ortaya konan üç temel hak olan ‘‘hayat, özgürlük ve mülkiyet’’ gibi kavramların başlangıçtaki anlamlarını gitgide yitirdiğini ve bu kavramlardan yaşama hakkının artık salt vücut tamlığı ve kişinin öz yaşamı hususlarını çağrıştırmadığını aynı zamanda ‘‘yalnız yaşama’’ ve ‘‘özel yaşam alanı’’ na malik olma haklarını da vurguladığını belirtirler. Aynı ölçüde hukuki bir mefhum olan mülkiyet kavramı da salt eşyalar üzerinde değil soyut değerler üzerindeki aitlik ilişkilerini de içerimler. Warren ve Brandeis’a göre mahremiyete yönelik olan karşı fiiller yalnız olma hakkına, yalnız bırakılma hakkına ve bireyin dokunulmaz bir kişiliğe iye olma hakkına müdahale teşkil eder.¹⁶⁰ Bu doğrultuda insan, birey olarak istediği zaman yalnız kalabilme özgürlüğüne ve bu yalnız kalma özgürlüğünü somutlaştırmasına yarayan bir alana sahip olabilme haklarını haizdir. John Stuart Mill’in deyişiyle bireyselliğin serbest gelişimi, mutluluğun koşullarından biridir. Bireysellik eğer ki medeniyet, öğretim, eğitim, kültür gibi mefhumların zorunlu bir koşulu olarak kabul görürse, öyle algılanırsa özgürlüğe değerinden az değer verilmesi tehlikesi de söz konusu olmaz. Dolayısıyla özgürlük ile toplumsal denetim arasındaki ince çizginin korunması noktasında hiçbir güçlük yaşanmaz.¹⁶¹ Mahremiyete hâlel getirilmesi, bireysellik mefhumunu zayıflatıcı bir etkiye sahiptir. Bireyselliği

---

¹⁵⁷ Mehmet YÜKSEL (2009), Mahremiyet Hakkına ve Bireysel Özgürlüklere Felsefi Yaklaşımlar, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt 64, Sayı 1, s. 279.

¹⁵⁸ Ejder ÇELİK, agm., s. 68.

¹⁵⁹ Filiz ÇEVİK TAN (2017), ‘‘Foucault’nun İktidar Kavramı Odağında Distopik Kurgular ve Sam Shepard’ın Görünmeyen El’i’’, *Süleyman Demirel Üniversitesi Art-e Güzel Sanatlar Fakültesi Sanat Dergisi*, Cilt 10, Sayı 20, s. 54.

¹⁶⁰ Mehmet YÜKSEL (2009), agm., s. 279.

¹⁶¹ John Stuart MILL (2018), *Özgürlük Üzerine*, (çev:Tuncay Türk), 5.Baskı, Oda Yayınları, s. 80.

zayıflayan bir kimsenin bütün bir benliği, kitleselliğin yarattığı anafor tarafından yutulma tehdidiyle karşı karşıya kalır. İşte distopyalarda da bu anlamda iktidarlar tarafından ideoloji/uyuşturucu hap/tüketim mekanizmalarıyla uyuşturulmuş bir kitle toplumuyla karşı karşıya kalınır. Bu toplumlarda bireylerin benlikleri, kendilerine özgümlükleri kitle kültürü içinde eritilir. Bahsedilenler doğrultusunda mahremiyete yönelik tehdit kaynaklarından söz edilmesi gereklidir.

Alan Westin, mahremiyete yönelik tehditlerin kaynağını olduğunu ifade eder ve bunları üçe ayırır: İlki, bireyin kendisini ifşa etmesi (self-revelation); ikincisi merak (curiosity); üçüncüsü ise gözetim (surveillance) olmak üzere.¹⁶² Birinci tehdit kaynağı olan kendini ifşaat, içinde bulunulan postmodern zamanda akıllı telefon, sosyal medya vb. aparatlarla söz konusu olmaktadır. Bu araçlarla beraber bireyler, kendi özellerini başkalarıyla paylaşarak haz duymaktadırlar. Toplumsal kaygı, gözetlenmek veçhesinden gözetlenmemekten ve göz önünde bulundurulmamaktan ürkme hâline kaymıştır.¹⁶³ Yaşanılan zamanın toplumu bu anlamda “teşhir toplumu” dur. Zygmunt Bauman’a göre bu durum esasen iktidara boyun eğmedir. Toprak’a göre: “Görünürlüklerini, erişilebilirliklerini artıran teknolojik araçlara büyük bir istek ve arzu ile yönelen her an her yerde görünür olmak kaygısı taşıyan bir teşhir toplumundan söz etmek artık hiç de abartı sayılmamaktadır.”¹⁶⁴ Postmodern toplum yapısının bu durumun yaratılmasında payı vardır; zira içinde bulunulan zaman bireyleri sosyal ve dışa dönük olmaya zorlamaktadır.

İkinci tehdit kaynağı olan merak ise temelinde insanî bir meyildir. Bu meyilin kesifliği bireylere ve kültürlere göre değişiklik arz etse de bütün toplumlarda önemli işlevler görür.¹⁶⁵

Mahremiyete dönük üçüncü tehdit kaynağı ise gözetimdir. Gözetim, toplumda genel anlamda bir kontrol düzeni kurmak içindir ve tipik olarak üçe ayrılır: gözlem yoluyla gözetim, itiraf ve iletişimin yeniden üretilebilirliğidir. Gözlem, seyrederek veyahut dinleyerek vâki olur. İtiraf (ifşa ettirme) ise bireyin psikolojik mahrem alanına girilmesi suretiyle onun mahrem kabul ettiği bilgileri, hisleri, tercihleri ona ifşa

---

¹⁶² Mehmet YÜKSEL (2003), “Mahremiyet Hakkı ve Sosyo Tarihsel Gelişimi”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 58/1, s. 185.

¹⁶³ Hülya ÖZTEKİN ve Ahmet ÖZTEKİN, agm., s. 537.

¹⁶⁴ Toprak YILDIRIM vd. (2009), *Toplumsal Paylaşım Ağı Facebook: “Görülüyorum Öyleyse Varım!”*. Kalkedon Yayınları, İstanbul, s. 152’den akt: Ebru KARADOĞAN ISMAYILOV ve Gözde SUNAL (2012), “Gözetlenen ve Gözetleyen Bir Toplumda Beden ve Mahremiyet İlişkisi: Facebook Örneği”, *Akdeniz İletişim Dergisi*, s. 28.

¹⁶⁵ Mehmet YÜKSEL, agm, s. 186.

ettirmektir. İletişimin yeniden üretilebilirliği ise bireylerin bilgileri olmaksızın ses kayıt cihazları ve kameralardan istifade edilmek suretiyle bireylerin ses ve görüntülerinin elde edilmesidir.¹⁶⁶

David Lyon gözetimi, modernitenin bir özelliği olarak görür. Ona göre gözetim, iktidar meselesinin bir sonucudur. Modern öncesi toplumlarda iktidar mekanizmaları sürekliliğini zora başvurmak suretiyle temin ediyordu. Modern dönem itibarıyla iktidar sürekliliğini tüm yurttaşları sürekli gözetlemek suretiyle temin etmeye başlamıştır.¹⁶⁷ Yani modernist dönemle birlikte gözetim mantığı toplumun tümü üzerinde etkili olacak biçimde işlemeye başlamıştır. Bu süreçte gözetim, Jeremy Bentham'ın "panoptikon" tasarımına müsait şekilde işler. Michel Foucault'ya göre iktidar, insanlarda özgürleştikleri illüzyonunu ihdas ederek onları tahakküm altına alır ve kurar. Bu anlamda sinsidir.¹⁶⁸ Mihail Bakunin bu tip sistemler için yergisel yaklaşımda bulunarak insan topluluğunun ayrıcalıklı statüsündeki gardiyanların, güçlü ve erdemli adanmışlıkları ve her şeyi bilen kafa yapılarıyla ayrıcalıklı olmayanları kendi yararına gütmeye eylemini gerçekleştirdiğini ifade eder.¹⁶⁹ Bentham'ın "panoptikon metaforu" distopik romanlarda bireyler üzerindeki gözetimi vurgulamak açısından uygun ölçüdedir. Sözgelimi 1984 adlı eserinde George Orwell, iktidarın mütemadi şekilde bireyleri gözetleyerek onları kontrol ve denetim altında tuttuğu; bedenlere, düşüncelere, dile, geçmişten geleceğe değin zamana, özel alana müdahale ettiği bir distopyadan dem vurur. Tüm bu yapılanlar ise panoptik nitelikteki "Büyük Birader" imgesi ile somutlaşır.

Farklı görüş ise distopyalarda özgürlük arzusu ile gözetimin yaygınlık kazanması arasında bir çatışmanın varlığından dem vurur. Bu çatışma dayanağını risk algısından almaktadır. Risk algısındaki oynamalar, güvenlik tedbirlerini ihtiyaç kılmaktadır. Distopyalarda yoğun gözetimin esbabı mucibesi güvenliğin toplumsal boyutta temin edilmesidir.¹⁷⁰ Bu minvalde distopik iktidar aygıtları, güvenlik devleti örnekleridir. Distopik yapılarda alınan her türlü tedbir bireyin özgürlüğünü ve

---

¹⁶⁶ Mehmet YÜKSEL agm, 186-187.

¹⁶⁷ Hülya ÖZTEKİN, Ahmet ÖZTEKİN, agm, s. 533.

¹⁶⁸ Köksal BÜYÜK ve Uğur KESKİN (2012), "Panoptikon'un Elektronik Dirilişi: Etik Bir Sorun Olarak İşyeri İzleme", *İş Ahlakı Dergisi*, s. 67.

¹⁶⁹ Mihail BAKUNİN (2016), *Tanrı ve Devlet*, (çev: Sinan Ergün), Öteki Yayınevi: İstanbul, s. 114. Köksal BÜYÜK, Uğur KESKİN, agm, s. 67.

¹⁷⁰ Kevser AKYOL OKTAN, agt., s. 112.

mutluluğunu sağlamak içindir. Aksi hâlde toplum kaosa sürüklenecek ve düzeni tekrardan sağlamak güç vaziyete erişecektir.¹⁷¹

Yaşanılan zamanda gözetim faaliyetleri, hükümetlerin sınırlarını aşmak suretiyle sosyal kanallara da ulaşmayı başarmıştır. Dolayısıyla bugün George Orwell'in yarattığı distopyanın bir adım ötesine geçildiğini ve bilgi – iletişim teknolojilerini salt “Büyük Birader” metaforu ile tarif etmenin kifayetsiz kalacağını ifade etmek mümkündür.¹⁷²

2.5. HUKUKSAL ANLAMDA MAHREMİYET

İnsan yaradılış itibarıyla toplumsal bir varlık olup hep toplum içinde var olmuş ve toplum içinde var olmasının gereği olarak hem toplumsal bir yaşamı hem de sui generis bir yaşamı olmuştur.¹⁷³ Bir bireyin kendiliğinin görünürlük kazandığı toplumsal alanın bünyesinde mahremiyeti yer almaktadır. Bir birey olarak insan bir yandan herkesin kullanımına ve bulunmasına açık toplum içerisinde bulunma duyusuna ve öte yandan tamamen kendisine ait özel ve gizli alanında yaşama arzusuna maliktir.¹⁷⁴ Mahrem; kamusal açı olmayan, yaşamın herkesçe bilinmemesi icap eden veçhesidir. Öte yandan başkalarıyla ilişkisellikler içine girme ve bu ilişkileri ileri seviyeye taşıma; bireyin aile yaşamı, bedeni ve manevi tarafı, özel yaşamı havidir.

Mahremiyetin hukuksal metinlerdeki görünümüne bakılacak olursa, Türk Hukuku'nda mahremiyet ile alâkalı olarak “özel yaşamın gizliliği hakkı”, “özel hayata ve aile hayatına saygı hakkı” gibi nosyonlar yer alır. Özel yaşam kavramı İngilizce'de “private life”; Fransızca'da “vie privée”, “intimite” şeklinde yer alır. Bu kavramlar, Latince'deki “privatus” kelimesine dayanır. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde “right to respect for private and family life” biçiminde adlandırılan bu kavram 1961 ve 1982 Anayasaları'nda “Özel Hayatın Gizliliği” başlığı altında düzenlenmiştir.¹⁷⁵

¹⁷¹ Cengiz EKİZ (2018), “Distopik Devletin Biyopolitikası”, *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 7, Sayı 1, s. 28.

¹⁷² Selin BİTİRİM OKMEYDAN (2017), “Postmodern Kültürde Gözetim Toplumunun Dönüşümü: ‘Panoptikon’dan ‘Sinoptikon’ ve ‘Omniptikon’a”, *Online Academic Journal of Information Technology*, Cilt 8, Sayı 30, s. 56.

¹⁷³ Zeki HAFIZOĞULLARI ve Muharrem ÖZEN (2009), “Özel Hayata ve Hayatın Gizli Alanına Karşı Suçlar”, *Ankara Barosu Dergisi*, Yıl 67, Sayı 4, s. 9.

¹⁷⁴ Yeşim ÇELİK (2017), “Özel Hayatın Gizliliğinin Yansıması Olarak Kişisel Verilerin Korunması ve Bu Bağlamda Unutulma Hakkı”, *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, Yıl 8, Sayı 32, s. 392.

¹⁷⁵ Yaşar SALİHPAŞAOĞLU (2013), “Özel Hayatın Kapsamı: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihatları Işığında Bir Değerlendirme”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. XVII, s. 232-233.

Mahremiyeti tanımlama mevzuun zorluğuna ve kavramın müphemliğine dikkat çekmek gerekir. Bu minvalde mahremiyet daha ziyade tanınmış ve tanımlamaktan kaçınılmıştır. Mahremiyeti tanıyan ama tanımlamaktan kaçınan metinlerden biri hiç kuşkusuz Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'dir.¹⁷⁶ Mahremiyet, ilgili sözleşmenin 8.maddesinde: *''Herkes özel ve aile hayatına, konutuna ve haberleşmesine saygı gösterilmesini isteme hakkına sahiptir.''*¹⁷⁷ şeklinde vurgulanarak net bir tanım yapılmamıştır. Mahkeme, bu noktada kavramın genişliğinden ötürü genel geçer bir mahremiyet tanımlaması yapmaktan imtina ederek önüne gelen dosyaya göre bir değerlendirme yoluna gitmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 20.maddesinde de net bir tariften kaçınılarak *''Herkes, özel hayatına ve aile hayatına saygı gösterilmesini isteme hakkına sahiptir. Özel hayatın ve aile hayatının gizliliğine dokunulamaz.''* ifadeleriyle yetinilmiştir. İnsan Hakları Evrensel Bildirisi de bu kavramı tanımlamaktan kaçınmıştır. İlgili sözleşmenin 12. maddesi:

*''Kimsenin özel yaşamı, ailesi, konutu ya da haberleşmesine keyfi olarak karışamaz, şeref ve adına saldırılamaz. Herkesin bu gibi karışma ve saldırılara karşı yasa tarafından korunmaya hakkı vardır.''*¹⁷⁸

Ancak doktrinde özel yaşam alanı/mahremiyet nosyonunu ve onunla ilgili sair nosyonların dinamik, aktüel ve karmaşık yapısı hasebiyle izahatına yönelik gayretler neşet etmiştir. Alman Hukuku kökenli *''Üç Alan Teorisi''*, başka haklarla bağlantı kurarak açıklamaya yönündeki uğraşlar, özel alan-kamusal alan biçimindeki ayrıma dayanan teoriler, Anglosakson kaynaklı *''özel yaşamın gizliliğine makûl saygı beklentisi''* ve son olarak özel yaşamın dahilinde olan kavramları tespit ederek sayma yoluyla ortaya döken teorilerdir.¹⁷⁹

Alman Hukuku kökenli üç alan teorisine göre insan yaşamı alansal olarak *ortak alan, özel alan* ve *gizli alan* olmak üzere üçe ayrılır. Ortak alan, herkesin bilmesine, öğrenmesine açık olan bireyin olayları, eylemleri, ilişkisellikleri ve benzeridir. Ortak alanın özelliği *''aleni''* olmasıdır. Mahremiyet, bireyle alakalı hususların, olayların salt yakınlarının bilmesine ve öğrenmesine açık alanıdır. Bu alan açısından bireyin rızası esas alınır. Gizli alan ise bireyin kendisiyle veyahut çok güvendiği kişilerle sınırlanan alanı olarak tanımlanabilir. Bu alanın kapsamına bireyin duyguları,

¹⁷⁶ Yaşar SALİHPAŞAOĞLU, agm, s. 234.

¹⁷⁷ https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_8_TUR.pdf (et:25.09.2021)

¹⁷⁸ <https://www.ombudsman.gov.tr/document/mevzuat/688B1--Insan-Haklari-Evrensel-Beyannamesi.pdf> (et:25.09.2021)

¹⁷⁹ Güçlü AKYÜREK (2021), *Özel Hayatın Gizliliğini İhlâl Suçu*, Doktora Tezi, Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, s. 7.

kanaatleri, bedeni ile ilgisi bulunan hususlar vs. girmektedir. Gizli alan, mutlak bir korumadan istifade eder. Gizli alan bakımından belirleyici olan şey ‘‘bireyin rızası’’nın varlığıdır.¹⁸⁰

Üç alan teorisi ve benzeri teorilerde, anlayışlarda kabul edilen gizli alan, özel alan ve ortak alan arasındaki sınırların ne şekilde belirleneceği, alanların birbirlerinden nasıl ayrılabilceği noktasında İngiliz Hukuku kaynaklı Makûl Saygı Beklenti Teorisi, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihatları’nda son zamanlarda yer bulmuş ve pek çok davada başucu kriteri hâline gelmiştir. Bu teori, kişinin özel yaşamına karşı herhangi bir ihlâl, operasyon beklentisi içinde olup olmadığına ilave olarak bu beklentinin toplumsal düzeyde akla yatkın olup olmadığı ve kişinin bu akla yatkın beklentisine karşı operasyonu önlemeye dönük bir teşebbüste bulunup bulunmadığı denetlenir.¹⁸¹

Hukuksal olarak mahremiyeti; kişilik hakkı ile kişisel hak ve özgürlüklere başvurmadan, bu kavramlarla bağlantısı ortaya sermeden kavramak güçtür.¹⁸² Kişilik hakkı, kişinin kişiliği meydana getiren, onu insan kılan maddi ve manevi tüm değerlere, özel olarak yaşamına, beden bütünlüğüne, sağlığına, onuruna, saygınlığına, özel yaşamının gizliliğine, sözüne, adına, resmine, eserine, özgürlüğüne, ekonomik serbestliğine ilişkin hakkıdır.¹⁸³ Diğer kişisel değerler gibi mahremiyet ya da özel yaşam alanı da hukukî olarak kişilik hakkını meydana getiren kişisel değerler arasındadır.¹⁸⁴

Özel yaşam alanı, hukukî veçhesi itibarıyla kişilik hakkını oluşturan kişisel varlıklar ve değerler arasındadır.¹⁸⁵ Özel yaşam kavramının envanterinde bağımsızlığı ve gizliliği barındırır. Bağımsızlık bireyin arzularını, tutumlarını, yönelimlerini, düşüncelerini ve ilişkilerini tercih edebilmesidir. Gizlilik ise üçüncü kişilerin merak alanı dışında kalabilmesi; bireyin kişisel, ailesel ve grupsal yaşam bölgelerinin iktidara ve onu temsil eden makamlarına ve görevlilerine yanısıra diğer kişilere karşı korunmasıdır.¹⁸⁶ Bilim alanındaki ve teknoloji alanındaki ilerlemeler, bireyin özel yaşamına müdahalesini basitleştirdikçe bireye, bu alanın muhafazasının isteme hakkı

¹⁸⁰ Güçlü AKYÜREK, agt., s. 8-9.

¹⁸¹ Selim AKBAŞ (2016), *İstihbarat Faaliyetlerinin Özel Hayatın Gizliliğine Saygı Hakkı Açısından Değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 40.

¹⁸² Mehmet YÜKSEL (2003), agm, s. 187.

¹⁸³ Rona SEROZAN (1977), ‘‘Kişilik Hakkının Korunmasıyla İlgili Bazı Düşünceler’’, *İstanbul Üniversitesi Mukayeseli Hukuk Araştırmaları Dergisi*, Cilt 11, Sayı 14, s. 93.

¹⁸⁴ Mehmet YÜKSEL, agm, s. 187.

¹⁸⁵ Mehmet YÜKSEL, agm., s. 187.

¹⁸⁶ Mehmet YÜKSEL, agm., s. 187.

tanınmıştır. Bundan ötürü birey, bu alanın muhafaza altına alınmasını arzu etmiştir.¹⁸⁷ Bir anlayışa göre özel yaşamın merkezinde “özgürlük” ve “özerklik” de bulunmaktadır. Başka bir anlayış ise özel yaşamı, insan haysiyeti ve kişisel bütünlük ile bağlantılandırır.¹⁸⁸ Bu noktada şu hususun altının çizilmesi gerekir: özel yaşam kavramı ile bağlantısı olan ya da onun kapsamında olan hususları böylesine kazuistik bir şekilde ortaya koymak, teknolojinin akıl almaz hızla ilerlediği yaşanan zaman düşünüldüğünde beyhude bir çabadır.

---

¹⁸⁷ Ümit Yaşar ARAS (2010), *İnsan Hakları Temelinde Özel Hayat Hakkının Ulusal ve Uluslararası Alanda Uygulamaları*, Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Yüksek Lisans Programı, s. 31.

¹⁸⁸ Güçlü AKYÜREK., agt., s. 10.

III. BÖLÜM

DİSTOPYA VE ÖZEL ALAN BAĞLAMINDA ÖNEMLİ MESELELER

3.1. DİSTOPYA VE ÖZEL ALAN BAĞLAMINDA GÖZETİM

3.1.1. Genel Bağlamda Gözetim Kavramı

Gözetim kavramından dem vurabilmek için evvelâ görmek nosyonundan bahsedilmesi gereklidir. John Berger'e göre görmek, konuşmaktan önce gelir.¹⁸⁹ TDK'ya göre görmek, göz yardımıyla bir şeyin varlığını algılamak ve seçmektir.¹⁹⁰ Görmek eylemi ile ilişkili olan hususlar ise *bakmak* eylemi ve *görünen* hususudur. Görmek, bakmanın ötesinde olan bir kavramdır; zira görülme realize olduktan sonra görmenin eyleyicisi görünen hususunda idrak etme ve idrak edilenden anlamlı sonuç çıkarma imtiyazını elde eder. Dolayısıyla yaşanan tüm bu süreç, görmenin eyleyicisine katiyeti, gerçekliği, tasarımlamayı, yorumlamayı, bilgeliği ve iktidarı katar. Görmenin bilhassa iktidarla olan ilişkiselliği, denetim için lüzumlu olan gözetim faaliyetiyle olan ilişkisini zuhur ettirir.¹⁹¹

TDK sözlüğünde gözetim işi *nezaret*, *himaye*, *gözaltı* gibi anlamlara gelmektedir.¹⁹² Gözetim kelimesinin İngilizce ve Fransızca'daki karşılığı surveillance sözcüğüdür. Merriam Webster Sözlük'e göre surveillance, birisini yahut bir şeyi yakın takibe almak demektir.¹⁹³ Cambridge Dictionary'e göre surveillance kelimesi, yaşanmış yahut yaşanması muhtemel bir suçtan mütevellit özellikle polis veya asker tarafından birinin ya da bir yerin dikkatlice izlenmesi anlamına gelir.¹⁹⁴ Surveillance kelimesinin yakın dostlarından biri scope kelimesidir. Scope kelimesi ise Eski Yunanca'da sözcük olan *scopos*'tan gelmez. Gözetim sözcüğüyle aynı sulara yüzen bir başka sözcük ise Arapça *nzr* kökünden filizlenmiş nizara kelimesidir. *Nizara*

¹⁸⁹ Eylül ERSOY, agt., s. 39.

¹⁹⁰ <https://sozluk.gov.tr> (et: 11.04.2021)

¹⁹¹ Eylül ERSOY, agt., s. 40.

¹⁹² <https://sozluk.gov.tr/> (et: 11.11.2020)

¹⁹³ <https://www.merriam-webster.com/dictionary/surveillance#learn-more> (et:11.11.2020)

¹⁹⁴ <https://dictionary.cambridge.org/us/dictionary/english-turkish/surveillance> (et:11.11.2020)

kelimesi ise bakma, inceleme, denetleme anlamlarına gelir; ama gözetim kelimesi hakiki anlamını kavramın arkeolojisi bakımından Fransızca *surveiller* (*sürveyans*) kelimesinde bulur. *Surveiller* fiilinden gelen gözetim, belli insan davranışlarının dikkate alındığı bir süreci ifade eder.¹⁹⁵ Gözetim kelimesinin hukuksal boyutu Gözetim kelimesi ilk kez 18.yüzyılın sonlarına doğru bireyin hareketlerini yakından takip edebilmek anlamında kullanılmıştır.¹⁹⁶ Gözetim sırf şüpheli olduğu düşünülen kimseyi, bir suçun icrâ edilebilme ihtimali olan yeri izlemek ya da sırf birisini prosedürel hususlardan ötürü yakın takibe almak gibi ameliyelerden ibaret bir kavram değildir. Gözetim, eylemleri denetlenmek istenen bireyler hakkında bilgi edinimi, edinilen bilgilerin kaydını ve bunların analiz süreci ile bireyler üzerinde kontrolün sağlanması için onların doğrudan güç aygıtı tarafından göz ile takibini ifade eder.

Gözetim kavramı iki anlamlı bir içeriği haizdir. İlki, gözetim temelde görmeye dayanan bir eylem olsa da bireylerin ameliyelerini, tavırlarını kontrol edebilmek ve yönetebilmek adına onlar hakkında bilgi toplamayı içerirler. Burada mühim olan husus bilginin salt toplanması değil; hâlihazırda toplanan bilginin depolanması ve analiz edilmesidir. İkincisi, bireylerin ve grupların davranışları ile genel olarak toplumsal davranışların dominant mekanizma tarafından dolayimsız şekilde izlenmesidir.¹⁹⁷ Gözetimin ilk anlamı kayda dayalı gözetim iken ikinci anlamı ise izlemeye dayanan gözetimdir. Yaşanılan zamanın toplumlarında her iki gözetim tipi de birbirine karışmış vaziyette olup aynı derecede önem arz eder.¹⁹⁸

Modernite evveli toplumu tanımlamak için kullanılan geleneksel -tradisyonel-toplum nosyonu, iktidar ve toplum yapılanmasının dinsel ve ahlâki angajmanlara yaslanan cemaat düzeyinde örgütlenmiş açık olmayan toplumları ifade eder. Bu toplumsal yapılarda hâkim güç tanrı ve onun yeryüzündeki temsilcileriydi. Geleneksel toplumdan itibaren insanlar, kutsal kitapların ve çeşitli dinsel öğretilerin esas büyük gözetmenin onlar üzerindeki mütemadi gözetimine işaret etmesi hasebiyle insanlar,

---

¹⁹⁵ Emel TANYERİ MAZICI (2018), ‘‘Tüketim Toplumu’nda Gözetim Uygulamaları ve Tüketici Bakış Açısından Bir Değerlendirme’’, *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi E-Journal*, Cilt 6, Sayı 1, s 152.

¹⁹⁶ Roger CLARKE (2005), *Have We Learnt To Love Big Brother* <http://www.rogerclarke.com/DV/DV2005.html> (et: 01.11.2020)

¹⁹⁷ Anthony GIDDENS (2008), *Ulus Devlet ve Şiddet*, Kalkedon Yayınları s. 24-25.

¹⁹⁸ Hacı Hasan SAF (2016), ‘‘Gözetim Toplumu Çerçevesinde İşyerinde Gözetim Uygulamaları: Fordist ve Postfordist Üretim Biçimlerindeki Gözetimin Karşılaştırılması’’, *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, Sayı 42, s. 236.

gözetim fikrini kabullenerek alışkanlık edinmişlerdir. Bu nedenle gözetime mukavemet etmeyip davranışlarına dikkat etmişlerdir.¹⁹⁹

Modernizm ile beraber gözetim konsepti sistematik ve kurumsal bir hâl almaya başlar. Teknolojinin sunduğu olanaklarla birlikte gözetim dönüşmüş ve çeşitlenmiştir. Bu anlamda gözetim pratiklerinde bir değişiklik söz konusu olmuş ve gözetim olgusu gündelik hatta anlık ekseninde seyretmeye başlamıştır. Bu durum bireyler için olumlu mu yoksa olumsuz neticeler mi doğurur? Sözgelimi bu konu paralelinde inançsal bir yaklaşımla tanrının bireyi mütemadi biçimde gözetlediği varsayımına dair ortaya konacak herhangi bir olumlu ya da olumsuz değerlendirme aynı zamanda bu konuya ilişkin bakış açısını da ortaya koyar. Epikür'ün:

‘Neden korkuyorsunuz? Tanrıdan mı, kaderden mi ölümden mi? Evren, atomların dansı ile varlığa gelirken tanrı bir köşede seyrederek sadece. Ne dünya ne de insan ile işi olur. O halde tanrıdan korkmak niye?’²⁰⁰

sözlerini Epikür'ün felsefesi doğrultusunda analiz edilmesi gerektiği vakit tanrının insan hayatını izleyip müdahalede bulunmadığı dile getirilebilir; zira onun aklındaki tanrı ideası, dünya meselelerinden azade bir tanrıydı. Yunan politeist doktrininde ise tanrılar aşağıdaldı ve insan hayatını gözlemleyen ve kimi zaman bu sürece müdahalede bulunan yapıdaldı. Politik, sosyal anlamda modern dünyanın tanrısı olan iktidar, Epikür'ün tahayyül ettiği şekliyle dünyadaki her türlü iş ve oluşa karışmayan tanrı modeliyle bağdaştırılamaz. Modern dünyanın tanrısı olan iktidar, Yunan çok tanrıcılığıyla örtüşürülebilecek kerte modern insanı sistematik olarak gözetleyen, denetleyen, kontrol eden bir yapıdadır. İnsanlar genelde özgür olduklarını düşünseler de gözetim ve gözetimin sistematikliği, sürekliliği olgusu bunun aksini kanıtıyor. Jean Paul Sartre'a göre insan, dünyaya özgür olarak gelmektedir; ancak özgür olarak dünyaya gelen insanın bu durumu çok uzun sürmez ve iktidar, koruduğunu iddia ettiği bireyin özgürlüğünü ve buna dair alanını sürekli gözetime ve denetime tâbi tutması bir yana teknoloji vasıtasıyla bunu daha da ileri bir boyuta taşımak suretiyle gözetim ve denetim kapasitesini güçlendirir. Her an her yerde olduğunu imajını bireylere hatırlatarak gücünü perçinler. Dolayısıyla bireyler, eylemlerini özgür bir şekilde gerçekleştiremez duruma gelirler ve iradeleri fesada

¹⁹⁹ Gülçin DEMİRCAN (2019), ‘‘Gözetim ve Gözetimin Toplumsal Meşruiyeti Üzerine Bir İnceleme’’, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Prof.Dr Durmuş Tezcan'a Armağan, Cilt 21, Özel Sayı, s. 2039.

²⁰⁰ <https://medium.com/@aydinkalp/epikurosun-sorusu-1c52b561668f> (et:30.10.2020)

uğrar.²⁰¹ Modernleşmiş ve ardından postmodernleşmeye doğru savrulmuş ve hâlihazırda orada debelenip duran bireyler, gözetim-iletişim teknolojilerinin gelişmesiyle beraber iktidar tarafından her yerden kuşatılmıştır. Bireyin bugün iktidardan kaçacak yeri yoktur. Mesele edilen birey ve onun özel alanı, postmoderniteyle beraber dumura uğramıştır.

Yaşanılan zamanda kapitalizm etkisiyle toplumun “tüketim toplumu” na dönüşmesiyle beraber gözetim kavramının ekonomik tarafı da hâsıl olmuştur. Tüketim toplumunda ve onun ekonomisinde gözetlenen, potansiyel müşteridir. Şirketlerin, işletmelerin satın alma davranışlarına, beğenilere vs. dair gözlemleri ve araştırmaları sonucunda topladıkları veriler, potansiyel müşteriyi elde etmek noktasında şirketlere, işletmelere yardımcı olur.

Modern ve bilhassa postmodern tüketim toplumlarında tüketim nosyonunun rasyonel boyutundan ziyade duygusal boyutunun öne çıkması hasebiyle ‘‘tüketme eylemi’’ haz kaynağı hâline gelmiş ve tüketmek eylemi, tüketenin toplumsal yapı içerisindeki yerini ve onun hayat tarzını belirleyen bir muhtevaya da sahip olmuştur.²⁰² Böylelikle şirketlerin, işletmelerin çeşitli kanallar vasıtasıyla bireylerin tercihleriyle oynayabildiklerine ve onlarda sahte ihtiyaçlar yaratarak onları harcama yapmaya ve dolayısıyla tüketim toplumuna angaje olmaya ittiklerine de şahitlik edilir. Jean Baudrillard’a göre şekiller mantığının cârî olduğu ve şaşaaanın büyük imaj hâlini aldığı içinde bulunulan bu çağda insanlara gerçek ihtiyaçlarıymışçasına sunumu yapılan şeyler esasında sahte ihtiyaçlardır.²⁰³

‘‘Kişi ya da grupların iletişim ve eylemlerinin sistemli bir şekilde takip edilmesi’’²⁰⁴ şeklinde ifade edilen gözetim konusuna ilk eğilen kişi Karl Marx olmuştur. Karl Marx açısından gözetim, emek ve sermaye arasında cereyan eden mücadelenin bir ögesidir. Kapitalizmin en mühim güdülenme biçimi artı değer hususunu maksimize etmektir. Artı değerın maksimizasyonu ise temel olarak emeğin minimum ücretlenmesi ile azami üretimin temin edilmesidir. Bu husus alenen emekçi

²⁰¹ Uğur DOLGUN (2004), ‘‘Gözetim Toplumunun Yükselişi: Enformasyon Toplumundan Gözetim Toplumuna’’, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 1:3, Journal of Administration Sciences, s. 10.

²⁰² Ebru Özlem GÜVEN (2009), ‘‘Hedonik Tüketim: Kavramsal İnceleme’’, *Anadolu Bil Meslek Yüksekokulu Dergisi*, Cilt 13, s. 66-67.

²⁰³ Resul ÜRKEK (2019), *Jean Baudrillard ve Tüketim Toplumu*, Yüksek Lisans Tezi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, s. 31.

²⁰⁴ Veysel BOZKURT (2000), ‘‘Gözetim ve İnternet: Özel Yaşamın Sonu Mu?’’, *Birikim Dergisi*, sayı 136.

<https://birikimdergisi.com/dergiler/birikim/1/sayi-136-agustos-2000/2328/gozetim-ve-internet-ozel-yasamin-sonu-mu/2499> (et: 10.08.2021)

kesimin sömürsüdür.²⁰⁵ Geniş kapsamlı ortaklaşa emek, kişilerin çalışmalarının ahenk içinde temin edilmesi, birleşmiş organizmaların çalışmalarından doğan genel görevlerin yerine getirilmesi otoriteye ihtiyacı doğurur. Emeğin elbirliği haline geldiği andan itibaren yönlendirme, denetleme ve düzenleme işi sermayenin görevi olur. Elbirliği ile üretimin koşulu, “işçilerin belli bir yerde temerküz ettirilmesi”dir. Elbirliği yapan emekçi sayısının artmasıyla beraber sermayenin egemenliğine karşı direniş potansiyeli de artar. Dolayısıyla Marx, sermayenin bu direnme biçiminin üstesinden gelebilmesi için karşı baskı ürettiğini söyler.²⁰⁶ Kapitalizmin uyguladığı denetim şekli toplumsal emek sürecinin kendine has özelliğinden doğmamaktadır; bu toplumsal emek sürecinin sömürülmesidir. Kapitalistin denetimi, esasında üretim sürecinin iki taraflı niteliğinden mütevellit (hem kullanım değeri hem artı değer anlamında) iki yanlı bir denetimdir. Dolayısıyla gaddarcadır. Elbirliği güçlendikçe, genişledikçe bu bahsolunan kapitalist zorbalık da farklı şekillere bürünür.²⁰⁷

Max Weber’in gözetimi değerlendirişi ise “bürokrasi” kavramı dolayında olmuştur. Weber’e göre bürokratik yapıların en temel hususiyetlerinden birisi “ayrıntılı kayıt ve dosyalama”dır. Bu özellik bürokratik yapıyı rasyonel hâle getirir. Weber’in verimliliği maksimal seviyeye çıkarttığını söylediği bu sistem kimilerince sosyal denetimin artırılmasıdır.²⁰⁸ Bu bağlamda Max Weber esasında iktidar, güç ve otoritenin bürokrasi kalıbında anlam bulduğunu söyler. Ona göre modernite ile birlikte otorite, hukuksal bir görünümde tecelli etmiş ve bürokrasi de bu doğrultuda efektif ve yalın bir hukuksal otorite konumuna yükselmiştir.

George Orwell, yazdığı distopik temaya sahip “1984” adlı eserinde gözetim, edebi kavramsallaşmaya ulaşmıştır. Bilâhare Michel Foucault, gözetim olgusunu ayrıntılı ele almak suretiyle kavramın olgunlaşmasını sağlayıcı bir rol üstlenmiştir.²⁰⁹

---

²⁰⁵ Oğuzhan Özgür GÜVEN (2014), “Gözetim Tekniklerinin Güç İlişkileri Bağlamında Dönüşümü ve Toplumsal Denetim”, *Atatürk İletişim Dergisi*, Sayı 7, s. 88.

²⁰⁶ agm, s. 89.

²⁰⁷ Marx, K. *Kapital, Kapitalist Üretimin Eleştirel Bir Tahlili 1.Cilt*, (çev: Alaattin Bilgi), düz: Eriş Yayınları, <https://www.pdfdrive2.com/kapital-cilt-i-karl-marx-e117479776.html>, s. 466.(et:12.08.2021)

²⁰⁸ Veysel BOZKURT (2000), “Gözetim ve İnternet: Özel Yaşamın Sonu Mu?”, *Birikim Dergisi*, sayı 136.

<https://birikimdergisi.com/dergiler/birikim/1/sayi-136-agustos-2000/2328/gozetim-ve-internet-ozel-yasamin-sonu-mu/2499> (et:10.08.2021)

²⁰⁹ Selin BİTİRİM OKMEYDAN (2017), “Postmodern Kültürde Gözetim Toplumunun Dönüşümü: ‘Panoptikon’dan ‘Sinoptikon’ ve ‘Omniptikon’a’”, *Online Academic Journal of Information Technology*, Cilt 8, Sayı 30, s. 55.

3.1.2. Gözetimin Tarihsel Bağlamı

Anthony Giddens nazarında gözetim, mazisi insanlık kadar eski bir nosyondur. Gözetim formal olarak yazının bulunuşu ile başlamıştır. Birçok dil bilimcinin gözünde yazı, konuşmanın taş, kağıt vb madde üzerine aynen geçirilebilecek bir biçimi olarak görülse de özünde konuşmanın eşbiçimli bir mümessili değil, kayıt altına almak için söz konusu olan bir yönetsel not tutma metodu olarak zuhur etmiştir. Yazının modern olmayan devlet yapıları açısından büyük önemi vardır. Bu anlamda yazı, devlet aygıtını hem nesnelere hem de bireyler üzerinde pratik edilen kontrolün ve denetimin etki sahasını genişletmek üzere kullanılabilir bir şifreleme bilgisi temin eder.²¹⁰ Bu anlamda bireylerin özel yaşamları ile ilgili önemli hususlar yazı ile temerküz edilir. Yazı, bir bellek aparatı olarak olayların ve aktivitelerin itinalı bir biçimde sıralanmasını sağlamıştır. Yazı dolayısıyla listeleme teknolojisinin doğuşu bu şekilde söz konusu olmuştur. Listeleme teknolojisi ise kişileri ve nesnelere tasnif etmeye yarayan teknolojidir; ancak salt listeleme ile beraber gözetleme, iktidarın tam anlamıyla meydana getirilememesi demektir; ancak tradisyonel yazının palazlanması ile metinlerin ortaya çıkışı durumu tersine çevirir. Yazılı metinler anlamlı bir muhteva yaratmak üzere işaretleri bir araya getirdikleri vakit yalnızca olaylar, insanlar ve nesnelere kategorize edilmez buna ilaveten bunların tariflenmesi olanağı da yaratılır.²¹¹

Anlamlı bir muhtevayı içerimleyen yazı, genel nüfus içindeki itaatsiz grupları ve bu itaatsiz grupların aktivitelerinin takibi adına aracısız biçimde kendisinden istifade edilmiştir. Ayrıca resmi istatistiklerin tutulması, vaka kayıtları vb. başka doküman tiplerinin de saklanması, modern iktidar yapılarının özellikleri arasındadır.²¹² Bu veri tipleri, geçmişte vuku bulmuş hususlar üzerinden yaşanıyor olanın analizini ve müdahalesini kolaylaştırır bir etkiyi haiz olmuştur. Yazı ve onun dolayısıyla bilgi ile kurulan irtibat neticesinde yönetsel alanda uzman bir kadronun tecellisi “bilginin iktidarı” nı söz konusu kılmıştır.²¹³ Matbaanın icadıyla beraber gözetimde farklı bir boyut kazanmıştır. Matbaa, iktidarın gözetim konusunda progresif

---

²¹⁰ Anthony GIDDENS (2008), *Ulus, Devlet ve Şiddet*, (çev: Cumhur Atay), 2.Baskı, Kalkedon Yayınları, İstanbul, s. 62-66.

²¹¹ Giddens, A, age, s. 66.

²¹² Giddens, A, age, s. 67.

²¹³ Oğuzhan Özgür GÜVEN, agm., s. 82.

niteliğe bürünmesini sağlamıştır. Böylece iktidar gözetimi, *baskı aygıtı* şeklinde kullanmıştır.²¹⁴

Modern iktidar yapılarının ortaya çıkması ve sanayileşme ile birlikte ise bilhassa modern iktidarlar sosyal ve ekonomik sahada gözetimi söz konusu kılmışlardır. Sosyal boyuttaki gözetim, iktidar yapılanmasına hâlihazırda muhalif olanları ve olası muhalif hareketleri sindirmek için yapılırken ekonomik boyuttaki gözetim, kâr maksimizasyonunu temin etmek ve sınai faaliyetlerde aksaklık yaşanmaması adına yapılan gözetimdir.

Modern dönemde gözetim, profesyonelliği gerektirmiştir. Gözetim edimi de artık gözetleyeni gruptan ayrı bir yere konular. İktidar için bu işi yapacak özel kişiler söz konusu olmaya başlamıştır. Bu iş, zihinsel ve bedensel güçlerin tamamının belli bir alanda toplanmasını gerekli kılmıştır. Modern anlamda gözetimin profesyoneller için yarattığı görev, bireylerin davranış örüntülerinin baştan aşağı yeniden şekillendirilmesidir. Bu, çok sayıda bireyin çeşitlilik arz eden tandanslarına ‘*tek biçimlilik*’ dikte ettirilmesidir.²¹⁵

Modern mânada gözetim kavramı, kontrol ve denetim süreçlerini de kapsar. İktidar yapıları bu süreci yürütürken teknolojik aygıtlardan yararlanırlar. İktidarların gücünü koruma ve sürdürme istemi geniş bilgi ağı desteğindeki gözetimle somutlaşmaktadır. Makro iktidar, geniş bilgi ağı desteğiyle yaptığı gözetim sayesinde kendisine yönelen yahut yönelme hazırlığında bulunan tehlikenin bilgisini edinerek bunu önceden savuşturabilme imkân ve kabiliyetine sahip olur. İktidarı koruma ve sürdürme isteminin *mikro iktidarlar* bağlamındaki metotlarından biri yine *gözetimdir*. Nihayetinde iktidarını korumak ve devamlılığını teminat altına almak insanlığın içgüdüsel davranışlarından biridir.²¹⁶

Sonuç olarak gözetim nosyonu, tarihsel süreçte kontrol ve denetim kurmak maksadı doğrultusunda iktidarların vazgeçemediği enstrümanlardan biri olagelmıştır. Modern devlet yapılanmasının ortaya çıkmasıyla beraber gözetim hususunun uygulanma şekilleri gelişen teknoloji ile birlikte transformasyona uğramış ve bireyleri

---

²¹⁴ Mehmet ERDOĞAN (2020), ‘‘Sosyal Medyada Gözetimin İçselleştirilmesi: İletişim Disiplini Alanındaki Lisansüstü Öğrenciler Üzerine Nitel Bir Araştırma’’, *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, Sayı 1, Cilt 8, s. 249.

²¹⁵ Zygmunt BAUMAN (2003), *Yasa Koyucular ile Yorumcular*, Metis Yayınları, (çev:Kemal Atakay), 2.Baskı, s. 61.

²¹⁶ Hakan KARAKEHYA ve Asena Kamer USLUADAM (2016), ‘‘Neden Gözetl(en)iyoruz?’’, *Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Prof.Dr Akal Öcal Armağanı, Sayı 2, Cilt 3, s. 190.

gözetlemek oldukça kolaylaşmıştır.²¹⁷ Bu sebeple de yaşanan zamanın toplumları Gary T. Marx'ın deyişiyle "gözetim toplumu" olarak tanımlanmıştır. Bilhassa Gary T. Marx'a göre gözetim toplumu, bilgisayar teknolojisiyle beraber bütüncül denetime engel teşkil eden engellerin kaldırıldığı durumu imler.²¹⁸ Gözetim toplumu hâlinin söz konusu olmasıyla birlikte kamusal alan ile özel alan arasındaki difüzyon artar. Bu realiteden mütevellit bugün ve gelecekte insanların özel yaşamlarının tehdit altında olduğu belirtilmelidir.

3.1.3. Gözetimin Panoptik Hâli

İktidar, yönettiği toplum üzerinde ağırlığını koymak istediğinde yapması gerekenlerden biri, o topluma mensup bireyleri ve bireylerin işgâl ettiği alanları fiilen gözetleyerek ya da gözetlediği izlenimini vererek onlar üzerinde tahakküm kurmasıdır. İktidar yapısının bu ürküten eylemlilik hâlinin teknik ve işlevsel olarak somutlaşması için biçilmiş kaftan ise *panoptikon mimari tasarımı*²¹⁹ olmuştur. Panoptikon salt bir mimari yapıyı ifade etmenin ötesinde bir sistemin mantığını ve toplumsal denetime dönüş işleyiş mekanizmalarını ortaya koyar. Öyle ki panoptikon, modern toplum yapılanmasının gözetim tekniklerine ve pratiklerine ilham kaynağı olmuştur.²²⁰

Panoptikon konsepti, İngiliz düşünür ve hukukçu Jeremy Bentham'ın 1785 yılında tasarladığı hapisane projesinin adıdır. Bu projenin ana hatları şöyledir: çevrede halka hâlinde bir bina bulunur. Çevre bina hücrelere bölünmüştür. Hücreler binayı baştan sona kat edecek şekilde dizayn edilmiştir. Merkezde ise bütün hücreleri görülmeden kontrol edebilme gücünü haiz bir gözetleme kulesi bulunmaktadır. Gözetleme kulesinin sahip olduğu "görülmeden gözleyebilme yeteneği" hücredekilerin ne zaman kontrol edildiklerini, denetlendiklerini kavrayamama gibi bir netice yaratır.²²¹ Bundan mütevellit hücredekiler sürekli gözetleniyormuş hissiyatına

---

²¹⁷ Sevgi ÇATALBAŞ, Buket KAYA (2017), "Gözetim Toplumu ve Distopik Filmlerde Göz'ün İktidarı: The Lobster ve Equilibrium Filmlerinin Analizi", Online Academic Journal of Information Technology, Cilt 8, Sayı 30, s. 22.

²¹⁸ Ersin TOKER (2016), "Gözetim Toplumu Üzerine", *TMMOB EMO Bülteni*, s. 63. Veysel BOZKURT, agm, <https://birikimdergisi.com/dergiler/birikim/1/sayi-136-agustos-2000/2328/gozetim-ve-internet-ozel-yasamin-sonu-mu/2499> (et:13.08.2021)

²¹⁹ Panoptikon etimolojik olarak Yunanca –pan ve –opticon kelimelerinin birleşiminden oluşur. Pan, *bütün*; opticon kelimesi gözetlemek demektir ve bu iki kelime bütünü gözlemek, tamamı gözlemlemek anlamını teşkil eder.

²²⁰ Gülçin DEMİRCAN (2019), "Gözetim ve Gözetimin Toplumsal Meşruiyeti Üzerine Bir İnceleme", *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 21, Özel Sayı, s. 2042.

²²¹ Michel FOUCAULT (1992), *Hapishanenin Doğuşu*, (çev:Mehmet Ali Kılıçbay), 1.Baskı, İmge Yayınevi, Ankara, s. 252.

kapılarak bellii bir eşikten sonra kendi davranışlarını otokontrole tâbi tutmaya başlar. Foucault'ya göre bu husus, gözetim altında tutmanın eylem itibarıyla kesintili olsa bile; sonuçları itibarıyla sürekli olmasını sağlamaktır. Sözün özü bu mimari mekanizma, hücrede bulunanların kendilerinin taşıyıcısı oldukları bir iktidar hâlinin içine dahil olmalarını sağlar.²²² Panoptikon hapishaneler, fabrikalar, akıl hastaneleri gibi kamusal alanlarda gözetleme amacıyla kullanılabilir bir teknolojidir. Foucault, bu yapıyı bir iktidar aparatı olarak görmüştür. Panoptikon'da iktidarı kimin pratik ettiğinin herhangi bir ehemmiyeti bulunmaz. Bu düzenek sayesinde iktidar kelimenin tam anlamıyla anonimleşmiştir. Panoptikon gerçek bir tâbi olma durumu yaratır. Dolayısıyla panoptikon sayesinde mahkûmu iyi hâle, öğrenciyi itinalı kılmaya, işçiyi çalışmaya, deliyi sakinleşmeye zorlamaya ihtiyaç kalmamaktadır.²²³ Gözetmenlerin de denetim altında olduğu bu yapıda mahkûmların çalıştırılması için de kenevir işlemek, kütük kesmek, kağıt işlemek, demirhanede çalışmak, maden eritmek, ip üretimi, çuval dokumak, ağ örmek gibi türlü olanaklar tanınmıştır.²²⁴ Bu sayede mahkûmların hapishaneden çıktıklarından sonra yaşamlarına ekonomik kaygı olmaksızın devam edebilmeleri için gerekli zemin hazırlanmış olur.

David Lyon'a göre panoptikon metaforu '*kartezyen göz*' obsesyonundan kaynaklıdır. Panoptikon'da gören göz, 'işin iç yüzünü bilen' konumundadır. Burada diğer bilme tipleri karşısında ayrıcalıklı bir yeri olan bir tür 'görme gücü' mevcuttur; ayrıcalıklı olmasının hasebi görünmezlik özelliğidir.²²⁵ Sözün özü panoptikon'da hücredekiler gözetmeni görememekte ve bilememekte; fakat gözetmen onları görmekte ya da gördüğü intibamı yaratma ve en önemlisi '*bilmektedir*'. Dolayısıyla hücredekiler tam anlamıyla *bilgi nesnesi* konumuna düşmekte ve iletişimin öznesi olamamaktadırlar.²²⁶

Burjuvazi yeni hukuksal normlar çıkarmayı yahut yeni bir anayasayı iktidarı garantilemeyeceğinin farkındadır. Bu sebeple de iktidarın tüm toplum üzerinde etkinlik kazanabilmesi için yeni yöntemler arıyordu. Bu bağlamda Jeremy Bentham'ın kâr elde amacına da hizmet eden bu plânı, programı esasında salt bir mimari yaratı

---

²²² Michel FOUCAULT (2013), *Hapishanenin Doğuşu*, (çev: Mehmet Ali Kılıçbay), 4.Baskı, İmge Yayınevi, Ankara, s. 297.

²²³ Michel FOUCAULT, *age*, s. 299.

²²⁴ Asude CANALP (2018), *Michel Foucault'nun Panoptikon Kuramı Bağlamında Sanat ve İktidar*, Yüksek Lisans Tezi, Işık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 26.

²²⁵ Ejder ÇELİK, *agm.*, s. 66.

²²⁶ Veysel BOZKURT (2000), 'Gözetim ve İnternet: Özel Yaşamın Sonu Mu?', Birikim, Sayı 136. <https://birikimdergisi.com/dergiler/birikim/1/sayi-136-agustos-2000/2328/gozetim-ve-internet-ozel-yasamin-sonu-mu/2499> (et:27.07.2021)

olmanın ötesinde gözetleme problematiklerini kökünden çözmeye yarayan bir iktidar tekniğidir.²²⁷ Panoptikon var olduğu ve kullanıldığı müddetçe baskıya, şiddete, zorbalığa, maddi kısıtlamalara ihtiyaç bulunmaz. Yalnızca panoptik bakışın varlığı bile buna maruz insanlar üzerinde iktidar kurmaya yetecektir. Gözetleyen bir bakış ve bu bakışın tesirini üzerinde hisseden bir toplum ve o toplumu oluşturan üyeler, en nihayetinde bakışı öylesine içselleştirir ki sonunda iktidarın uygulanmasına gerek dahi kalmaz. İktidar otomatik hâle gelir.²²⁸ Bu noktada formülasyon son derece basittir:

“*Bakışın daimi iktidarı+eser miktarda maliyet=tâbi kılınan birey*”²²⁹

Panoptikon tasarımıyla Jeremy Bentham, toplumsal sorunları (delilerin denetim altında tutulması, şüpheli şahısların hapsedilmesi, ahlâksızların ıslahı, tembellerin çalıştırılması, hastaların tedavisi, kendine bakmaktan aciz olanların bakımı, eğitim alanında yeni nesillerin eğitimi, gönüllülerin yönlendirilmesi gibi)²³⁰ berhava etmek adına kendi perspektifinden politik bir çözüm ortaya koymak niyetiyle hareket ederken Michel Foucault, panoptikon metaforu ile distopya resmi çizer.

Foucault’ya göre panoptik, iktidarın çok az bedelle kurulması ve sürdürülebilmesi yönünden önemli bir ekonomik teknolojidir. Ekonomik olarak adlandırılmasının birtakım sebepleri mevcuttur:

- 1- Bu hapisane tipolojisi, minimum sayıda gardiyan gerektirerek sayısı bir hayli fazla olan mahkûmu izlemeyi mümkün kılıyordu.²³¹
- 2- Modern iktidarın tanrısallığını, üstün gücünü mantığı son derece basit bir morfolojiyle sağlıyordu.
- 3- Modern öncesi dönemde iktidar gücünü fiziksel cezalar üzerinden alan bir yapıydı. Panoptikon teknolojisiyle birlikte iktidar gücünü soyutluktan, anonim biçimde konumlanmasından almaya başlamıştır. Doğallıkla, iktidarın tedirgin edicilik seviyesi de yükselmiştir. Sözelimi 1984’teki “büyükbirader” panoptikonun bir görünüm şekli olarak Okyanusya toplumundaki bireyleri isminin anıldığı an irkiltmeye yetiyordu. Modern öncesi iktidar, gücünü gösterişten, şaşaaadan almaktaydı; modern iktidar ise

²²⁷ Gülçin DEMİRCAN, agm, s. 2043.

²²⁸ Michel FOUCAULT, age., s 297.

²²⁹ Michel FOUCAULT, age., s. 94-95.

²³⁰ Jeremy BENTHAM (2008), *Panoptikon Gözün İktidarı*, Su yayınları, İstanbul, s.12.

²³¹ <https://www.archdaily.com/937611/the-architecture-of-surveillance-the-panopticon-prison> (et:22.12.2020)

tanrı, ‘‘eye of providence’’ misali gücünü ‘‘görünmezliğinden ve bilinmezliği’’nden almıştır.

Panoptik, gözetim modellerinden yalnızca bir tanesidir. İktidarın artık elektronik teknolojiler ile vasıtasıyla ifade bulduğu yaşanan zamandaki oynak ve mobil örgütlenmeler duvarları ve pencereleri gereksizleştirmiştir. Bu durum, farklı masklara iye birçok kontrol tipinin belirmesine şans tanımıştır. Bu kontrol tipileri aynı zamanda eğlence ve tüketimde görülen esneklik ve eğlendiricilik özelliklerini de haizdir.²³²

Bilhassa postmodern zaman ile birlikte palazlanmış bilgi-iletişim sistemleri panoptik gözetimin niteliğini ve şeklini değiştirmiştir. Bu anlamda panoptik gözetim, toplumu bir ağ gibi sarmış ve bireyler özel alanlarında da gözetlenebilir bir konuma getirilmiştir. Veri bankacılığı vasıtasıyla an be an kayıt altına alınabilen bireyin bıraktığı her türlü iz, bireylerin yaşamlarının her bir yüzeyinde kontrol edilip denetlenmesini basitleştirmiştir. Toplumu oluşturan bireyler hakkında bilgi edinmek işi çok daha kolay hâle gelmiş ve iktidarın bilme isteği tatmin edilmiştir. Bu doğrultuda bireyler, iktidarın etkinlik sahasının kapsamına girmişlerdir. Gelişen bilgi iletişim sistemleri ile yeni bir forma giren elektronik gözetimin otoriter yönü güçlenmiştir. Ancak kamusal alan ile özel alan arasındaki ayrımın gitgide yok olduğu tüm gözetim sistemlerine bağlı olarak varlığını idame ettiren yaşanan zamanın toplumlarını salt panoptik kavramı ile anlamamanın mümkünatı yoktur. Bu noktada panoptikon nosyonu gelişen teknolojiler ile beraber halefi nosyonların doğuşuna temel oluşturmuş ve bu nosyonlar ile birlikte yeni sorgulamalara kapı aralamıştır.²³³

Yaşanılan zamanda kamusal alan ve özel alanın dışında alabildiğine özgürlüğün olduğu yer iddiasında olan sanal alanın da neşet ettiği ifade edilmelidir. Sanal alan, dünyanın dört bir yanında dört başı mamur şekilde dijital gözetimin hâkimiyetini ve yayılımını kolaylaştırmış ve onu geri dönülemez kılmıştır. Mark Poster interneti duvarların, pencerelerin, kulelerin, gardiyanların olmadığı bir alan olarak toplumsal denetimin tahayyül edilemeyen olanaklarını yaratması açısından bir ‘‘süper – panoptikon’’ olarak değerlendirmiştir.²³⁴ Jeremy Bentham’ın ortaya koyduğu panoptikon tasarımı mahkûmda sürekli gözetlenme korkusu ile işlerken;

²³² Zygmunt BAUMAN ve David LYON, age, s. 15.

²³³ Selin BİTİRİM OKMEYDAN, agm., s. 58-59.

²³⁴ Arzu ESEN (2018), *Sosyal Medyada Mahremiyetin İşfasi: Namık Kemal Üniversitesi Akademisyenleri Üzerine Yapılan Bir Araştırma*, Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı Gazetecilik Bilm Dalı, s. 55-56.

Mark Poster'ın "süper – panoptikon"u ironik şekilde bireyleri istekli kılarak işlemektedir. Bu durumu kaynaklayan kurbağa sendromu ile izah etmek mümkündür. Bir kurbağa kaynar suya atıldığı vakit sıcaklığın etkisiyle zıplayıp kaçar; ancak kurbağa, soğuk suya atıldığında ve su yavaş yavaş ısıtıldığında kaçınılmazı idrak edemez ve hazin son gerçekleşecektir. Burada anlatılan kurbağa, özel alanlarına dair verileri kendisi dışındakilere açan yaşanan zamanın toplumunun üyelerini temsil etmektedir.

Yaşanılan zamanda panoptik gözetim "maruz bırakan, baskılayan" bir mekanizma olmaktan uzak bir görüntü sergilemektedir; çünkü eskiye nazaran müşahhas, görünür ve etkiyen düzeyde gözetim, denetim ve kontrol bulunmamaktadır. Sistem, bireye sezdirmeden ve baskı kurmadan gözetimin, denetimin ve kontrolün çarelerini bulmuştur. Panoptik gözetim yaşanılan zaman itibarıyla artık yerel ve baskı ile işleyen bir gerçeklik olmaktan çok küresel ve gönüllülük esasına dayalı işleyen bir yapı hâline dönüşmüştür.²³⁵ Zora dayalı bir şekilde işlemediğinden ötürü bireyde gözetlendiğini "hissedememe ve bilememe" gibi sonuçlar da yaratmıştır. Bugün yaşam alanlarının hemen hemen her alanında panoptikonun postmodern görünümüne tanıklık edilmektedir. Sözelimi mobese kameraları, e-postalar, mobil iletişim araçları, kredi kartları vs. bu minvaldedir.

3.1.4. Distopyalarda Gözetim

George Orwell 1984 adlı romanında merkezileşmiş tüm sistemlerin zaman içinde sistem içindeki her şeyi sıkıştırmak suretiyle merkeze yakınlaştırdığını ve bu sebeple gözetimi de bu gaye doğrultusunda en ağır silâh olarak kullandığını belirtir. Bu hususu bir astrofizik mefhumu olan *Chandrasekhar Limiti*'nde olduğu üzere her şeyi hızlı, süregelen ve ekstrem şekilde çekirdeğe yaklaştırmak mutlak bir şekilde iç çöküşe ve yok oluşa sebebiyet verir. Orwell'ın bu distopik romanı panoptik gözü imleyen büyükbirader iktidarının ve onun çeşitli uzantılarının masif bir totaliter baskı ihdas ettiğini bundan mütevellit mutlak bir iç çöküşün realize olacağını anlatır.²³⁶

George Orwell'ın "1984" adlı eserinde *her şeyi gören göz* kavramını ifade eden *Büyük Birader*, "gerçekte yaşayıp yaşamadığı bile belirsiz"²³⁷ olmasına rağmen

²³⁵ Selin BİTİRİM OKMEYDAN, agm, s. 59-60.

²³⁶ Arzu YANIK (2017), "Bir Süperpanoptikon Olarak Yeni Medya: Yeni Medya Işığında Gözetimin Eleştirisi", *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, Cilt 5, Sayı 2, s. 789.

²³⁷ Kitapta geçen "Büyük biraderi bugüne kadar gören olmamıştır." ifadesi büyükbiraderin panoptik bağlamda görünmezliğini ve belirsizliğini vurgular niteliktedir.

rahatsız edici biçimde basit sayılabilecek gündelik nesnelere üzerinde neşet etmesi²³⁸ ve “büyük birader seni izliyor”²³⁹ şeklinde tedirgin edici söylemsel bir boyut almasıyla Okyanusya yurttaşları nezdinde esasında yeterince canlıdır; çünkü en nihayet “korku” uyandırır. İlgili iktidarın her mekânsal alana içkin şekilde ‘*görülme korkusu*’ nu Okyanusya yurttaşlarında harlandırması, onların tutumlarında ve düşüncelerinde özgür olamamalarına yol açar. Bu bağlamda büyük birader, mutlak gözetleyici gücü temsil etmeye tam anlamıyla muktedirdir.

Büyük birader sıkı gözetimiyle, kontrolüyle, denetimiyle, propagandacı tutumuyla toplumu kendisine sıkı sıkıya bağlı konformize bedenler sürüsü hâline getirmek için salt kamusal alanı değil özel yaşamı gözetler ve kontrol eder. Büyükbiraderin görünüm şekilleri ise bireylerin mütemadi kontrolünü sağlamaya yarayan aparatı teşkil eden *teleekran*²⁴⁰, pencerelerden Okyanusya’nın yurttaşlarının evlerini gözetleyen polis devriyeleri vb. olmaktadır. Okyanusya’da büyük biraderden kaçış hem düşünsel hem mekânsal anlamda bulunmamaktadır. Sözgelimi, 1984’te Winston Smith, *teleekran* tarafından sürekli gözetlenmenin bünyesinde yarattığı korkudan ötürü davranışlarına çekidüzen vermektedir; ancak her ne kadar kendini söz söyleme ve eylem yapma konusunda törpülese de Foucault’cu mânada iktidarın olduğu her yerde direniş olanağı olduğundan distopik iktidara karşı bir direniş biçimi olarak gizlice günlük tutmaktadır da. -Günlük tutmak, Okyanusya koşulları dikkate alındığında devrimci bir eylem olarak değerlendirilebilir.-

Yevgeny Zamyatin’in “Biz” adlı distopyasında bireysellik namına her şey ortadan kaldırılmıştır. Öyle ki Tek Devlet düzeni dahilinde birey yoktur *sayı* vardır; çünkü sayısallığa istinat eden bir düzen hâkimiyeti söz konusudur. Dolayısıyla her şey sistematiktir. Kendiliği ifade edebilecek elbiseler giyilmesi söz konusu değildir. Bu nedenle de ilgili distopyanın yönetim birimini teşkil eden Tek Devlet²⁴¹ sınırları dahilinde üniforma giyilmesi zorunludur. İktidarın gözetimi özel alanı da işgâl etmiştir öyle ki insanlar, dışarıdan rahatlıkla görülebilen şeffaf odalarda yaşamaktadır.

²³⁸ Kitabın ifadesiyle “...paraların üzerinde, pullarda, kitap kapaklarında, bayraklarda, posterlerde, sigara paketlerinde...” şeklinde.

²³⁹ George ORWELL, 1984, <https://anarcho-copy.org/free/1984.pdf> (et:18.06.2021)

²⁴⁰ Hem alıcı hem verici işlevini görür. Aynı zamanda yayın ve kayıt da yapabilme özelliğine sahip bir mekanizmadır. Dolayısıyla telekran karşısında çok dikkatli olmak gerekliliği, kitapta geçen şu ifadelerden anlaşılabilir: “Bir tele ekran görüş alanı içinde ya da genel bir yerde, düşüncelerini serbestakişına bırakmak hiç doğru değildi. En ufak bir şey; sinirsel bir tik, kederli bir görünüş, kendi kendine bir şeyler mırıldanma huyu, olağandışılık ya da bazı şeylerin gizlendiği kanısını uyandırabilecek her şey sizi ele vermeye yetebilirdi.”

²⁴¹ İlgili distopyadaki yönetim birimi.

Dolayısıyla özel alanlar büsbütün devletin kontrolündedir. Sayıların aktif oldukları saatlerde ne yapacakları büsbütün iktidar gözetiminde, kontrolünde ve denetimindedir.

Charlie Chaplin'in "Modern Zamanlar"ında da yoğun gözetim söz konusudur. İlgili filmde işçiler, iktidar (patron) tarafından panoptik gözetime maruz kalmaktadır. Bu filmdeki patron karakteri, Orwell'in 1984'ünde metafor olarak kullanacağı Büyük Birader'inin temelini atmaktadır; çünkü patron ekran dolayımıyla işçileri gözleyebilmekte onlara seslenebilmektedir. Charlie Chaplin bu distopik filmde kamusal ve özel alanda tahribata yol açan; gözetleyen, kontrol eden ve denetleyen iktidar fikrine açıkça karşı bir duruş sergilemektedir.²⁴²

The Lobster (İstakoz) filminde tek başına yaşamının mümkün olmadığı bir distopik yaşamsal düzen söz konusudur. İlgili filmde ise gözetim, *otel*, *orman* ve *şehir* olmak üzere üç ana mekânda cereyan etmektedir: Otel, bireylerin yalnız yaşamalarını önlemek ve onları tabiri caizse sahte ve zorlama evliliklere itmek için oluşturulmuş distopik bir yerdir. Burada giyilen kıyafetler tektiptir, uygulamalar sistematik biçimde işlemektedir. Otelde sıkı bir panoptik gözetim yapılmakta ve *yalnızlık-bireysellik-mahrem* göstergesi olan fiillerin icrâ edilmesi, nesnelerin kullanılması otel yönetimi tarafından sert bir şekilde cezaya tâbi tutulmaktadır. Sözgelimi filmde Peltek Adam'ın (*Lisping Man*) özel alana dair bir husus olan mastürbasyon eylemini ifâ ettiğinden ötürü distopik otel düzeni tarafından ellerinin kızartma makinesi ile topluluk içinde cezalandırılmasına sebebiyet vermiştir. Bu hususun tespitinin nasıl yapıldığı ise net bir biçimde filmde belirtilmemektedir. Bu cezalandırma şekli ile özel alanda realize olan bir kural ihlâlinin bile distopik iktidar tarafından tespit edilebildiği ve cezaya tâbi tutulduğu gösterilmektedir.²⁴³ Sözün özü distopik otel düzeni, bireylerin kendileri üzerinde otokontrol uygulamalarını temin ederek onları pasifize etmiştir. İktidarı, gücü, otoriteyi temsil eden *otel* düzeninden kaçışı sembolize eden *orman* ise gözetime ve sisteme dahil olmaktan kaçınan kitleyi kendi bünyesi altında toplamıştır. Orman düzeninde de otel düzeninin empoze ettiği "çiftler hâlinde yaşama fikri" mevcut olmasa da *yalnız yaşama mecburiyeti* orman sakinlerine dikte ettirilir. Ormandaki yalnız gezenler, aşkı ve cinselliği devre dışı bırakmaya çalışan her neviden bağnazlığın ve fanatizmin mümessilidir.²⁴⁴ Bu bağlamda orman düzeninde de tıpkı oteldeki gibi

---

²⁴² Mehmet AÇAR ve Alin TAŞÇIYAN, Modern Zamanlar Film Arkası 71.Bölüm, <https://www.youtube.com/watch?v=WEQYF2Q4yKI> (et: 19.08.2021)

²⁴³ Sevgi ÇATALBAŞ, Buket KAYA, agm, s. 35.

²⁴⁴ Mehmet AÇAR, "Eş'siz Bir Kâbus", <https://www.haberturk.com/yazarlar/mehmet-acar/1172046-essiz-bir-kabus> (et: 20.08.2021)

distopik ve karalar bağlatan bir düzen hâkimdir. Orman'da yaşayanların afyonu ise "elektronik müzik eşliğinde yapılan dans"tır. Sistemin bireylerin kontrolünü sağlama usûllerinden biri budur. Her ne kadar orman, otel düzenine alternatif bir sunum olsa da esasında Etienne de la Boetie'nin *gönüllü kulluk söyleminin* vuku bulunduğu yerdir. Boetie, gönüllü kulluğun altında yatan sebebi merak ederek sorgulamasına başlıyor ve şu cümle ile devam ediyor:

*"Eğer ki tirana katlanma arzuları olmasaydı, tiranın onlara zarar veren erki de olmayacaktı; eğer ki ona karşı koymak yerine, onun verdiği acıyı sevmemiş olsalardı, tiranın onlara en ufak bir kötülük yapma olanağı olmayacaktı."*²⁴⁵

Filmdeki orman düzeninde de Etienne de la Boetie'nin bahsettiği türden bir "gönüllü kulluk hâli" söz konusudur. Yalnızlığı sağlamak adına da tıpkı otelde olduğu gibi "sıkı bir gözetleme" yapılmaktadır. Ormandakiler en başta kendilerini ve sonrasında da birbirlerini bu minvalde gözetlerler. Normlara hâlel geldiğinde ise lidere behemehâl bildirim yapılır.²⁴⁶ Gönüllü kulluk söylemi ve gözetim toplumu söylemi böylece vuku bulur. Istakoz filminin otel ve orman bölümlerinin dışındaki diğer bölüm olan *Şehir*'de ise gözetim ekseriyetle tüketim aracılığıyla ve baskı aygıtı olan güvenlik güçleriyle sağlanmaktadır. Bu bağlamda daha ziyade yaşanılan zamana denk bir gözetimin olduğu ifade edilmelidir.

Aldous Huxley'nin "*Cesur Yeni Dünya*" adlı eserinde gözetim, *mutluluk* ve *hedonizm* aracılığıyla vücut bulmuştur. Mutluluk ve hedonizm sayesinde Cesur Yeni Dünya'da baskı ve zorlamaya gerek kalmamış; şahıslar bizatihi gözetime gönüllü olmuşlardır. Bu durum, gözetimin boyutunun ve tabiatının modernizm ve postmodernizm itibarıyla kırılma noktasını da teşkil etmektedir. Yaşanılan zamanda gözetimin nitelik değiştirdiği ifade edilmelidir.²⁴⁷ Postmodern yaşantıda iktidarın güvenlik ve düzen toplumunu tam anlamıyla tesis etme gayesi adına bireyler icap ettiğinde özel yaşamlarının kapılarını iktidara açmaktadırlar.

---

²⁴⁵ Etienne de la Boetie (2011), *Gönüllü Kulluk Üzerine Söylev*, (çev: Mehmet Ali Ağaoğulları), İmge Yayınevi, 3.Baskı, s 18.

²⁴⁶ Sevgi ÇATALBAŞ, Buket KAYA, agm, s. 36.

²⁴⁷ Selin BİTİRİM OKMEYDAN, agm., s. 56.

3.2. DİSTOPYA VE ÖZEL ALAN BAĞLAMINDA BEDEN TAHAKKÜMÜ

3.2.1. Beden Kavramı

TDK Sözlüğü'nde göre beden, ‘‘canlı varlıkların maddi bölümü, vücut’’²⁴⁸ olarak tanımlanmıştır. Cambridge Dictionary ve Oxford Dictionary’de de benzer tanımlara rastlanır. Cambridge Dictionary’de beden, ‘‘bir kişiyi yahut hayvanı oluşturan bütün bir fiziki yapı’’²⁴⁹ şeklinde ifade bulmuştur. Beşer, her şeyden önce beden hâlinde dünyaya merhaba demiştir. Dolayısıyla toplum içerisinde de evvelâ beden olarak var olurlar ve bedenleri vasıtasıyla ihtiyaçlarını görüp kendilerini anlatırlar.²⁵⁰ Beden o denli büyük önemi haizdir ki Maslow’un ‘‘İhtiyaçlar Hiyerarşisi’’nin ilk eşiğini bedensel gereksinimler teşkil eder. Bu anlamda biyolojik ve fizyolojik yaşama yönelik ihtiyaçlar en temeldedir ve bu türden gereksinimler doğrudan davranışlara etki ederler. Bedensel gereksinimler görülmeden bir sonraki basamağa geçilmemektedir.²⁵¹ Beden olgusu öneme binaen interdisipliner bir içeriği haizdir. Bu bağlamda beden daima çeşitli bilim dallarının araştırma ve inceleme konusu olmuştur ve olmaya devam etmektedir.

Bedene dönük bilimsel ilgi, uzun vakitler boyu bedeni, ikiliklere muhatap etmiş ve beden ile ruh ayrı bir şekilde değerlendirilmiştir. Bedene umumiyetle salt vücutmuşçasına, gövdeymişçesine yaklaşılmıştır. Bu yöndeki anlayış, sosyal bilimler ve doğa bilimleri arasında bir iş bölümünü ortaya çıkartmıştır: sosyal bilimler insanın soyut tarafıyla haşır neşir olurken; doğa bilimleri ise insanın beden tarafıyla ilgilenmişlerdir.²⁵² Bahsedilen bu ayrımın köklerinin Platon’a ve Rene Descartes’a kadar dayandığı ifade edilebilir.

Platon’a göre ruh ve beden karşılıklı konumlanmışlardır. Ona göre ruh, ezeli ve ebedi bir konumu haizdir. Spesifik olarak ruh, Platon’a göre idealar âleminden ayrılarak maddi bedenler topluluğunun olduğu yeryüzüne gelir ve kendisine konakçılık yapacak bedene erişir. Beden bu anlamda bir nesnedir. Ruh, emir verir ve beden de bu emri ifâ eder.²⁵³ Dolayısıyla Platon’a göre beden, ruhun hizmetkârıdır.

²⁴⁸ <https://sozluk.gov.tr>, (et:12.05.2021)

²⁴⁹ <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/body> (et: 12.05.2021)

²⁵⁰ Nilüfer ÖZTÜRK (2012), *Bir Beden Sosyolojisi Problemi Olarak Namus Kavramı ve Kadın Bedeni*, Yüksek Lisans Tezi, Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 8.

²⁵¹ Hatice Burçin HENDEN ŞOLT (2018), ‘‘Kentlerde Swot Analizi ve Maslow Gereksinim Hiyerarşisi Etkileşimi’’, *Avrasya Sosyal ve Ekonomik Araştırmaları Dergisi*, Cilt 5, Sayı 5, s. 218.

²⁵² Orhan BİNGÖL (2017), ‘‘Bedenin Sosyolojisi: Nasıl? Niçin’’, *Mavi Atlas*, 5(1), s. 89.

²⁵³ Pelin GÜLSOY (2010), *Platon’un Ruh Anlayışı*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı, s. 20.

Descartes, beden ve ruhun ayrı olduğunu tasavvur eder. O, beden varlığının meşruiyetini akla bağlayarak beden – akıl dikotomisini sosyal bir teori zeminine oturtmuştur.²⁵⁴ İnsan vücudunu saat gibi işleyen bir makine olarak kalp özelinde teferruatıyla ele alır; ancak Descartes’a göre bu makinenin saat gibi işleyebilmesi için muazzam bir idareci elzemdir. Bu bağlamda *ruh* bu iş için biçilmiş bir kaftandır. Descartes’a göre insan zihni hakikatin ölçüsüdür. Zihnin kapsama alanındaki her şey onunla birlikte yeniden anlam kazanmaktadır.²⁵⁵ Descartes’ın “*Düşünüyorum, o halde varım.*” ifadesiyle nihayete eren kendi üzerine akıl yürütme serüveni zihnin beden karşısındaki üstün konumunun net ifadesidir.²⁵⁶ Descartes’a göre beden salt belli bir alan işgal ederken; zihin ise maddi anlamda belli bir yer işgal etmeyen; sınırları uçsuz bucaksız; dolayısıyla mekândan müstakil biçimde temel özelliği düşünmek olan özgür bir alanı imler.²⁵⁷ Kısacası beden “rasyonel bir akla sahip ve özgür düşünen bireyin nesnesi” hâline getirilmiştir. Bu yaklaşımla beraber beden, akıl ile olan irtibatını koparmış ve kontrol edilmesi icap eden nesne konumuna indirgenmiştir. Dolayısıyla modern yaşamda beden, varoluşun masum bir sığınağı olmanın ötesinde manâlar ihtiva eder noktaya gelmiştir.²⁵⁸

Sosyoloji özelinde mezkûr satırlarda bahsedilen ayrımlara uzun bir zaman uyum gösterilmiştir. Bu uyum gösterme davranışın altında yatan nedenler ise sosyolojinin müstakil bir disiplin olma isteği ve bir bakıma “sosyolojinin kompleksi” olarak alımlanabilir.²⁵⁹ Klasik sosyoloji, bedeni tamamıyla yok saymamıştır. Toplumsal biyolojinin müsaade verdiği nispette mevcudiyetini kabul ettiği bedene “görünmez bir nitelik” izafe etmiştir. Yani beden, vardır; ancak görünmemektedir.²⁶⁰ Halbuki bir bilim olarak sosyoloji insan ve toplum ilişkilerini, sosyal boyuttaki davranışları ve bunların sonuçlarını, toplumsal anlamda neşet etmiş müesseselerin yapısını ve işleyişini, bireylerin – yığınların ve kitlelerin vs. eylemlerinin sosyal mekânları değiştirme ve transforme etme yeteneklerini inceleyen bir bilimdir. Tüm bu

²⁵⁴ Nilüfer ÖZTÜRK, agt, s. 12-13.

²⁵⁵ Nazife ŞİŞMAN (2006), *Emanetten Mülke Kadın Beden Siyaset*, İz Yayıncılık, s. 26.

²⁵⁶ Hüseyin ÇİL (2017), “Toplumsal Dünyanın Bedensel Temelleri: Durkheim, Simmel ve Weber Sosyolojisinde Bedenin Yeri”, *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (37), s. 450.

²⁵⁷ Caner TASLAMAN (2007), “Bedenin ve Ruhun İki Ayrı Cevher Olup Olmadığı Sorununa Karşı Teolojik Agnostik Tavrı”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 33/2, s. 42.

²⁵⁸ Rıfat BİLGİN (2016), “Geleneksel ve Modern Toplumda Kadın Bedeni ve Cinselliği”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 26, Sayı 1, s. 228.

²⁵⁹ Orhan BİNGÖL, agm, s. 89.

²⁶⁰ İrfan KAYA (2013), “Klasik Sosyolojide Beden Problemi ve Birer Bedensel Deneyim Olarak Sağlık-Hastalık Çözümlenmeleri”, *Gazi Osmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, s. 121.

dem vurulan konu çeşitlemesi ise beden dolayımıyla mümkün olur. Sigmund Freud'a göre "Ben, her şeyden evvel bedenseldir; yalnızca bir yüzey varlığı değil, bir yüzeyin yansıtılmasıdır da."²⁶¹ demek suretiyle bedenin duyumsayarak meydana getirdiği bilincin davranışlar üzerinde yarattığı tesirden söz eder. Bedenin içeriden veya dışarıdan almış olduğu duyular ile birlikte bilinç söz konusu olur. Bu verilerin değer yargılarını ihdas etmesi ile beraber insan zihni biçimlendirilmiş olur. Birey salt beden olarak düşünüldüğünde hayvanla eşittir; ancak akıl, zihin ve ruh ile birlikte birey, Platon'un deyişiyle toplumsal bir hayvan statüsüne sahip olur. Birey, kendisini ve bulunduğu çevreyi kavramasıyla belli bir kültürelilik içinde kendini bulur. Bedeni ise onun toplumsallığını temin eder.²⁶²

Bedeni sayesinde toplumsallaşan bireyin ilişkisellikler ağının içinde kendini bulması ise onun toplumsal norm ve değerler sistematığı tarafından şekillendirilerek pasifize edilmesine neden olur. Birey ayrıca bedeni ile gerek popülasyonu oluşturmada ve arttırmada gerekse de toplumsal ilişkileri düzenlemede etkilidir; ancak bu ilişkileri belirleme ve tayin etme noktasında toplumun da rol almasından mütevellit bu konuda birey ve toplum açısından *birlikte faillik* durumu ortaya çıkmaktadır. Beşer, doğa ile etkileştiği dönemden sonra üretim ilişkileriyle birlikte toplumsal yönünü kazanır.²⁶³

Rönesans ve Reform süreçleriyle başlayan Fransız İhtilâli ve ardından Sanayi İnkılâbı dolayımıyla politik, sosyal, ekonomik, kültürel hayatta büyük bir değişim söz konusu olmuştur. Makinelerin üretim sürecine dahil edilmesiyle kitlesel üretimin başlaması mallardaki çeşitliliğin artırılmasının yanında malların kantitatif olarak daha seri şekilde yaratılmasını sağlamıştır. Makineleşmenin üretim sürecinde hâkim olmasıyla küçük çaptaki tradisyonel atölyeler yerlerini modern üretim biçiminin mekânsal boyutu olan fabrikalara bırakmıştır. Böylece fabrikalarda işçi sınıfının mensupları, patronların hükümranlığı altında çalışmaya başlamıştır. Bu ilişkisellikte işçi sınıfı tarafı politik, sosyal, ekonomik haklardan varestede tutulmuştur. Yaptıkları işler son derece ağır olmasına karşın aldıkları ücret düşük olmuştur. İşçilerin çalışma ortamları ise fecâat olmakla birlikte ve çalışma süreleri oldukça uzun tutulmuştur. İşçi sınıfının mensuplarının bedenleriyle ortaya koydukları emekleri, patronlar tarafından

---

²⁶¹ Sigmund FREUD (2016), *Haz İlkesinin Ötesinde Ben ve İd*, (çev: A. Babaoğlu), Metis Yayınları: İstanbul, s. 86.

²⁶² Özlem HEPŞEN (2010), *Tevrat, İncil ve Kur'anı Kerim'de Kadın Bedeni*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı, s. 10.

²⁶³ agt, s.10.

sömürüye konu olmuştur. Yani bu dönemde beden, patron için emtia konumunda olmuştur.

Descartes'ın işaret ettiği zihin tarafından yönetilip biçimlenen beden, modernist periyotta makine – beden şeklinde tebarüz etmiştir. Henry Ford tarafından geliştirilen üretim bandında, fabrikada çalışan emekçinin bu üretim bandının bir modülü olarak idraki, makineleşmiş bedene bir örnek teşkil eder. Bu noktada emekçi, makinenin bir parçası olarak görülür. Makine – beden, tahakküm düzeneklerinin öteki kıldığı elemanların temsilidir.²⁶⁴ Charlie Chaplin'in Modern Zamanlar Filmi'nin üretim bandı sahnesinde işçilerin yeknesak hareketlerle vidalama işi yaparlarken makinenin onlara göre değil onların makineye ayak uydurmaları, tempoyu bozmamaya yönelik gayretkeş tutumları işçilerin makine – bedene dönüştüklerine dair bir metaforudur. Bireylerin bedenleri, makine – beden işlevini yerine getiremediği vakit ise birey kapatılmaya veyahut yok edilmeye çalışılır.²⁶⁵ Yığınsal üretim, yürüyen hatlar, zaman baskısı, otomasyon arttıkça tekdüzelik, emeğin yabancılaşması gibi meseleler gün yüzüne çıkar.²⁶⁶ Burada Marksist söylemin yabancılaşma kavramıyla da bağlantı kurulabilir. Makineleşme ve iş bölümü nihayetinde bireyler ürettikleri ürünlere karşı yabancılaşma içerisine girerler. İşçi, ürettiği üründe kendi emeğini ve çabasını bulamaz hâle gelir.²⁶⁷

3.2.2. Distopyalarda Beden Tahakkümü

İnsan ne derece biyolojik ne derece sosyo - kültürel bir varlıktır? Post – modern toplumlarda beden neden meta hâline getirilmeye ve tahakküm ettirilmeye çalışılır? Bedenler sosyo – kültürel olarak nasıl meydana getirilmektedir? İktidar, ideoloji vs. aygıtlar neden bedeni hizaya getirmeye çalışır? Beden sosyolojisi işte bu ve bunun gibi mühim sorulara cevap bulmaya çalışan sosyolojinin nispeten yeni bir bilim dalıdır. Beden sosyolojisi önemli bir araştırma sahası olarak gördüğü bireyi bedeni üzerinden gözlemlemek ve değerlendirmek ister. Zira toplum iktidar, ideoloji vs. aygıtlar bedenlerle ilişki kurarak bedenlere müdahale edebilme gücünü haizdirler. Buna

²⁶⁴ Semin ERKENEZ ve Ayşen CİRAVOĞLU (2020), ‘‘Güncel Beden Kuramlarının Mekânı Değiştirme Olasılıkları’’, *Megaron*, Cilt 15, Sayı 3, s.401.

²⁶⁵ Meltem KAYA (2017), *Beden ve İktidar İlişkisinin Sinoptikon Üzerinden İncelenmesi: Black Mirror Dizisi Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Genel Gazetecilik Anabilim Dalı, s. 9.

²⁶⁶ Kamil ORHAN (2010), ‘‘Modern Zamanlar Filmi ve Dönemsel Bir Çalışma İlişkileri Yorumlaması’’, *Çalışma ve Toplum*, s. 135.

²⁶⁷ George FRANKL (2003), *Batı Uygarlığı: Ütopya ve Trajedi*, (çev. Yusuf Kaplan). Açılımkitap Yayınları: İstanbul, s. 187.

mukabilen bedenler ise kendilerine yapılan müdahalelere karşı ya reaksiyon gösterirler ya da icabet ederler. Beden sosyolojisi, insanın fiziki varlığı üzerindeki toplumsal tesirleri, insan bedeninin toplumsal ilişki ve etkileşimlerdeki faallığını, fonksiyonelliğini, bireyin sosyalleşmesine katılmını, toplumsal değişimlerin ve sosyal etkileşimlerin beden üzerindeki etkilerini sözün kısası toplum ve beden arasında cereyan eden mütakabil ilişkileri irdeler.²⁶⁸

Beden sosyolojisi bedenlere izafe edilen değişik kültürel mânaları; hastalığa ve cinselliğe de ehemmiyet vererek bunların denetlenme, düzenlenme ve yeniden üretilme biçimini de irdeler.²⁶⁹ Beden sahip olunan bir nesne veya fiziksel bir varlık değildir. Aksine geniş mânalara gelen eylem sistematığıdır. Bu hem bireysel bir yaratım hem de sosyo – kültürel bir üretilimdir. Bundan mütevellit bedene ilişkin yapılan tartışmalarda bedenın biyolojik bütünlüğünden ziyade onun toplumsal mânalarla yeniden ne şekilde üretildiği konusu belirleyicilik kazanmalıdır.²⁷⁰ Turner bedeni, “doğa ve kültürün çakışması” olarak tespit ederken beden sosyolojisini ise “politik sosyoloji” olarak tarif eder ve “hiçbir toplum, sosyal yeniden üretimi bireylerin iradesine bırakamaz.” der.²⁷¹ Bu bağlamda beden sosyolojisinin konusu, bedenın toplumsal ve kültürel olarak nasıl oluşturulduğu ve oluşturulan bedenın nasıl dizayn edildiğini irdelemektir. Bu çerçevede beden, iktidar boyutuyla okunduğunda doğru anlaşılır. Politik iktidarların, ideolojilerin, dinlerin vs. arzu ettikleri bir insan tipini meydana getirmek hususunda insanla ilişkilerinin sıkı bağlantısı olduğu tasavvur edilirse insan bedenini yontma, sınırlama, genişletme ve bedende tahakküm kurmak isteği arasında irtibat olduğu anlaşılır.²⁷² Bedenin sosyolojik bağlamda ele alınması daha ziyade tahakkümsel boyutta seyreden iktidar ve beden arasındaki fırtınalı ilişkinin perdesinin aralanmasında çözüm sunar.

Foucault çerçevesinde iktidarın bedenler üzerinde tahakküm edimi, vücudun anatomik-fizyolojik yapısından başlayarak bilinç üzerinde otorite kurma şeklinde tezahür eder; zira Foucault’ya göre disiplinizasyondan geçmiş ve dolayısıyla

²⁶⁸ Ejder OKUMUŞ (2015), “Bedenden Bedene Toplumsal Etkileşim”

<https://www.lacivertdergi.com/dosya/2015/03/30/bedenden-bedene-toplumsal-etkilesim> (et: 03.08.2021)

²⁶⁹ Gordon MARSHALL (2005), *Sosyoloji Sözlüğü*, (çev: Osman Akınhay ve Derya Kömürcü), 2.Baskı, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, s. 62.

²⁷⁰ Ali ESGİN (2011), “Beden Sosyolojisi Açısından Popüler Kültür ve Kadın”, *İnönü Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi*, Cilt 1, s. 670.

²⁷¹ Emre IŞIK (1999), *Beden ve Toplum*, Kavram Yayınları, İstanbul, s. 147-149.

²⁷² Ejder OKUMUŞ (2009), “Bedene Müdahalenin Sosyolojisi”, *Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*, Sayı 2, s. 4.

normalleştirilmiş beden bilinç anlamında da regüle edilebilir duruma getirilir. Michel Foucault'nun çalışmalarında hep var olan hususlardan biri, iktidar meselesini devlet teorisi temelinde değerlendiren tradisyonel iktidar yaklaşımını bırakarak iktidarın, öznelere bedenlerine ve yaşam tarzlarına nüfuz ettiği maddi yolları ön yargıya kapılmadan analiz etmesiydi.²⁷³ Foucault, iktidar ile bedeni birlikte ele alırken iktidar daima sivrilir; zira iktidar toplumsal yaşamın her bir zerresindedir. İktidarın rölâtif olarak en müşahhas en hızlı şekilde yansıması beden vasıtasıyla olur. Beden mütemadiyen iktidar mücadelelerinin gerçekleştiği sahayı teşkil eder. Dolayısıyla iktidar, bedenlere sızmış bir süreklilik hâlini alır. Bedenin sosyal veçhesine dikkat çeken ve bedenin toplumsal olarak inşa edildiği yönündeki görüşlere katkı sunan Michel Foucault'ya göre beden, biyolojik anlamının ötesinde iktidar ilişkilerinin tam kalbindedir.²⁷⁴ Dolayısıyla beden modifiye edilir, sınırlandırılır, üzerinde baskı kurulur ve yeniden yaratılır.

İktidarın objesi ve hedefi olarak bedenin tamamıyla keşfi, Klasik Çağ boyunca mevcut oldu. Michel Foucault'nun yetmişli yıllarda yapmış olduğu analizleri bedeni, her şeyden evvel “işkencelerin ve cezaların bir kaydedilme yüzeyi” olarak incelemenin mevzûbahis olduğu iktidar nosyonundan aksi istikametteki “bedene biçim vermeye, düzeltmeye ve yeniden biçim vermeye çalışan” sair iktidar nosyonuna ne şekilde geçildiğini anlamaya çalışır.²⁷⁵ Bu bağlamda üzerinde durulması gereken realite ise biyoiktidardır. Biyoiktidar, beden üzerinde doğrudan doğruya baskıya ve zora istinat etmek yerine daha yumuşak şekilde işleyen bir anlayışı imler. Sözelimi Antonio Gramsci de beden üzerinde iktidarın etkinlik kazanabilmesi için *rıza üretiminin* yapılması gerektiğinden dem vurur. İktidarın bu kontekstte ideoloji ile hegemonikliğini sağlaması gereklidir. Michel Foucault'ya göre biyoiktidarın maksadı, normalizasyon toplumunu sağlama gayesiyle bireyleri normlara uygun hâle getirmektir. Biyoiktidar, kapitalizmin sere serpe gelişmesinde başat bir rol üstlenir. Biyoiktidarın bu rolü iyi ifâ edebilmesinin yolu bedenleri hem *üretici* hem de *tâbi kılmasından* geçer. Bu hususlar başarılı olduğu takdirde de bedenin *kullanışlı bir güç* oluşuna müşahade edilir.²⁷⁶ Foucault'nun bakışında modern zamanlarda da

²⁷³ Giorgio AGAMBEN (2013), *Kutsal İnsan*, (çev: İsmail Türkmen), 2. Baskı, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, s. 13.

²⁷⁴ Michel FOUCAULT (2000), *Özne ve İktidar*, (çev: Osman Akınhay – Işık Ergüden), 1. Baskı, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, s. 74.

²⁷⁵ Judith REVEL (2012), *Foucault Sözlüğü*, (çev: Veli Urhan), 1. Baskı, Say Yayınları, İstanbul, s. 23.

²⁷⁶ Mustafa Hulki CEVİZOĞLU (2021), “Değerli Bir Çılgınlık ve Hata: Foucault”, *Motif Akademi Halk Bilimi Dergisi*, Cilt 14, Sayı 33, s. 384.

mahkûmiyet mevcuttur; fakat oluş şekli endirekttir. Birey bu dönemde ‘...*daha çok bir kamu malı, ortak ve yararlı bir sahiplenmenin nesnesi*’ pozisyonundadır.²⁷⁷

İktidarın bedenler üzerinde sergilediği tahakküm distopyaların da temel zeminlerindedir. Distopik kurgulardaki karakterler umumiyetle bu kurgularda ortaya konan iktidarlar nazarında bir birey olmaktan ziyade *bedendir*.²⁷⁸ Bedene tahakküm konusunu somutlamak anlamında çeşitli distopyaların ele alınmalıdır.

Distopyalarda iktidar yapıları bedenleri kendi arzuladıkları şekilde transforme ederler. Bu yapılarda bedenler deyim yerindeyse iktidarın her türlü tahakkümüne hazır ve nâzırdırlar. Bu sayede bedenler, kontrol edilmeleri oldukça basit sùjeler hâline gelmişlerdir. Bedenler, iktidar için nefret toplantılarına katılırlar, mütemadi fazla üretim ve toplumsal yarar uğruna zorlanırlar. Distopik toplum yapılarında kendine özgü yaşantıdan, bireysellikten, farklılıklardan ve özgürlüklerden söz edilemez. Bu anlamda giyim kuşam ve düşünceler tektiptir.²⁷⁹

Yevgeny Zamyatin’in kaleme aldığı ‘Biz’ adlı distopya, ‘Velinimet’in baskıcı idaresindeki ülkenin anlatımıdır. Bu distopyada bedenler, ‘üretmesi, itaat etmesi, çalışması beklenen sayılardan ibarettir.’²⁸⁰ Bu biçimde tanımlanan beden, doğrudan doğruya tanrısal güce sahip iktidar tarafından sınırlandırılmıştır. Biz’de birey olmak söz konusu değildir. Bu eserde matematik bilimi varlığını insan yaşamının her anında hissettirir. Öyle ki güne başlangıçtan günün sonuna değin yapılacak her şey belirlenmiştir. Düzen ve sistematığı serimlemek üzere her şey düz çizgiler ve keskin hatlar eşliğinde netleştirilmiştir. Düz çizgi, kurulan yeni devletin merkez çizgisidir. Dolayısıyla sapkınlıklara, kişiselliklere ve kişisel fikirlere, yanlışlara yer yoktur.²⁸¹ Sayı âdeta kendisi için yaşamaktan ziyade iktidar ve toplum için yaşar. Bu anlamda

---

²⁷⁷ Filiz ÇEVİK TAN (2017), ‘Foucault’nun İktidar Kavramı Odağında Distopik Kurgular ve Sam Shepard’ın Görünmeyen El’i’, *SDÜ Art-e Güzel Sanatlar Fakültesi Sanat Dergisi*, Cilt 10, Sayı 20, s. 375.

²⁷⁸ Pınar K. ÜRETMEN (2017), ‘Distopyalar: Foucault’nun İktidar Kavramının ve Agamben’in Olağanüstü Hâl Açılımının Distopik Anlatılardaki İzdüşümleri’, *Doğu Batı Dergisi Distopya*, Sayı 80, s. 153.

²⁷⁹ Tektipleşmeyi engellemenin ve farklılıklara yer açmanın yolu *kimlikten* geçmektedir; ancak bireyler kendilerini kimlikle konumlandırmak istiyorlarsa, bunu *biriciklik* ile sağlamalıdır. Bireyin kendisiyle ilgili sürdürmesi gerekli olan ilişkiler ise daha ziyade farklılaşma yaratımı ve yenilik ilişkileri olmalıdır. İnsanlar zevklerini eğer ki kimlikleri aracılığıyla bulmuşlarsa kimlik dışlanmamalıdır. Caner YAMAÇ (2013), ‘Sinemada Gözetleyen İktidar Distopyaları’, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo Televizyon Anabilim Dalı, s 41.

²⁸⁰ Pınar K. ÜRETMEN, agm, s. 153.

²⁸¹ Hüseyin KANDEMİR (2009), Gelecekte Notlar Yevgeny Zamyatin ve Biz’, *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 21, s. 140.

iktidarın kişiye ait zaman üzerinde baskın olma temayülü dikkati celbedicidir. Kitaptan geçen şu ifadeler durumu doğrular niteliktedir:

“Biz milyonlar her sabah altı tekerlek şaşmazlığıyla aynı saatte aynı dakikada yek vücut uyanırız. Tek bir milyon olarak aynı saatte çalışmaya başlar, tek bir milyon olarak aynı saatte işi bitiririz. Milyonlarca eli olan tek bir bedende eriyerek Tablet’in belirlediği aynı dakikada gezmeye çıkar ve salona gider, Taylor egzersizlerinin yapıldığı salona gider, oradan da uyumak için ayrılırız...”²⁸²

İşte böylesi bir rutin bizatihi kişinin yaratıcılığına, bireysel zamanına hâlel getirmekle birlikte Karl Marx’ın modernizm ve kapitalizm eleştirisi olarak ifade ettiği *“Baş döndürücü hızla değişiyor her şey. Her şey daha alışılmadan terk ediliyor. Katı olan her şey buharlaşıyor.”* sözlerini anımsatır.²⁸³ Biz’de süregelen bir gözetim durumunun varlığı dikkat çeker. Bu bağlamda bedenlerin göz önünde tutulması için de tüm binalar saydam camdandır. çeker. Bundan mütevellittir ki özel alan, iktidar için *“yok hükmünde”*dir.

1984 adlı distopya, totaliter rejimin hüküm sürdüğü bir toplum anlatısıdır. 1984’te iktidar bireyi tahakküm altına alarak kendi devamlılığını sağlama alma gayretinde olduğundan bu distopyada beden tahakkümü ekstrem noktadadır. Beden tahakkümünün söylemsel boyutu *“Savaş barıştır. Özgürlük köleliktir. Cahillik güçtür.”²⁸⁴* mottosuyla vücut bulmuştur. Savaşın *“barış”* olarak değerlendirilmesi, iki kavramın birbirinden farksız olduğuna dair bedenleri ikna etmeye ilişkin olup Okyanusya halkını psikolojik olarak mütemadi bir savaş durumuna, olağanüstü hâle hazırlayıcı işlevi haizdir. Bu çerçevede distopik iktidarcı şehrin bazı noktalarına muayyen aralıklarla bombalar atılması, harabe yapı görünümleri ve komşu devletlerle sonu gelmeyen savaşlar bahsedilen duruma örnek teşkil etmektedir.²⁸⁵ Özgürlüğün *“kölelik”* olarak ifade bulması ise bedenlerin totaliter distopik iktidara koşulsuz tâbi olduğunu ifade etmeye yöneliktir. Bu koşulsuz bağımlılığı sağlamak için özgür düşünceye müsaade edilmemekte ve iktidarın düşüncesi bedenin düşüncesi olmaktadır. Romanda düşünce polisi ise özgür düşünmenin önündeki en büyük engeldir. Cahillik güçtür söylemi ise esasen iktidarın kudretinin bedenlerin cehaletine bağlı olmasıdır. Normalde yan yana bulunması bile abesle iştigâl olan kavramların bu

²⁸² Yevgeny ZAMYATIN (2012), *Biz*, İthaki Yayınları, çev: Fatma Arıkan – Serdar Arıkan, 9. Baskı, s. 22.

²⁸³ Karl MARX ve Friedrich ENGELS (2016), *Komünist Manifesto*, (çev: Celal Üster), Can Yayınları’ndan akt: Üretmen, P. K., a.g.m, s. 145.

²⁸⁴ George ORWELL, *1984*, <https://anarcho-copy.org/free/1984.pdf> (et:02.08.2021)

²⁸⁵ Cengiz EKİZ, agm, s. 25.

distopyada yan yana getirilmesi ‘‘çiftdüşün’’ nihayetindedir. Çiftdüşün, birbirine zıt iki mefhumu, aynı anda düşünebilmedir. Bahsedilenlere ek olarak ‘‘Cahillik, güçtür.’’²⁸⁶ sloganının, Francis Bacon’un ‘‘Bilgi, güçtür.’’ sözünün ironisi olarak okunabilir.

1984’te düşüncelerin kontrol edilmesi ve denetlenmesi için ‘‘yenisöylem’’ adında bir dil geliştirilir. Böylesi bir dil geliştirilerek dil üzerinde oynama yapılmasındaki amaç: Ingsos ilkelerinden sapan her neviden tasavvurun olanaksızlaşmasını²⁸⁷ ve bedenlerin totaliter distopik iktidarın arzulanığı şekilde düşünmelerini sağlamaktır. Yenisöylem aynı zamanda maziden ve bellekten yoksun bir toplum ihdas edilmesinin en önemli unsurudur.²⁸⁸

1984’te bedenden ibaret kılınmış bireyler, iktidar için çalışmak ve üretmek mecburiyetindedirler. Tele ekran aracılığıyla yapılan gözetim ve beyin yıkama metotlarıyla iktidar, tepeden tırnağa bedene sahip olur. Aşk ve sevgi gibi duygular bu distopyada ‘‘tehlikeli’’ kabul edilmektedir. Kabul gören tek sevgi, büyük biradere duyulan sevgidir. Tek tip kıyafet zorunluluğu bu distopyada söz konusudur. Bu söylenenler ise ekseriya alt tabakada bulunan kimseler için câridir; ancak üst katmanlarda bulunan kimseler için aynı durum geçerli değildir.²⁸⁹ Üst katmanlarda farklılıklara, çeşitliliklere, özgürlüklerin yaşanılmasına yer vardır.²⁹⁰ Meselâ 1984’te üst tabakayı temsil eden iç parti üyeleri, dış parti üyelerinin aksine sefahat içinde bir yaşam sürerler. 1984’te bedene yönelik tahakkümün asıl anlatıldığı yer, Winston Smith’in düşünce polisi tarafından tutuklanarak sorgulandığı kitabın ikinci bölümüdür. Bedene yönelik tahakküm burada kendisini şiddet, açlık ve terbiye şeklinde kendini gösterir.²⁹¹ Nitekim, 1984’te bedene yönelik tahakkümün matematiksel karşılığı ‘‘2x2=5’’ şeklinde ortaya çıkar. Dolayısıyla parti iki kere ikinin dört etmediğini ifade ederse tüm üyeler bunu kabul etmek durumunda kalacaklardır.²⁹²

Damızlık Kızın Öyküsü, bir darbe sonucu Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti’ni devirerek iktidara gelen dini eğilimli Gilead Hükümeti’nin dizayn ettiği

²⁸⁶ George ORWELL, age, <https://anarcho-copy.org/free/1984.pdf> (et:02.08.2021)

²⁸⁷ age, <https://anarcho-copy.org/free/1984.pdf> (et:03.08.2021)

²⁸⁸ Ülfet DAĞ (2020), ‘‘George Orwell’in 1984 ve Selim Erdoğan’ın İkibinseksendört Bir Dijital Karaütopya Eserlerinde Distopyanın Panoraması’’, *Humanitas*, Cilt 8, Sayı 16, s. 113.

²⁸⁹ Genellikle diğer distopyalarda da durum böyledir.

²⁹⁰ Ejder ÇELİK (2015), ‘‘Distopik Romanlarda Toplumsal Kurgu’’, *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, Cilt 18, Sayı 1, s. 68.

²⁹¹ Pınar K. ÜRETMEN, agm, s. 154.

²⁹² Tülay AKKOYUN (2016), *Ütopya/Distopya Batı ve Türk Romanlarından Örneklerle Bir Karşılaştırmalı Edebiyat Çalışması*, Ankara: Kurgu Kültür Merkezi Yayınları, s. 105.

boyundurukçu yapının kadınlar üzerindeki tahakkümünü anlatan bir distopyadır. Margaret Atwood'un "Damızlık Kızın Öyküsü" adlı distopiyasında beden tahakkümü damızlıkların isimlerinde kendisini gösterir. Sözgelimi June'un Gilead'taki ismi Offred'tir. June'un böylesi bir isme iye olmasının sebebi ise komutan Fred'e tâbi olmasındandır. İşin ironik boyutu ise Offred isminin İsveççe'deki "Offret" kelimesini akla getirmesidir. Offret, İsveççe'de "kurban" demektir. June'un teokratik distopik düzenin kurbanlarından biri olduğu tasavvur edildiği vakit bu durum pek tuhaf karşılanmamaktadır. Damızlık Kızın Öyküsü'nde damızlıkların gerçek isimlerinin kullandırılmamaları distopik iktidar eliyle onların bireyselliklerinin ortadan kaldırılmasına, kişisizleştirilmelerine, kimiksizleştirilmelerine, benlik yitimlerine kanıt teşkil eder. Aynı durum, Yevgeny Zamyatin'in "Biz" adlı distopiyasında "D-503", "E-330"; Yorgos Lanthimos'un Istakoz isimli filminde "Nosebleed Woman", "Biscuit Woman", "Shortsighted Woman", "Limping Man", "Lisping Man" ve Ayn Rand'ın Ego Anthem'ında "Eşitlik 7-2521" şeklinde görünüm kazanır.

Ayn Rand'ın "Ego Anthem" adlı distopyası komünal bir sosyal yapının var olduğu, bireyselliğe tolerans gösterilmeyen, konuşulamaz sözcük "ben" i kullanmanın karşılığının ceza olduğu toplumu anlatan bir distopyadır.²⁹³ Bu distopyada "ben" i "biz" altında eritmek için bedenler distopik iktidar tarafından sert ve yoğunluklu bir tahakküm sürecine sokulur. Ego Anthem'da bedene ilişkin tahakküm, doğumla başlayan bir süreçtir. Yeni doğanlar beş yaşına kadar "Bebekler Evi" adı verilen yerde; beş yaşından on beş yaşına kadar ise "Talebeler Evi" denilen yerde yaşarlar. On beş yaşından itibaren ise çalışma yaşamının içine dahil olurlar.²⁹⁴ Bu distopyada bireyin hangi mesleği yapacağına ise "Meslekler Meclisi" adı verilen yapı karar verir. Kısacası bireylere yaşamlarını nasıl bir ilerleyiş ekseninde sürdürecekleri hususunda iktidar düzeneği tarafından söz hakkı tanınmamış olup iktidar bizzat bu sürecin belirleyicisi konumunda olmuştur. Ego Anthem'da yukarıda da belirtilmiş olduğu üzere baskıcı iktidarın bedene ilişkin tahakkümünün söylemsel olarak en somut biçimi ise "benliğin biz içinde erimesi"dir. Yevgeny Zamyatin'in Biz adlı distopiyasında da aynı duruma müşahade edilir. Biz demenin kötücüllüğü ve sonuçları ise kitapta geçen şu çarpıcı ifadelerle müşahhas kılınır:

---

²⁹³ Engin VURAL (2011), *Distopyalarda Sosyal Kontrol*, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, s. 47. Ayrıca bkz: T. Stadnychenko (1983), "Anthem: A Book For All Reasons", *English Journal*, Vol 72, s. 77.

²⁹⁴ Ayn RAND (2011), *Ego Anthem*, Plato Film Yayınları: İstanbul, çev: Şerif Yıldız, 4.Baskı, s. 5-6.

‘‘Biz kelimesi ilk kelime, bilinen ilk şey olamaz, olmamalıdır. Bu kelime insanların Ruhuna ‘ben’den evvel yerleştirilmemelidir. Yoksa bir canavar hâline gelir. Yeryüzünün bütün kötülüklerinin kökü; insanın insanlar tarafından istismar edilmesinin, insanların insana inanılmaz işkence yapabilmesinin sebebi olur yoksa bu kelime. Biz kelimesi insanın her yanının alçıyla kaplanması gibidir. Onu önce bir taş gibi sertleştirir ve altındaki her şeyi kısa zamanda tahrip eder. Beyaz beyazlığını, siyah siyahlığını kaybeder ve her renk alçının kirli griliğinde kaybolur.’’²⁹⁵

Ego Anthem’da tahakküm kendisini ‘‘tercihler’’ ve ‘‘farklılıklar’’ üzerinde de hissettirir. İster öznelere arasında ister nesnelere arasında olsun birine daha kıymet verip onu tercih etmek, bu distopyada kabul edilmemiş ve yasaklanmıştır. Her neviden farklılığa -doğuştan olsa bile- ilişkin ‘‘açık bir reddiye’’ söz konusudur. Sözelimi, baş karakterin boyu bir metre seksen beş santimdir ve bu durum öğretmenler ve liderler tarafından ‘‘Sizin kemiklerinizde kötülük var, Eşitlik 7-2521’’²⁹⁶ şeklindeki tepkiyle vuku bulur. Karakter ise yapılan söylemsel baskı sonucu boyunu ‘‘manevî bir külfet’’²⁹⁷ olarak görür.

Yönetmenliğini Yunan sinemacı Yorgos Lanthimos’un yaptığı The Lobster *Istakoz* (2015) filminde yalnız insanların bir otele yerleştirilmek suretiyle başka kişilerle ilişki kurmaya ve evlenmeye zorlandıkları bir gelecekte geçer. Bu distopik tandanslı filmde distopik iktidarı temsilen otel düzeni ve orman düzeni mevcuttur. Otel, toplumun temel yapıtaşlarından evlilik müessesesini bireylere empoze etmek adına normativite çerçevesinde aksiyon alır. Bu anlamda bedenleri Foucault’cu anlamda ‘‘kapatarak’’ düzeltme yoluna gider. Kapatmanın amacı: problem olmaya meyilli kesimleri müsait ortamlarda ve şartlarda iktidarın işine gelecek şekilde kapatmaktır. Foucault’ya göre büyük kapatma ise umumi çerçevede kapitalist toplumda uygulanmıştır. Ona göre bu fazla arkaik ve kendini haklı çıkaramayan bir şeydir, sonuçları da görünürlüklü olarak masraflıdır.²⁹⁸ Otel düzeni hapishaneden farksızdır. Otele giriş sürecinde bireylerin soyundurulması ve girişleri yapılır.²⁹⁹ Kayıt esnasında yarım numara ayakkabı giyilemeyeceği ve sigara içilemeyeceği konusunda bekârlar en baştan ihtar edilir. Otelde giyilecek elbiseler bile otelin isteği

---

²⁹⁵ Ayn RAND, age, s. 72.

²⁹⁶ age, s. 4.

²⁹⁷ age, s. 5.

²⁹⁸ Michel FOUCAULT (2011), *Büyük Kapatılma*, (çev: Işık Ergüden), Ayrıntı Yayınları: İstanbul, s. 108.

²⁹⁹ Aynı duruma ‘‘Otomatik Portakal’’ adlı filmde Alex Delarge’ın hapishaneye giriş sahnesinde de tesadüf edilir. Bu iki durum, iktidarın birey üzerindeki mutlak üstünlüğünü vurgular.

doğrultusundadır. Distopik iktidar bedenlerin tercihlerini kontrolü ve denetimi altına almıştır. Otele gelen bireylere doğru kişiyi bulabilmeleri için kırk beş günlük süre verilir.³⁰⁰ Otel düzeninde tek-tip giyim zorunluluğu mevcuttur. Bu durum, düşüncelerin de tek-tip oluşunu beraberinde getirir. Bireyler isimleri yerine ‘‘Peltek Adam’’ (Robert), ‘‘Aksak Adam’’ (John), ‘‘Burnu Kanayan Kadın’’ ve ‘‘Taş Kalpli Kadın’’, ‘‘Bisküvi Seven Kadın’’ ve ‘‘Miyop Kadın’’ şeklinde özellikleriyle ön plâna çıkartılır. Bu durum onların distopik düzence ‘‘nesne’’ olarak görüldüklerine delâlettir. Erkeklerin isimlerinin bilinmesi ise ‘‘imtiyaz’’ olarak değerlendirilebilir. Nedeni ise asıl iktidar adına mikro-iktidar fonksiyonu görmeleridir.³⁰¹ Ancak bu durum onların da tıpkı kadınlar gibi distopik iktidar aygıtı tarafından nesneleştirildiği realitesini değiştirmemektedir. Otel düzeni henüz eş edinememiş otel sakinlerini ‘‘yalnız avı’’ na sürükler. Avı yakalamanın karşılığı ise otelde ‘‘ekstra gün hakkı’’dır. Bu bağlamda beden robotikleştirildiği ve iktidarın kendisini mikro güç ilişkileri üzerinden (bekârlar ile yalnızlar) var ettiği belirtilmelidir.³⁰² Orman düzeni de her ne kadar otel düzenine karşıt şekilde konumlanırsa da tıpkı otel düzeni gibi katı kuralların hâkim olduğu bir yapıdır. Amaçları ise evlilik düzenini alaşağı etmektir. Bu bağlamda otel düzeninden farklı olarak ise yalnızlığı ormanda yaşayanlara empoze eder. Birlikteliği çağrıştıran eylemin failine ise sert cezalar verir. En nihayetinde yapılan anlatımlardan çıkan sonuç bireyin her iki distopik düzenin arasında sıkışıp kalmışlığı ve sadece beden olarak kabul edilmişidir.

Cesur Yeni Dünya şartlandırmalar, sahte mutluluk, hedonizm üzerine kurulu olan bir distopya anlatısıdır. Eserin orijinal ismi ‘‘Brave New World’’teki ‘‘Brave’’ ifadesi Shakespeare’in zamanında bu kelimenin ‘‘güzel’’ anlamına gelmesinden ötürüdür.³⁰³ Bu eserde bedene yönelik tahakküm daha kişinin dünyaya gelmesinden evvel başlamakta ve daha yumuşak usûllerle işlemektedir. Kişinin yaşamında ne olacağına, ne yapacağına iktidar mekanizması, kişiyi yaratmadan önce karar vermektedir. Dolayısıyla beden, kendisine verilen rolü canlandırmak için doğal olmayan usûllerle dünyaya getirilir. Belli bir amacı gerçek kılmak maksadıyla üretilen bedenlerin kendilerine has olan özellikleri, ayırıcı nitelikleri iktidar eliyle yok

³⁰⁰ Yalnız vurulma sayısı kadar ekstra gün elde ediliyordu.

³⁰¹ Safiye SIVAR (2019), *Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Aile ve İktidar: Yorgos Lanthimos’un Köpekdişi İstakoz ve Kutsal Geyiğin Ölümü Filmleri Üzerine İnceleme*, Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı, s. 79.

³⁰² Safiye SIVAR, agt, s. 81. Ayrıca bkz: Michel FOUCAULT (2015), *İktidarın Gözü*, age, s. 248.

³⁰³ https://tr.wikipedia.org/wiki/Cesur_Yeni_Dünya (et: 21.06.2021)

edilmektedir. Kitapta bu duruma “bağımsız varoluş” adı verilmektedir. Bağımsız varoluş, “bokanovskileştirme yöntemi”³⁰⁴ ile gerçekleştirilmektedir. Kitapta geçen şu ifade durumu özetler: “Aynı zamanda yazgılarını belirleyip şartlandırıyoruz. Bebeklerimizi şişeden sosyalleşmiş insanlar olarak çıkarıyoruz.”³⁰⁵ Bu çalışma, distopik iktidarın benimsediği *kast sistemi* anlayışına uygun bir şekilde yürütülmektedir. Kitapta sınıflara göre kostüm giyilmesi prensibi ve pavlovcu şartlandırma³⁰⁶ ile hipnopedya³⁰⁷ gibi teknikler de mevcuttur. Cesur Yeni Dünya’da giyilen kıyafetler ise elektrik kablolarına benzer şekilde tasarlanmış olup renkleri, içinde bulunulan sosyal sınıflara göre farklılık gösterir.³⁰⁸ Kültürel koşullandırma çerçevesindeki ana misyon ise genetik ve psikolojik şartlandırmayı daha üst dereceden teminat altına almak ve böylelikle olası sapkınlıklara karşı hazır olmaktır.³⁰⁹ Kültürel koşullandırma ise bu distopya itibarıyla aile, evlilik müesseselerini itibarsızlaştırarak, tüketimi teşvik ederek, cinselliği serbest kılarak, tarih öğrenimini ve felsefi/dini/edebi kitapları yasaklayarak vs. şekillerde mümkün olur. Mezkûr satırlarda ortaya konulan kıssadan alınacak hisse şudur ki: doğal olmayan yollardan dünyaya getirilen insanların yaşamları da bir o kadar doğallıktan uzak olur. Kitapta geçen ifadeyle yazgıları çoktan belirlenmiş ve şartlandırılmış insanlar, yazgılarının dışına çıkamaz ve iktidara karşı herhangi bir tepkisellik içinde bulunamazlar.

Cesur Yeni Dünya’da iktidar “*soma*” adı verilen uyuşturucu ile sahte mutluluk yaratarak bedenlerin tahakküm edilmesini kolaylaştırır. Anthony Burgess’in “Otomatik Portakal” ve Ray Bradbury’nin “Fahrenheit 451” adlı eserlerinde de somaya benzer uyuşturucu etkisi olan maddelerin kullanımı toplum içerisinde oldukça yaygınlaşmıştır. Otomatik Portakal’da soma benzeri katkılı sütler mevcuttur. Bu

---

³⁰⁴ Bu husus, “*tek yumurta, tek embriyo, tek yetişkin*” mottosuyla somutlaşmıştır. İlgili distopyada bokanovski işleminin yapılmasının hasebi ise “*toplumsal istikrarı sağlamak*” olarak özetleniyor.

³⁰⁵ Aldous HUXLEY, *Cesur Yeni Dünya*,

https://fatimekerimli.files.wordpress.com/2016/09/aldous_huxley_-_cesur_yeni_dunya_-tr.pdf (et: 13.08.2021)

³⁰⁶ Kitaba göre yaratılan bireylerin kitaplardan ve çiçeklerden nefret etmesine olanak sağlayan tekniktir. Kitaba göre bu teknikle bireyler, bağlı oldukları sosyal sınıflarına rahatlıkla uyum sağlayabilmektedir. Şartlandırma sayesinde bireyler uysal, zararsız hale getirilerek iktidara karşı tehdit unsuru olmaları en baştan önlenir.

³⁰⁷ Kelime anlamı “*uykuda öğrenme*” demektir. Hypno ve pedia kelimelerinden teşekküldür. Hypnos, Yunan Mitolojisi’nde *uyku tanrısı*dır. Hypnosis kelimesi de buradan yola çıkarak Yunanca *uyku* anlamına gelmektedir. Pedia kelimesi ise Antik Yunan’da “kapsamlı eğitim” anlamına gelir. Hipnopedi ile birlikte bu distopyada bireyler muhakeme yeteneğinden, analitik düşünceden, eleştirel göz’den mahrum bırakılır.

³⁰⁸ Chris FERNS (1999), *Narrating Utopia*, Liverpool University Press, s 113.

³⁰⁹ Hakan ÇÖREKÇİOĞLU (2016), “Biz ve Cesur Yeni Dünya’da İlkencilik”, *Folklor Edebiyat*, Cilt 22, Sayı 86, s. 100.

katkılı sütler ‘‘vellocet, snythemesc, drenkrom’’³¹⁰ gibi uyuyturuu maddeler içerir. Otomatik Portakal’da uyuyturuu kullanmakla bireyler, farkli bir gerçekliğe itilir. Böylelikle sözü edilen bireyler, yaşamı sorgulayamaz hâle d yerler. Fahrenheit 451’de ise somanın karşılığı uyku hapları ve televizyondur. Uyku hapları ve televizyon tabiri caizse toplumu ‘‘uyutur’’ ve iktidar bu sayede rahat bir nefes alır.

Aldous Huxley ifadesiyle iktidarın gücünü süresiz biçimde koruması, bireylerin rızasının alınmasına bağlıdır. İktidar ise bunu insanın rasyonel yanını es geçerek onun bilinçaltına, daha dip duygularına ve dahi onun fizyolojisine seslenerek yaptığını ifade eder.³¹¹ Bu anlamda Cesur Yeni Dünya distopyasında iktidar, kısmen çeşitli söylemler ve propaganda teknikleri ve kısmen de uyuyturuu ilaçlar s bvansa ederek bedenlerde haz uyandıracak Şekilde i lemesiyle doğrudan baskı olmadan da iktidarın uygulanabileceğini gösterir. Bu distopyada iktidar, totaliter ve baskıcı distopyalardaki iktidarların aksine Foucault’cu anlamda arzu ve zevkle i  içe girmiştir. Nitekim Aldous Huxley’e birey, teknolojik yeniliklerle uyuyturuldu unda yani teknopoli çağında eğlence ve zevkle i  içe ge ece inden baskı düzeneklerine gereksinim kalmayacak ve iktidarların yönetilenlerden herhangi bir Şey gizlemelerine gerek kalmayacaktır.³¹² Dolayısıyla Cesur Yeni Dünya’da otokrat yönetimden ziyade düzenin ve verili sosyal rollerin sevilmesi söz konusudur.

Yaşanılan zamanda televizyon programları, internet, sosyal medya vb. teknolojik gelişmelerin tıpkı soma gibi sahte mutluluklar sağlayarak insanları uyuyturdu u ve tepkisiz hâle getirdiği ifade edilmelidir. Enteresan olan nokta ise bu tepkisizlik vaziyetinin empoze edilmemesidir. Tam aksine bireyler kendi rızalarını doğrultusunda sahte mutluluklarla kontrol ve denetim altına alınıyor.³¹³

Aldous Huxley’nin Cesur Yeni Dünyası’nda genel kanı, modern ve progresif olarak nitelendirilen Batı Dünyası’nın teknolojik ve bilimsel geliŐiminin büyük bir k busa transforme olacağıdır. *Batının başarıları* Şeklinde pazarlanan on yedinci yüzyıl bilimsel devrimi ile on dokuzuncu yüzyıl sanayi devrimi, Huxley’e göre yirminci yüzyıl uygarlığının  ok ş n  hazırlamaktadır.³¹⁴ Aldous Huxley’nin tasviratını

³¹⁰ Anthony BURGESS (2007), *Otomatik Portakal*,  ev: Dost Körpe, 16.Baskı İŐ Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, s. 1.

³¹¹ <https://www.youtube.com/watch?v=alasBxZsb40> (et: 10.06.2021)

³¹² Ece  N R (2019), ‘‘Teknopoli  a ında Simülasyon ve Gözetim: Black Mirror Distopyası’’, *Düşünbil Dergisi*, 80. Sayı (*Black Mirror*), s .14.

³¹³ Ayşe KUL (2019), * topya ve Distopyalarda Devlet Tahayy l *, Yüksek Lisans Tezi, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, s.74.

³¹⁴ Emrah ALTIOK (2017), ‘‘Aldous Huxley’nin Cesur Yeni Dünyası’na Distopya Bağlamında ‘Bakış’  ’, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl 5, Sayı 58, s. 533-534.

yaptığı modern insan figürü, üzerine giydirilen “kölelik kisvesi”ni sever vaziyete gelecektir; zira bu insan tipi ona göre haz/eğlence/tüketim döngüsünde saplanıp kalacak ve dolayısıyla süreç içinde iktidarın *olması gerekenine* dönüşecektir. modern insan, tedricen sahip olduğu tüm değerlerini, bireyselliğini iktidar eliyle yitirecek ve pürüzsüz şekilde birey olmaktan çıkarılacaktır.

3.2.3. Distopyalarda Beden Tahakkümünün Cinsellik Yönü

Cinsellik, insan türünün devamlılığını sağlaması dışında içerisinde yoğun mutluluk ve haz barındırmasından ötürü insan hayatının vazgeçilmezi olup aynı zamanda insanın özel alanına dair bir husustur. Öyle ki, Adem ve Havva birlikte cinsellik, *mahrem ve üstü örtülmesi gereken husus* olarak idrak edilmiştir. Ayn Rand, cinsellik kavramını insan hayatının en önemli unsurlarından biri olarak kabul eder. Bu nedenle de üstünkörü ve hafif bir şekilde ele alınmaması gerektiğini düşünür.³¹⁵ Simone de Beauvoir da “*Cinselliğin insan yaşamında yabana atılmayacak bir rol oynadığı açıktır; yaşamın tümüne bile işlediği söylenebilir...*” der.³¹⁶

Cinselliğin iktidar açısından önemini fark eden Michel Foucault’ya göre ise cinsellik, baskıcı bir iktidarın altında özgürleşme mücadelesi veren doğal bir güdü değil, yeni bir iktidar biçiminin işleyişinde merkezi konumda bulunan bir tertibattır.³¹⁷ Bu tertibat:

“...üzerinde güç işlere girişilecek, hasıraltındaki bir gerçeklik değil, bedenlerin uyarılmasının, hazların yoğunlaştırılmasının, söyleme kışkırtmanın, bilgilerin oluşumunun, denetim ve direnmelerinin güçlenmesinin bazı bilgi ve iktidar stratejilerine göre birbirine eklendiği büyük ve görünür bir şebekedir o.”³¹⁸

Cinselliği, “eylemin bizatihi düşüncesine ve ona ilişkin edimlere ket vurulması” olarak ifade etmek, onu “baskı unsuru” kabul etmektir. Bu itibarla Michel Foucault cinselliğin, “*iktidarın denetim altında tutmaya çalıştığı bir tür doğal veri ya da bilginin üzerindeki örtüyü yavaş yavaş açmaya çalıştığı karanlık bir alan*” şeklinde görülmemesi gerektiğini ifade eder.³¹⁹ Foucault’ya göre cinsellik, yaşamdaki iktidar

³¹⁵ Hıncal Uluç, “Seni Seviyorum Diyebilmek İçin Ben Demeyi Bilmelisiniz”, <https://www.sabah.com.tr/yazarlar/uluc/2008/05/29/seni-seviyorum-diyebilmek-icin-ben-demeyi-bi> l, (et: 25.12.2020)

³¹⁶ <https://www.cafrande.org/ayrimlar-benzerlikler-kadin-uzerine-ruhcozumsel-gorusler-simone-de-beauvoir/> (et: 20.06.2021)

³¹⁷ Foucault Michel (2007). *Cinselliğin Tarihi*, çev: Hülya Uğur Tanrıover, Ayrıntı Yayınları: İstanbul, Tanıtım Bülteninden.

³¹⁸ age, s. 81.

³¹⁹ Alan MEGILL, age, s. 374.

sistematığı ve teknolojisinin geliştiği iki ana veçhe olan bedenini disipline edilmesi ve nüfusun regüle edilmesinin birleşme noktasında bulunmaktadır. Bu kontekste cinsellik hem beden üzerinde işlerlik kazanan mikro pratikler hem de nüfusun tamamına yönelik müdahaleler için bir elverişliliğidir.³²⁰ Dolayısıyla Foucault, cinselliğin neliğinden ziyade bedenini disiplinasyonu ve toplumun dizayn edilmesindeki fonksiyonelliğiyle ilgilenmiştir. Umut Koloş'a göre mezkûr satırlarda ifade edilenlerle iş bitmemektedir. Ona göre Foucault'nun "baskı söylemi"ne dair eleştirilerine de yer ayrılmalıdır. Zira baskı söylemi, Foucault'nun mevzûbahislerinin aksi istikametinde yerleştirdiği faraziye olması itibarıyla ehemmiyet taşır.³²¹ Bu bağlamda Foucault, baskı nosyonunun doğasına ilişkin bazı öngörülerde bulunmuştur. Ona göre baskıyı ceza normunun yasaklarından ayrı tutan şey yok olmaya sabitleme ve var olmayışın tasvip edilmesi sayesinde bu hususlarda görülecek, bilinecek, kelâm edilecek bir şey olmadığınin tayinini temin edecek biçimde işlemesidir.³²²

Foucault'nun baskı varsayımına yönelik eleştirilerini daha iyi algılayabilmek ve değerlendirebilmek için Foucault'nun modern döneme dair eleştirilerine kulak vermek icap etmektedir. Aydınlanma devrinden yaşanan zamana kadar akıl, hakikatin ölçüsü olarak kabul edilmiştir. Dolayısıyla akıl, kendini ayımsamış ve kendinden olmayana dair kendisinde konuşma yetkisi bulmuştur. Modern iktidar yapılanması işte buradan kaynak bulur.³²³ Dolayısıyla her şey akla uygun olmalıdır: söylemler akla uygun biçimde olmalıdır; yapılması gerekenler akilâne biçimde yapılmalıdır. Foucault'ya göre iktidar da bu çerçevede "söyleme geçirme"yi şiar edinir. Eğer ki tam tersine

*"İktidarın tek işlevi bastırmak olsaydı, iktidar büyük bir üst ben tarzında yalnızca sansür, dışlama, engel, içe atma kipiyle işliyor olsaydı, yalnızca negatif biçimde uygulanıyor olsaydı, çok dayanıksız olurdu."*³²⁴

³²⁰ Umut KOLOŞ (2015), *Foucault, İktidar ve Hukuk (Modern Hukukun Soybilimi)*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 1.Baskı, s. 209.

³²¹ Umut KOLOŞ, age, 209.

³²² Ebru DEMİR, Foucault'da İktidar, Baskı Varsayımı ve Cinsellik, https://www.academia.edu/12298164/Foucaultda_Iktidar_Baski_Varsayimi_ve_Cinsellik (et:22.08.2021)

³²³ Ebru DEMİR, agm, https://www.academia.edu/12298164/Foucaultda_Iktidar_Baski_Varsayimi_ve_Cinsellik (et:22.08.2021)

³²⁴ Michel FOUCAULT (2012), *İktidarın Gözü*, Ayrıntı Yayınları: İstanbul, s. 42'den akt: Pelin KILINÇ ÖZÜÖLMEZ (2019), "Michel Foucault'nun İktidar ve Özne Kavramsallaştırmasına Gözetim Sorunu Üzerinden Bakmak:Black Mirror-Arkangel", *Selçuk İletişim*, Cilt 12, Sayı 2, s. 650.

Peki Foucault'ya göre baskı ne vakit baş göstermiştir? Michel Foucault'ya göre 17.yüzyıl, rivayet edildiği üzere "*burjuva*" diye isimlendirilen toplumlara mahsus olan bir baskı çağının başlangıcıdır.³²⁵ Baskı söyleminin faraziyesine göre 17.yüzyıl burjuva toplumu, Hristiyanlıktan devraldığı baskı düzenini cinsellik nosyonu üzerinde sürdürmüştür. Bu tarihten sonra cinselliğin uluorta ifadesi bile güç ve de tehlikeli bir vaziyet almıştır; ancak Foucault'ya göre asıl olan şey ise iktidarın uygulanma sahasında cinselliğe dair söylemlerdeki hayret verici artıştır. İktidar, cinsellik üzerine söz edilmesini istemiş ve bunu teşvik etmiştir. Bu çerçevede cinselliğe dair söyleme geçirmeden söz edilebilir.

Cinselliğin söyleme geçirilmesi, günah çıkartma ritüelleri (itiraf) bağlamında değerlendirilebilir. Günah çıkartma eyleminde günah çıkartan, din görevlisi aracılığıyla en özel yanını teşkil eden edimlerini, fikirlerini (cinsellik, zaafılar, arzular, günahlar, çekilen acılar vb.) tanrıya açık eder. Burada kendisinin özel yanlarına dair itiraflarda bulunan süje olmakla birlikte aynı zamanda süje itiraf edilen açısından tâbi kılınan pozisyonunda olur. Bu noktada sözgelimi cinsellik ile hakikat, itiraf etrafında birbirine kenetlenir. Böylelikle itirafın niteliği, cinsellik üzerine doğru söylem üretiminin kalıbı olur. Böylelikle cinsellik yoluyla söyleme geçirme ve cinselliğin itirafa mecbur bırakılması ile bütünleşen bir süreç ile realize olur. Kişi itiraf eder, yapılan itiraf söyleme geçer ve oluşan söylem itirafın tayin edicisi olur.³²⁶

Günah çıkartma statüer bir ilişki ihdas eder. Dolayısıyla bu husus, günah işleyenin kiliseden çıkarılmasına engel olmaktadır. Bu sayede günahkâr addedilen tekrar Hristiyanlığa kabul edilebilir; ancak günahkârlıkla yaftalanan birey, çokça dini vecibeyi ifa etmeye ve boyun eğmeye itilir.³²⁷ Bu anlamda ise günah çıkartma (itiraf) Foucault'nun deyimiyle hakikat üretimi, söyleme geçirmekten ziyade "otoriteden bağışlanmayı dileme", "tutumları disipline etme" olarak yorumlanabilir.

Mezkûr satırlarda bahsedilenlere mukabilen cinselliğin baskılandığına ilişkin kavrayışları da değerlendirmek elzemdir. Cinselliği, "*güçlü bir dürtü*" olarak gören Sigmund Freud, iktidarların bu güçlü dürtüyü baskılamak istediğini iddia eder.³²⁸ Bu düşünceye göre cinsellik akıl karşıtı, düzen sarsıcı olarak telâkki edilir. Abraham Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi'nde cinsellik, fizyolojik gereksinimler kategorisinde

---

³²⁵ Michel FOUCAULT, age, s. 20.

³²⁶ Umut KOLOŞ, age., s. 211.

³²⁷ Emek EREZ, <https://www.edebiyathaber.net/michel-foucault-ve-kendilik-problemi-emek-erez/> (et:13.07.2021)

³²⁸ Pınar K. ÜRETMEN, agm.

olup sözün özü oldukça önemlidir; ancak aynı kategoride olan açlık, uyku, su, sağlıklı metabolizma, boşaltım gibi temel gereksinimlerin aksine denetlemeye kurban gitmiştir. Altında yatan sebep ise Freud'un mezkûr satırlarda ortaya konulan düşüncesi nedeniyle olsa gerektir. Max Weber de konuyu bürokrasi bağlamında değerlendirmiştir. Ona göre bürokrasi, ne denli insanîlikten arınırsa o denli kusursuz gelişir buna ilave olarak resmî işlerden kişisel ve irrasyonel elemanlar tasfiye edildiği takdirde de bürokrasinin olması gerekenine kavuşur.³²⁹ Hancock ve Tyler ise meseleyi klasik yönetim anlayışları üzerinden değerlendirmiştir. Onlara göre klasik yönetim anlayışlarının cinselliği denetim altına alma arzusu salt örgüt içinde kalmayacak şekilde örgüt dışına, özel alana ve serbest zamana sirayet etmiştir. Bu bağlamda Fordizm çalışma zamanlarında randıman alabilmek adına çalışanların cinselliklerini örgüt dışında denetleme yoluna gitmiştir.³³⁰

Distopik bir toplumda yahut ona giden bir yolda ise iktidar mekanizmaları cinsellik mefhumu üzerinde bir hayli etkindir.³³¹ Cinsellik, genellikle distopya temalı eserlerde insan doğasının bir parçası, bir ihtiyaç ve özel alana dair bir unsur olmaktan çıkarılmıştır. Bu eserlerde ekseriya cinsellik eylemi ve bunun eyleyicileri distopik iktidarlar tarafından baskı altına alınarak düzenleme yoluna gidilmiştir. Distopyalarda cinsellik mefhumunun genel olarak baskılanmasının hasebi cinselliğin bireyi tahakküm atmosferi içerisinde güçlü kılmasıdır. Bu bağlamda Wilhelm Reich, bastırmayı dış kuvvet olarak idrak etmiş ve bastırma karşısında cinsel arzuların ileri sürülmek suretiyle özgürleşme yönünde aksiyon alma tavsiyesinde bulunmuştur.³³²

George Orwell'ın 1984'ünde bedeninin cinsel veçhesi noktasında tahakkümün ve otoritenin mevcutluğundan söz edilmesi gerekir. Bu distopyada insanî hislerin, arzuların vs. bastırılması, denetim ve kontrol altına alınması iktidar açısından şarttır. Bu sebeple aşk, sevgi, cinsellik vs. 1984'te bastırılmıştır. Aslolan amaç ise 'sevişmekten zevk almayı tümünden yok etmektir. Erotizm 'düşman' olarak görülür.'³³³ Bu distopyada cinsellik, aşk, sevgi gibi mefhumların yasaklanmasının nedenleri ise kadın ve erkek arasında güçlü ve özel bağlar kurulmasına yardımcı olmaları ve bunların 'iktidarı sarsabilecek kertede güçlü bir olmaları'ndandır.

³²⁹ Max WEBER (2006), *Sosyoloji Yazıları*, çev: Taha Parla, İstanbul: İletişim Yayınları.

³³⁰ Alper ASLAN (2016), "Örgütlerde Cinselliğin Düzen Bozucu ve Düzen Kurucu Rolünün Eros ve Oyun Açısından İncelenmesi", *Ege Akademik Bakış*, Cilt 16, Sayı 4, s. 764.

³³¹ Can DİKER (2019), "Modern Bireyin Miyop Sorunu: Foucault'nun Özne ve İktidar Kavramları Bağlamında 'The Lobster' Filminin Analizi", *Sinefilozofî Dergisi*, Özel Sayı s. 96.

³³² Wilhelm REICH (1989), *Cinsel Devrim*, (çev: Bertan Onaran), İstanbul: Payel Yayınları, 4.Baskı.

³³³ George ORWELL, 1984, <https://anarcho-copy.org/free/1984.pdf> (et: 18.08.2021)

Bastırılmış cinselliğin, sevgisizliğin gün yüzüne çıkardığı *öfke hâli* ise iktidar tarafından ‘‘iki dakikalık nefret toplantıları’’ ve ‘‘toplu idamlar’’ esnasında boşaltılır. Özellikle cinselliğin tensel haz yönü iktidarın emrine kanalize ettirilirdi. Nitekim Sigmund Freud, toplumlarda cinselliğin bastırılmaya çalışılarak cinsel enerjinin toplumu bir arada tutmak için kullanılmasının gaye edinildiğini vurgular. Nihayetinde cinsel haz, duygusal enerjinin boşa gitmesi olarak görülür.³³⁴ Damızlık Kızın Öyküsü’nde ise dizginlenmiş öfkenin boşaltımı damızlıkların cezalandırmak için katıldıkları infaz seremonilerinde (*participation*)³³⁵ fiiliyata geçirilmektedir. Damızlıklar, bu idamlarda dizginlenmiş öfkelerinin tahliyesi amacıyla suçlu erkeğe olanca güçleriyle saldırır. Bu sayede iktidar, damızlıkların öfkelerini toplumsal düzeni tesis etmek için kendi lehine kullanmış olur.

1984’te cinsellik üzerinde kontrolün sağlanabilmesi maksadıyla parti üyeleri arasında tüm evliliklerin bir komite tarafından kabulü şartı getirilmiştir. Komite, birbirlerini çekici bulduklarını fark ettiğinde çiftlerin evlilik istemini kesinkes reddediyordu.³³⁶ Evliliğin tek gayesi, üretimin sürekliliğini sağlanması ve itaatkâr çocukların dünyaya getirilmesidir. Bu distopyada şehvet üzerine konumlandırılmış istekler büsbütün silinemediği için hayat kadınlığı el altından sürdürüldü. Ayrıca nüfusun oransal bakımdan ekseriyetini oluşturan proloterlere üretimin ana arteri olma hususiyetlerini tam anlamıyla fiiliyata geçirdikleri müddetçe iktidar tarafından kendilerine cinsel kontekstli yayınlar verilirdi.

1984’te cinselliğin yasaklanması bir yana iki ayrı cinsiyetteki insanın yan yana gelmesi bile yasaktır.³³⁷ Aksi istikamette tasavvur edilirse 1984’te bu durum, duyguların hâla hayat bulabileceğine olan inancın yaşadığının ifadesidir.³³⁸ Okyanusya’da salt *bedene* indirgenmiş bireyler yoğun bir korku atmosferinde tamamen terörize bir toplum yapısı içinde yaşamaktadırlar. Böylesi bir toplum yapısında cinsellik, aşk, sevgi sayesinde hayat bulmuş bir birey, iktidar aygıtı tarafından istenecek en son şeydir; zira bunlar sayesinde güçlenen birey ya da bireyler tarafından iktidarın sorgulanması ve dahi iktidarın kendisine karşı organize bir isyana kalkışılması işten bile olmaz. Winston Smith’in ifadesiyle karşı cinslerin birbirlerini

³³⁴ Filiz ÇEVİK TAN (2010), *Sam Shepard Oyunlarında Distopik Olan*, Doktora Tezi, s. 50 Dipnot.

³³⁵ Participate ve execution kelimelerinin birleşiminden türetilmiş kelimedir.

³³⁶ George ORWELL, *1984*, <https://anarcho-copy.org/free/1984.pdf> (18.08.2021)

³³⁷ Proloterlere ise partinin cinsellik konusundaki katılımı ve sofuluğu dayatılmıyordu; zira onlardan kuşku duyulmuyordu.

³³⁸ Cengiz EKİZ, agm, s. 27.

aşkla, tutkuyla bir araya gelmesi ‘‘Partiye indirilmiş bir darbe, siyasal eylemdir.’’³³⁹ İnsanın özünü, ruhunu yok eden herkesin birbirinin replikası makinelere dönüştüren bu karanlıkta, ışığın sızabileceği çatlakları görenler salt aşıklar ve yalnızlardır. Nitekim Winston, Julia’ya duyduğu arzuda partiyi tarumar edecek bir kudret bulur.³⁴⁰ Tam bu nedenle distopyalarda aşk yasaklı bir husustur. Aşka ilişkin ne var ne yok yasaklanmış; cinsellik ise kontrol aceltına alınmıştır.

Aşk kadar tehlikeli bir başka husus ise *yalnızlıktır*. Arthur Schopenhauer’a göre insan sadece yalnız olabildiği sürece bütünüyle kendisi olur, kendini olduğu gibi duyumsar, dolayısıyla ancak yalnız olduğunda özgürdür.³⁴¹ Richard Posner’a göre ise özellikle insanlar yalnız oldukları vakit içerisinde buldukları toplulukları hakkında ters yönde kanâatlere, komünite içerisinde olduklarından daha meyyâldirler.³⁴² Tam da böyle olmasından mütevellit Aldous Huxley’nin ‘‘Cesur Yeni Dünya’’ adlı distopyasında bireysel yalnızlık, istikrarsızlık sebebi olarak görülür. Yorgos Lanthimos’un Istakoz (The Lobster) filminde ise yalnızlığın olmaması adına bireyler evlendirilmek üzere Otel’e yerleştirilip çift olmaya zorlanırlar. Çift olmayı tercih etmeyip yalnız olmak isteyenler ise Orman’da yalnız bir hayat geçirirler. Ayn Rand’ın ‘‘Ego Anthem’’ adlı distopyasında ise yalnızlığın iktidar açısından yaratabileceği tehlike fark edilmiş ve bizzat distopik iktidar tarafından yasaklanmıştır. Kitabın baş karakteri yalnızlığa ilişkin olarak şunları söyler:

*‘‘Yalnızlık korkunç bir kelime. Bizi yöneten kanunlar; insanlar arasında hiç kimsenin, hiçbir zaman yalnız olmayacağını söyler. Çünkü yalnızlık, bütün kötülüklerin kökü ve günahların en büyüğüdür...’’*³⁴³

Yalnızlığın kötülüğün kökeni ve günahların en büyüğü olarak gösterilmesi onun derunî bir kontrolden ve denetimden geçmesini -bu distopya özelinde- gerektirir.

Yevgeny Zamyatin’in ‘‘Biz’’ adlı distopyasında cinsellik kuvvetli bağlar yaratma ihtimâlinde ötürü iktidar tarafından cinsellik, ‘‘Lex Sexualis’’ adı verilen bir yasa ile legalize edilir ve beden diğer beden üzerinde Lex Sexualis’in verdiği yetkiye dayanarak hak sahibi olur.

³³⁹ George ORWELL, 1984, <https://anarcho-copy.org/free/1984.pdf> (18.08.2021)

³⁴⁰ Esra AKGEMCİ (2017), ‘‘Distopyalar Güzeldir’’, <https://birikimdergisi.com/guncel/8151/distopyalar-guzeldir> (et: 02.08.2021)

³⁴¹ Esra AKGEMCİ, agm, <https://birikimdergisi.com/guncel/8151/distopyalar-guzeldir> (et:02.08.2021)

³⁴² Richard A. POSNER (1999), ‘‘Orwell versus Huxley: Economics, Technology, Privacy and Satire’’, *John M. Olin Program in Law and Economics Working Paper*, No:89.

³⁴³ Ayn RAND, age, s. 3.

“Eski çağlardakiler için sayısız aptalca trajediye sebep olan şey uyku gibi, fiziki çalışma gibi, yemek yeme, dışkılamak ve diğerleri gibi organizmanın uyumlu, hoş ve yararlı bir fonksiyonuna dönüştürülmüştür.”³⁴⁴

Böylelikle Lex Sexualis ile bedenler salt “haz”za koşullandırılarak tutkularından, hislerden yoksun salt vücudî bir eyleme indirgenir. Bu durum, Biz’in matematikselliğin bir cilvesi olarak okunabilir. Lex Sexualis çerçevesinde seks bürosu, laboratuvarlarda konuyla ilgili olarak başvurucuyu dikkatlice inceler. Kandaki cinsel hormonların muhteviyatını belirler ve başvurucuya en uygun seks gününü hazırlar. Devamında başvuru uygun gününde hangi numarayı kullanmak istediğine dair bir dilekçe verir ve ‘*pembe bilet*’i alır.³⁴⁵ İktidar, pembe bilet adı verilen uygulamayla cinsel münasebet hususunu gözetim, denetim ve kontrol altında tutar.

Bu distopyada cinsellik insanların kendilerini en huzurlu ve de en özgür hissettikleri özel alanlarından eksiltilerek kamusal alana dahil edilmiştir. Böyle yapılması ise mutlak kılınmaya çalışılan kamusalığın özel yaşamı bitirmeye çalışmasıyla el ele gider. Bu bağlamda cinselliğin haz içerikli bir eylem olmaktan çıkartılıp iktidar eliyle kamusal bir gereksinim hâline getirilmesi onun işlevselliğini de beraberinde getirir.³⁴⁶

Ayn Rand’ın ‘*Ego Anthem*’ adlı eserinde cinsellik konusunda müdahale belirgin vaziyettedir. Bu belirginlik, ‘*Birleşme zamanından başka hiçbir vakit erkekler kadınları düşünemez.*’ kuralıyla somutlaştırılmıştır.³⁴⁷ Cinselliğin yeri, zamanı, kiminle olacağı gibi ayrıntılar da iktidar tarafından belirlenir.

Anthony Burgess’in ‘*Otomatik Portakal*’ adlı eserinin Stanley Kubrick uyarlamasında cinsellik üzerindeki tahakküm, Stanley Kubrick’in ustalığıyla seyirciye oldukça metaforik ve imgesel şekilde anlatılmıştır. Bu metaforların ve imgelerin analizlerinin yapılması elzemdir. Filmde anlatıcı baş karakter Alex ile iki kız arasında yaşanan cinsel münasebete ilişkin sahne hızlandırılmış çekim tekniğiyle seyirciye verilir. Arka plânda çalan müzik ise William Tell’in³⁴⁸ sentetik ve oldukça hızlı bir akışa sahip versiyonudur. Stanley Kubrick dehasıyla bu sahne esasında -her ne kadar özgür yaşansa da- cinselliğin büsbütün aşktan ve sevgiden yoksunluğunu, mekanikliğini ve dolayısıyla salt haz elde etmek üzerine kurulu olduğunu imler.

³⁴⁴ Yevgeny ZAMYATIN, age, s. 31.

³⁴⁵ Yevgeny ZAMYATIN, age, s. 31.

³⁴⁶ Filiz ÇEVİK TAN, agt, s. 40.

³⁴⁷ Ayn RAND, age, s. 24.

³⁴⁸ <https://www.youtube.com/watch?v=CBNIpnFyu5k> William Tell Overture (Abridged). (et:10.08.2021)

Kelimenin tam anlamıyla distopik kapitalist tüketim kültürü topluma ve toplumun üyelerinin duygu dünyalarına, özel alanlarına değin çöreklenmiştir. Yapaylık ve çürümüşlük bireyleri esir almıştır.

Film ilerler ve Alex, bir cinayet işler. Bu durumdan ötürü hapse düşer. Hapis sürecindeyken erkenden tahliye olabilmek için iktidar tarafından suçu, şiddeti azaltmak adına çözüm niyetine sunulan yeni bir teknik olan ‘Ludovico Tekniği’³⁴⁹ ne Alex kobay olmayı ister ve en nihayet Alex üzerinde bu tekniğin uygulanmasına karar verilir. Ardından tekniğin uygulanma safhası başlar. Süreç tamamlandığında ise bu tekniğin Alex üzerindeki sonuçlarını görebilmek için bizzat tekniği uygulayan bilim insanları ve iktidarın farklı unsurlarının katılımıyla bir test tertip edilir. Bu testte Alex’in karşısına evvelâ bir adam ve ardından çıplak bir kadın çıkartılır.³⁵⁰ Amaç, Alex’in şiddete ve cinselliğe/şehvâniyete olan ilgisini ölçmektir. Adam, Alex’e tokat atar ve ona hakâretamiz sözler sarf eder. Buna mukabilen Alex, sükûnetini korur. Adam şiddetin ve hakâretin dozunu artırınca Alex bu sefer ona karşılık vermek ister; fakat yapamaz. Son olarak ise Alex’in karşısına çıplak bir kadın çıkartılır. Alex, kadın ile cinsel ilişkiye girme fikri kafasında geçtiği anda Ludovico tekniğinin bünyesinde yarattığı etkinin görünümü olan mide bulantısına, tiksintiye ve hastalığa maruz kalır; dolayısıyla başarılı olamaz. Sonuç, Alex’in cinselliğe ilgisi yitip gitmemiştir; fakat tiksinti duyma üzerine temellenen davranış terapisi nedeniyle Alex’in cinselliğe yönelik ilgisine dış müdahale hâsıl olmuştur. Alex, Foucault’cu mânada ‘tâbi kılınmış zararsız bir beden’ konumuna indirgenmiştir. İzleyici ise ilaçla yaratılmak istenen mükemmel yurttaş ve toplumda muteber bir yeri olan adamın özü ile karşı karşıya bırakılmıştır.³⁵¹

Istakoz filmindeki katı kuralcılık hâli cinsellik üzerinde de kendisini gösterir. Filmde Otel müdürü tarafından David’e hangi hayvana transforme olmak istediği sorulduğunda David, ‘ıstakoz’ yanıtını verir; zira ıstakoz, uzun bir ömre sahip olup yaşam boyu üreyebilme melekesine sahiptir. David’in ıstakoz üzerinden dile getirdiği arzuları Foucault’cu bir bakış açısıyla irdelendiğinde tıpkı Cinselliğin Tarihi’nde

³⁴⁹ İlgili eserde suç işleme güdüsünü yok etmek için iktidar tarafından devreye sokulmuş bir tedavi yöntemidir. İngilizce şekliyle Aversion Therapy’dır. Yapmak istenilen eylemin düşüncesinden bile iğrenme hissi üzerine temellenmiştir. Amaç, suçluların ıslahını sağlamaktır. Otomatik Portakal’da Alex Delarge’in suça eğilimini ve saldırganlığını yok etmek için ona -gözlerini kapatamaması için aparat takılmak suretiyle- şiddet içerikli sahneler izletilmiş bu esnalarda ise ona birtakım ilaçlar verilmiştir.

³⁵⁰ (Kadının arzı endam etmesine paralel olarak Henry Purcell’in *Funeral of Queen Mary* eseri çalar.)

³⁵¹ Ayşe Duygu ATASOY (2014), *Kübızmin Sinemaya Etkisi: Otomatik Portakal Filminin Çözümlemesi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 89.

bahsedildiği üzere cinselliğin iktidar tarafından baskılanması, yasaklanması ve kontrol altına alınması nihayetinde bireylerde farklı tipte bir cinselliğe merakın meydana gelmesi istakoz metaforu üzerinden değerlendirilebilir. David'in uzun bir ömre sahip olup cinselliği çokça yaşabilmek, David'in bir süje olarak iktidar mekanizmasına karşı olan direnişsel kontekstteki arzularıdır.³⁵²

Bu distopyada bireylerin cinsel gereksinimleri eylemin öznesini tam doyuma ulaştırmayacak şekilde otel görevlileri tarafından karşılanmaktadır. Otelde özellikle eş gerektirmeyen kendi kendini tatmin hususu kesinkes yasaklanmıştır. Birey, bu yasağın vazedilmesine rağmen kendi kendini tatmin ettiği takdirde ise distopik otel düzeninin sert müdahalesiyle karşı karşıya kalır.³⁵³ Misâl olarak filmdeki karakterlerden *Peltek Adam*'ın (Lisping Man) kendi kendini tatmin etmesi, iktidar tarafından cemaat önünde elinin tost makinesine konmak suretiyle kızartılması cezasıyla sonuçlandırılmasına sebebiyet vermiştir. Söz konusu ceza ise niteliği itibarıyla Ortaçağ dönemi cezalarını akla getirir. Ayrıca bu sonuç, distopik otel düzeninin panoptik niteliğe de malik olduğunu ve dolayısıyla bireyin özel alanının bizzat bu "distopik panoptik otel düzeni" tarafından ayaklar altına alındığını gösterir.

Filmde yalnızca otel düzeni distopik değildir. Otel düzeninin yanında orman düzeninin de bulunduğu ve orman düzeninin de distopik olduğu yukarıdaki satırlarda dile getirilmiştir. Orman düzeni distopiktir; zira yalnızlığı ve yalnızlığı imleyen eylemleri katı bir şekilde dayatmaktadır. Dolayısıyla bu düzende salt "yalnızlar" ve yalnızlığı anımsatan eylemler yer bulabilir. Yalnızlar üzerinde aşkı, tutkuyu, kendi kendini tatmin etme dışındaki cinsel davranışı anımsatan her türden söylem ve eylem distopik orman düzeni tarafından yasaklanır. Yasaklar çiğnendiğinde ise gözdağı vermek gayesiyle yine Ortaçağ ceza düzenini hatırlatacak şekilde öpüşenlerin dudakları jiletle kesilir, aşk yaşayanların gözleri kör edilir. Bu realite, tıpkı otel düzeninde olduğu gibi orman düzeninde de sıkı bir gözetim ağının olduğunun bir nişânesidir. Hem otel hem orman düzeni, beden tahakkümünün cinsellik veçhesinde radikal ve sert politikalar izler.

Margaret Atwood'un "*Damızlık Kızın Öyküsü*" adlı eserinde kadın bedeninin tam bir "üreme ve sömürü nesnesi" olarak konumlandırıldığına müşahade edilmektedir. Bu anlamda kadın bedenine güç aygıtı tarafından el konulmuştur.

---

³⁵² Can DİKER, agm., s. 98.

³⁵³ Yalnızlığı imleyen cinsel zevkler, iktidarın hoşuna gitmemektedir; zira iktidar, cinselliğin kendi kontrol ve denetim alanında kalmasını arzular.

Bedenin cinselliği düzleminde hareket edildiğinde özel alan söz konusu olmayıp görünüşte cinsel münasebetler, fazlaca çocuğun dünyaya getirilmesini temin maksadıyla fiiliyata dökülür. Esasında ise bireysel ilişkilerin ve bağılıkların olmasını engellemek adına cinsel münasebetler, yönetici sınıf tarafından yapılan disiplinizasyon ve denetimden geçer.³⁵⁴ Bu romanda doğurganlığını yitirmemiş kadınlardan bir kısmı düzen tarafından damızlık kılınarak dini tandanslı distopik iktidarın ana gücünü oluşturan komutanlara sunulur. Damızlıklar ile komutanlar arasındaki cinsel münasebetler, “*dini bir ayin*” şeklinde Tekvin 30/4’e referans verilerek gerçekleşir.³⁵⁵ Bu telâkkiye göre damızlıklar çocuk dünyaya getirmek suretiyle salt ülkeye değil Tanrı’ya da hizmetlerini sunmuş olurlar. Geçmiş zamanlardan başlayarak toplumsal düzeni tesis etmede bir aparat olarak kendisinden istifade edilen din nosyonunun eril sistem lehine yorumlanma temayülünde olduğunu müşahade etmek olanaklıdır.³⁵⁶ Damızlık olmayan bakiye kısım kadınlardan bir bölümü ise genelevlerde çalıştırılır ve bedenleri bu yolla sömürülür.³⁵⁷ Bu husus Deleuze ve Guattari’nin “*arzu özü itibarıyla devrimcidir*” temel önermesini anımsatır.³⁵⁸ Bu eserde kadınların özel alanlarının bir parçası olması gereken cinsel özgürlükleri iktidar açısından yok hükmündedir.

Aldous Huxley’nin “*Cesur Yeni Dünya*” adlı distopyasında cinsellik konusunda yukarıda ifade edilen diğer distopyalardan ayrılır. Bu distopyada cinsellik olgusu iktidar tarafından gerek söylemsel gerekse de pratik olarak Foucault’cu anlamda teşvik edilen bir unsurdur. İktidarın cinselliği serbest bırakıp teşvik etmesindeki amaç ise: cinselliği salt “*hissiyattan yoksun bedensel süreç*” ten ibaret kılmak suretiyle kişileri haz odaklı yaşamın bir parçası hâline getirmek ve dolayısıyla hazla meşgul etmek suretiyle onların zihinlerini köreltmektir. Aldous Huxley, “*...siyasi ve ekonomik özgürlükler azaldıkça, cinsel özgürlük, dengelercesine artma eğilimi göstermektedir.*” der.³⁵⁹ Cesur Yeni Dünya’da cinsellik; duygulardan,

³⁵⁴ Erika GOTTLIEB, “Distopya Batı, Distopya Doğu”, <https://oggito.com/icerikler/distopya-bati-distopya-dogu-erika-gottlieb/5745> (et: 15.08.2021)

³⁵⁵ bkz. Tekvin 30/4

³⁵⁶ Dilan TÜYSÜZ (2021), “Feminist Distopyalarda Tahakküm ve Direnişin Temsili: Damızlık Kızın Öyküsü Dizi Film Örneği”, *Sanat Tasarım ve Bilim Dergisi*, s. 43.

³⁵⁷ Bir anlamda burjuva riyakârlığının yansımasıdır.

³⁵⁸ Deniz KURTYILMAZ (2014), *Ütopya ve Karşı Ütopya Bağlamında Modern Felsefi Düşünce ve Eleştirisi*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Felsefe Tarihi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, s. 131.

³⁵⁹ Aldous HUXLEY; *Cesur Yeni Dünya*, önsöz

https://fatimekerimli.files.wordpress.com/2016/09/aldous_huxley_-_cesur_yeni_dunya_-tr.pdf (et: 17.08.2021)

mutluluktan azâde salt “birleşmek” için yapılır. Cinsellik rutine bağlanmış “*dayanışma ayinleri*” ile tezahür edebilmektedir. Dayanışma ayinleri, Yeni Dünya’da yaşayan bireyin Ford’un şahsında yekpâre içinde erimesidir. Böylelikle birey, iktidarın hiyerarşik düzenini özümser. Bu yönden dayanışma ayinleri, Hristiyanlık’taki komünyon ayinlerine benzer; ancak dayanışma ayinleri daha diyonizyak ve profanlaşmıştır.³⁶⁰ Dayanışma ayininde söylenen sözlerden bir kısmı şu şekildedir: “*Toplu seks-poplu seks, Ford’la neşelen. Öp kızları birleşsinler. Oğlan kızla huzur bulur; toplu seks poplu seks uçurur.*”³⁶¹ Öyle ki bu distopyada birbirlerinden farklı iki olgu olan din ile cinsellik yan yana getirilmiş; din ile cinsellik imtizaç ettirilmiştir.³⁶² Cesur Yeni Dünya’da cinselliğe dair pratikliğın ve söylemliliğın iktidar eliyle bu derece artırılmasının ardında ise bireyin apolitik kılınmak istenmesi yatar. Nitekim Michel Foucault da cinselliğe ilişkin söylemlerin bizatihi iktidarın uygulanması ile arttığını ve cinsellikten daha çok söz edilmesi için kurumsal bir kışkırtmanın başladığını ifade eder. İktidar merciileri, cinsellik üzerine konuşulmasını ve onun apaçık ifade bulmasını sağlamak için üsteleme yoluna gider.³⁶³

Cesur Yeni Dünya distopyasında ahlâk anlayışı, yaşanan zamanın yerleşik ahlâk anlayışından farklılık arz eder. Sözgelimi bu distopyada çocuklar arasındaki erotik oyunlar normal karşılanmıştır.³⁶⁴ Mezkûr satırlarda geçtiği üzere erkekler ile kadınların dilediklerince cinsel münasebette bulunmaları önündeki her engel iktidar tarafından kaldırılmış ve iktidar, özgür seksin özendiricisi olmaya soyunmuştur. Cesur Yeni Dünya’da cinsellik bizzat iktidar tarafından *rutinleştirildiğinden* ötürü “cinselliği âdet hâline getirmeyenler” asıl ahlâksız olan kimselerdir. Cinsellik, bu distopyada toplumsal düzenin temininde önemli bir aparatır. Bu distopyada cinsellik konusunda madalyonun öteki yüzü³⁶⁵ ise Cesur Yeni Dünya’da özellikle bir erkekle

³⁶⁰ Hakan ÇÖREKÇİOĞLU (2016), “Biz ve Cesur Yeni Dünya’da İlkçilik”, *Folklor Edebiyat*, C. 22, S. 86, s. 101.

³⁶¹ Aldous HUXLEY, *Cesur Yeni Dünya*, https://fatimekerimli.files.wordpress.com/2016/09/aldous_huxley_-_cesur_yeni_dunya_-tr.pdf et: (17.08.2021)

³⁶² Volkan DÜZGÜN (2011), *Aldous Huxley’nin Ütopya Dünyası: Cesur Yenidünya ve Ada*, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İngiliz Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, s. 51.

³⁶³ Michel FOUCAULT, age., s. 21.

³⁶⁴ Aldous HUXLEY, *Cesur Yeni Dünya*, https://fatimekerimli.files.wordpress.com/2016/09/aldous_huxley_-_cesur_yeni_dunya_-tr.pdf (et: 19.08.2021)

³⁶⁵ Burada “*madalyonun öteki yüzü*” şeklinde ifadenin benimsenme sebebi, bu distopya perspektifinden yapılan değerlendirme nedeniyledir.

bir kadının sürekli birlikte olması yani genel olarak iştihak dolu aşk ilişkileri iktidar tarafından arzu edilmez. Bu durum kitapta bahsi geçen şu satırlardan anlaşılır:

‘...Böyle sürekli bir tek adamla takılmak korkunç berbat bir tarz. Kırk elli yaşındayken olsa fena olmayabilir. Ama senin yaşında, Lenina! Hayır, gerçekten yakışmıyor. Üstelik KŞM Müdürü uzun ve yoğun ilişkilere ne kadar karşı, biliyorsun. Başka bir erkek olmadan dört ay Henry Foster’la, eh bilse küplere binerdi...’³⁶⁶

Yukarıda bahsedilen durumun istenmeme nedeni ise, yine düzen tarafından arzu edilen ‘herkes herkese aittir.’ söyleminin eylemliliği noktasında stabilitenin sağlanmasıdır. Bu anlayış doğrultusunda ilgili distopyada ‘cinsel özgürlük’ adı altında esasen bireylerin nesneleştirilmesine tanıklık edilir.

Distopyalarda genel itibarıyla iktidar tarafından özel alana dair tema olan cinselliğe ket vurulmasının/üzerinde düzenleme yapılmasının yegâne sebebi önceki bölümlerde sözü edildiği üzere bu hususun kadın ve erkek arasında özel ve güçlü bağlar kurulmasına ön ayak olması ve düzeni sarsacak kertede önemli olmasıdır; çünkü distopyalar bir anlamda *duygusuzluk* üzerine kurulu düzenlerdir. Distopik iktidarlar güçlerini, kendilerine tâbi olanların ‘hissetmememesi’nden alır. Ayrıca distopyalarda cinsel özgürlüğe ve üreme özgürlüğüne yönelik tehdit genel itibarıyla daha geniş çaptaki sosyal özgürlüklerin engellendiğine ilişkin bir metafordur. Distopyalarda özel yaşamlar³⁶⁷ üzerinde ciddi derecede tahditler yapılır.³⁶⁸

3.3. DİSTOPYA VE ÖZEL ALAN BAĞLAMINDA AİLEYE MÜDAHALE

3.3.1. Aile Kavramı

Aile kelimesi, Arapça bir kelimedir. TDK'ya göre anlamlarından biri ‘*aynı soydan gelen veya aralarında akrabalık ilişkisi bulunan kimselerin tümü*’dür.³⁶⁹ Aile sözcüğü hane, ev, yuva gibi manânalara da denk düşer. Latince’de ise aile sözcüğünü ‘evcil köle’ anlamına gelen ‘famulus’ sözcüğü karşılar. Familla ise tek efendiye bağlı kölelerin tümü manâsındadır.³⁷⁰ Aile kan bağına dayanan, sevgi ile birbirine

³⁶⁶ Aldous HUXLEY, *Cesur Yeni Dünya*, https://fatimekerimli.files.wordpress.com/2016/09/aldous_huxley_-_cesur_yeni_dunya_-tr.pdf (et: 19.08.2021)

³⁶⁷ Bu ifade tarafıma aittir.

³⁶⁸ Selin ARAPKİRLİ (2021), ‘Distopik Kurguda Cinsellik, Üreme ve Nüfus Kontrolü’, <https://www.bilimkurgukulubu.com/edebiyat/edebiyat-uzerine/distopik-kurguda-cinsellik-ureme-ve-nufus-kontrolu/> (01.07.2021).

³⁶⁹ <https://sozluk.gov.tr/> (10.01.2021)

³⁷⁰ Deniz GÜLER ve Nazmi ULUATAK (1992), ‘Aile Kavramının Tarihsel Gelişimi ve Türk Toplum Yaşantısında Aile’, *Kurgu Dergisi*, s. 52.

bağlı üyeler ihtiva eden, sadakat temelli işlediğinden mütevellit üyeleri için *güvenlik ve konfora müstenit ortak mēkan sunan*, bireyin sosyalleşmesini temin eden evrensel boyutta bir müessesedir. Dolayısıyla her zaman sosyal bilimlerin merkezinde olmuştur.

Aile, duygusal temelli ilişkilerin geliştiği yer olmakla beraber toplumsal işlevleri olan bir müessesedir.³⁷¹ Kimilerince aile, toplumsal değişmede tampon görevi gören, yapısal değişikliklerin getirebileceği birtakım sıkıntıları şekil ve işlev değiştirmek suretiyle karşılayan ve güvenlik ihtiyaçlarını değişik şekillerde karşılayan bir sosyal kurumdur.³⁷² Antik Yunan'daki anlamının aksine aile, yaşanan zaman açısından bireyin kamusal yaşamda daha efektif daha yapıcı olabilmesi ve kendini gerçekleştirme adına bir ‘ön okul’ işlevi görür. Sözelimi bir çocuk, toplum yaşamına dahil olmadan evvel aile yaşamı içerisinde yetiştirilir; duygu ve düşünce dünyası burada gelişir. Bilinçli bir aile, çocuğu ilerideki yaşamında kişilik bağlamında ‘bağımsız kılma’ yönünde şekillendiriciliğe sahiptir. Nitekim Richard Sennett’a göre çocukluk, ancak insan yaşamının aile ortamında geliştiği çok özel ve tabii bir evresidir.³⁷³ Bahsedilenlere takviye olarak Goode üretim, sosyal statüler, görevler yükleme, sosyal kontrol, çocukların biyolojik ve duygusal yönden korunması ve yetiştirilmesi işlevlerini; Winch üretim, toplumsallaştırma, eğitim, ekonomik, politik ve dini işlevlerini; Mayntz kültürel ve boş zamanları değerlendirme işlevlerini; Neidhart gerilimleri azaltma ve yumuşatma işlevlerini ortaya koymuştur.³⁷⁴

Aile aynı zamanda toplumsal mahremiyetin de temelini teşkil eder. Mahremiyet yahut özel alanın merkezini teşkil ettiğinden ötürü aile, toplumsal seviyede sergilenmesi öngörülmeleyen yaşam pratiklerinin yahut değerlerinin merkezi olmaktadır.³⁷⁵ Roessler ve Makrosinsk'e göre aile, samimi ilişkilerin bulunduğu özel bir alandır ve başarılı olabilmesi bunun korunmasına bağlıdır.”³⁷⁶ Max Weber ve Ferdinand Tönnies de mahrem ilişkilerin söz konusu olduğu cemaatin en uygun

³⁷¹ Emine KARSLI (2019), “Modernleşme Sürecinde Çözülen Aile Yapısı ve Kadının Yeniden İnşası”, *Uluslararası Hukuk ve Sosyal Bilim Araştırmaları Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, s. 2.

³⁷² Feridun MERTER (1990), *1950-1988 Yılları Arasında Köy Ailesinde Meydana Gelen Değişmeler: Malatya Örneği*, Aile Araştırma Kurumu Yayınları: Ankara, s. 3.

³⁷³ Richard SENNETT, age, s. 129.

³⁷⁴ İbrahim Kır (2011), ‘‘Toplumsal Bir Kurum Olarak Ailenin İşlevleri’’, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 10, Sayı 36, s.384.

³⁷⁵ Ömer ÇAHA (2004), ‘‘Muhafazakâr Düşüncede Toplum’’, *Liberal Düşünce*, s. 22.

³⁷⁶ Tuba LİVBERBER GÖÇMEN (2018), *Toplumsal Yaşamda Bireylerin Mahremiyet Yönelimleri: Sosyal Ağ Kullanıcıları Üzerine Bir Saha Araştırması*, Selçuk Üniversitesi SBE Gazetecilik ABD Gazetecilik Bilim Dalı, Doktora Tezi, s. 47.

örneğin aile olduğunu düşünürler.³⁷⁷ Bir anlamda aile mahremiyet kültürünün en güçlü sergilenme yeri olarak okunabilir.³⁷⁸ Bu bağlamda aile, içten ve kamusala taşması arzu edilmeyen ilişkilerin yaşandığı bir alan olarak düşünülmüştür. Nitekim Richard Sennett da özel nosyonuna ilişkin olarak ‘aile’ ve arkadaşlarla sınırlanan bireyin mahfuz alanı yakıştırmada bulunur.³⁷⁹

Aile mefhumu, modernleşme süreci ile beraber temsil ettiği değerler sistematığı, yapısı, sosyal işlevleri, ihtiva ettiği ilişkiler vs. itibarıyla değişime direnememiş müesseselerden birisidir. Modernizm öncesinde güçlü olan aile kavramı sanayileşme, sekülerleşme, kentleşme gibi nosyonların mevcut olduğu modernizmle beraber akamete uğramıştır. Modern toplumlar merkezlerine ‘bireycilik’ düşüncesini yerleştirmiş ve bu düşünce, üyelere telkin edilmiştir. Yaşanılan zamanın toplumlarında ‘bireycilik fikri’nin yoğun bir şekilde bireylere pompalandığı ve bireylerin toplumdan soyutlanarak akıllarını takip etmeleri özendirildiği için bireylerin aile değerleri ve sorumluluk duyguları körelmekte ve bireyler zamanla yüksek ideallerin değil bireysel çıkarların peşinde koşmaya başlamaktadırlar.³⁸⁰ Bahsedilenlerden çıkarsanan şey ise modernizm felsefesinin esasında aileyi, ‘*özgürleşmenin önündeki engel*’ olarak görmesidir; zira modernizm bireyi, ‘*başlıbaşına bir değer*’ olarak tanımlamış ve bireyin akla sahip olduğunu ve onun istikametinde gitmesi gerektiğini deklare etmiştir.

Muhafazakâr felsefe ise yukarıda zikredilen sıkı akılcılığa, sekülerizme karşı çıkmış ve köklü değişikliklere, reformlara ihtiyatla yaklaşmıştır. Burke, Maistre, Bonald gibi muhafazakâr düşünürler moderniteyi, geleneksel toplumun normlarını ve müesseselerini etkisizleştirmeye gayret eden ‘yıkıcı bir süreç’ olarak görmüşlerdir.³⁸¹ Muhafazakâr felsefe, modernleşme sürecinde bireyin ve saf aklın ön plâna çıkartıldığını; fakat buna karşın bütün bir toplumun kolektif bilgisinin (tarihin, kültürün, teamüllerin, geleneklerin – göreneklerin) bir kenara itildiğini tasavvur eder. Oysaki bilgiyi tecrübeye istinat ettiren telâkki, toplumun kolektif bilgisini temel alan bir dünya görüşü sunmuştur. Bu telâkki membaini ise David Hume’un tüm bilgilerin kaynağının tecrübe olduğu savından almaktadır. Muhafazakâr akla göre toplum

---

³⁷⁷ agt, s 47.

³⁷⁸ agt s. 47.

³⁷⁹ Richard SENNETT, age, s. 32.

³⁸⁰ M. Zeki DUMAN (2012), ‘Aile Kurumu Üzerine Tarihsel Bir Okuma Girişimi ve Muhafazakâr İdeolojinin Aileye Bakışı’, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, Cilt 1, Sayı 4, s. 22.

³⁸¹ agm, s. 44-45.

mevzubahis olduğu vakit ‘toplumsal mühendislik’ söz konusu olmamalıdır; zira onlara göre bu, toplumu şirazesinden çıkaracak durumdur.³⁸²

Muhazakâr düşünce nazarında birey, salt aklıyla doğru yönde ilerleyemez. Bu bağlamda birey, kadim müesseselerden biri olan aileye dört elle sarılmalı ve onu rehber edinmelidir. Nitekim muhafazakâr aklın aileye bakışından çıkan sonuç: ailenin toplumsal birtakım işlevleri haiz olmasından mütevellit bir ihtisyaç olduğudur: Talcot Parsons’a göre aile, toplum için belli işlevler ifâ eden bütünlüklü bir sistemin bileşenlerinden biridir.³⁸³

Modern zamanda kitle iletişim araçlarının ortaya çıkışı ve yaygınlaşmasıyla birlikte aileye özgü birtakım hususlar, meseleler kamuoyunda geniş yer bulmaya başlamıştır. Aileye dair mahrem hususlar, bu alana dair olmaktan çıkarak kitle iletişim araçları ile kamuoyunca konuşulmaya, tartışılmaya başlanarak kamusal hüviyet kazanmıştır. İçinde bulunulan postmodern zamanda ise internet/sosyal medya gibi araçların etkisiyle aile alanında ilişkin hususlar ve ailesel problematikler ayırım yapılmaksızın kamusal alana taşırılmış ve tabiri caizse ‘mahremiyet patlaması’ yaşanmıştır. Yaşanan bütün bu gelişmeler, aile kavramının ‘öldüğü’ anlamının çıkartılmasını illâki gerektirmez; ancak aile kavramının yozlaşmaya başladığı gerçeğini ise gün yüzüne çıkartır. Dolayısıyla içinde bulunulan zamanla birlikte distopya olma yolunda emin adımlarla ilerlendiği ifade edilebilir. Bu ifadeden sonra distopyalarda aile mefhumunun panoramasını irdelemek lüzumu önem kazanmaktadır.

3.3.2. Distopyalarda Aileye Müdahale

Distopyalar, toplum üzerinde yoğun baskının ve tahakkümün seyrettiği düzenlerdir. Bu doğrultuda bu yapılarda bireylerin özel alanlarının ortadan kaldırıldığına, onların tektipleştirildiğine; gözetimin, denetimin, kontrolün ve baskının her alanda etkisini hissettirdiğine tanıklık edilir. Aile nosyonu da bahsedilen bu yoğun gözetim, denetim, kontrol ve baskıdan nasibini almıştır. Bu bağlamda distopyalarda aile kavramı genel itibarıyla yozlaşmış formdadır.³⁸⁴ Bunun sebebini öğrenmek için Sigmund Freud’a başvurmak icap etmektedir. Freud’a göre aile izafi olarak toplumdan izole edilmiştir. Bu izolasyon aile yaşantısının mahremiyetini doğurmuştur. Freud’a

³⁸² Ömer ÇAHA, agm, s. 16-17 ve 20.

³⁸³ Ayşen ŞATIROĞLU, *Aile Sosyolojisi*,

http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/sosyoloji_lisans_ao/aile_sosyolojisi.pdf s, 60. (et: 20.08.2021)

³⁸⁴ Nihal KOCABAY ŞENER (2017), “Distopyadan İnternete Bilgi ve İktidar İlişkisi: Kim Kazandı Kim Kaybetti?”, *Doğu Batı Dergisi*, Sayı 30, s. 292.

göre aile üyeleri birbirlerine ne denli bağlıysa o derece kendilerini diğerlerinden soyutlarlar. Bu durum onların geniş yaşam alanlarına sirayet etmelerini zorlaştırır.³⁸⁵ Dolayısıyla distopik yapılarda sosyal gruplar içinde en kuvvetli bağları vaat eden aile müessesesi dejenere edilir/kaldırılır. Özellikle totaliter yapıyı haiz olan sistemlerde ideoloji, aile bağlarının da üzerine çıkar ve dolayısıyla aile üyeleri birbirlerini ihbar edecek kadar iktidara bağlanırlar.³⁸⁶ Böylelikle iktidara bağlanan bu bireyler sorgulamadan her şeyi yapabilecek birer payanda konumuna gelirler. Bunun en büyük nedeni yukarıda uzun uzadıya anlatılan ailenin sahip olduğu mühim özellikleri distopik iktidarların fark etmeleridir. Bu nedenle distopyalarda kendilerinden başka kimseye bağlanmamaları için iktidarlar ailenin küçük fertlerini erkenden uhdeleri altına alırlar. Onları kendi amaçları doğrultusunda eğitmeye ve birer “muhibir” hâline getirirler. Nitekim bu durum iktidar için “ütopya” bireyler için “distopya” olur.

Fahrenheit 451 adlı distopya, yazılı kültürün ekseriyetinin yok edildiği yazılı kültürden geriye kalanların ise yok edilmeye çalışıldığı, kültürün görsellikten, tüketimden ve bayağılıktan ibaret olduğu bir yer ve zamanda geçmektedir. Bu distopyada sıcak ve samimi ilişkilerin tesis edildiği aile kavramı; yoğun televizyon ve tüketim kültürünün ve uyuşturucu hapların etkisiyle yozlaşmış ve aile bireyleri birbirlerine yabancılaşmıştır. Totaliter yapıda teknolojinin esareti altında olma hâli bireylerin özel yaşamlarında büyük bir yer kaplamaktadır. Nitekim eserde Montag ve Mildred’in yatak odası yazar Ray Bradbury tarafından “mezar soğukluğu” ifadesiyle tasvir edilir.³⁸⁷ Yani Montag ile eşi Mildred bir arada görünmelerine karşın esasında birbirlerinden kopuklardır. Aile olma durumu sadece görünürdedir. Bu tespate mukabil Clarisse McClellan’ın evi ise gerek mimari uslûp itibarıyla gerekse de içerisinde hâlâ sıcaklığı, samimiyeti barındırmasıyla aile kavramını diriltmek için tek başına uğraş vermektedir. Bu eserde aile kavramının tek özelliği, iktidarın devamlılığını sağlama bakımından bir engel teşkil etmeyecek şekilde konumlandırılmıştır.

Fahrenheit 451’de devletin ideolojik aygıtlarından ‘okul’un önemli fonksiyonu ailenin bireyin kişisel gelişimi üzerindeki etkisini kırmaktır. Bunun en önemli sebebi, ailelerin hâlihazırda totaliter iktidara karşıt görüşlere sahip olmaları ve bu görüş doğrultusunda çocuklarını yetiştirme ihtimâllerinin varlığıdır. Dolayısıyla bu eserde

---

³⁸⁵ https://www.tavsiyeediyorum.com/makale_7124.htm (et: 21.08.2021)

³⁸⁶ Ejder ÇELİK, agm., s. 68.

³⁸⁷ Zehra Azade SOYSAL (2009), “Kurgu ile Gerçek Arasında Totaliter Bir Dünya: Fahrenheit 451”, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İngiliz Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, s. 134.

çocuklar, küçük yaşlardan itibaren ailelerinden koparılır iktidarın düşüncesine uygun bir şekilde yetiştirilirler.³⁸⁸ Bu bağlamda kitap yakmakla görevli itfaiyecilerin başı olan Beatty'nin şu sözleri durumu doğrular:

*"...Kalıtım ve çevre tuhaf şeylerdir. Yalnızca birkaç yılda, bütün garip ördeklerden kurtulamazsınız. Okulda yapmaya çalıştığımız birçok şeyi ev çevresi bozabilir. İşte bu nedenle, anaokulu yaşını her yıl biraz daha düşürdük, şimdi neredeyse beşikten alacağız."*³⁸⁹

Cesur Yeni Dünya adlı distopyada aile bağları, bedenlerin iktidara olan bağılıklarını topyekûn engelleyebileceğinden mütevellit distopik iktidar, üreme ile cinselliği ayırarak bireyleri yapay yollardan üretmiştir. Dolayısıyla aileye ihtiyaç kalmamıştır. Bununla birlikte bu distopyada "aile, anne, baba" gibi kavramlar müstehcen kabul edilmektedir. Dünya denetçisi Mustafa Mond aileyi "modern öncesi" olarak niteler ve o dönemde istikrarın olmadığından söz eder. Nitekim eserdeki iktidar yapısının sloganı "Cemaat, özdeşlik, istikrar"dır. İktidara göre bu noktada "aile" istikrarın karşıtı bir konumdur.³⁹⁰ Ayrıca Mond'un aile nosyonu hakkındaki az sonra verilecek tanımlaması, iktidarın aile mefhumuna neden karşı durduğunun göstergesi niteliğindedir: "Aile, tek eşlilik, romantizm. Her yerde bir özel hayat, her yerde bir ilgi odaklanması, itki ve enerjinin dar bir kanala yönlendirilişi."³⁹¹ İlgili cümlede de bahsedildiği üzere bir bireyin ailesinin olması demek, onun kamusalına dair ilgilerinin/zorunluluklarının dışında özeline dair ilgi/ilgilerinin/zorunluluklarının da olacağı manâsıdır. Toplum içinde birbirinden farklı özel hayatların olması demek, iktidar için uğraşılması gereken yeni bir problem dalgası demektir.

Cesur Yeni Dünya'da ailenin olmadığı bahsi bir yana kişinin doğumundan ölümüne kadar yaşamına tümünden bir müdahale söz konusudur. İlgili romanda bahsedilen bedenlerin üretim süreci esnasında yapay yolla dünyaya gelecek olanlar iktidar eliyle daha doğmadan türlü manipülasyona maruz kalırlar. Bu manipülasyonlar, iktidarın arzuladığı kast sistemine olanak sağlar. Bu sistemde sınıflar arasında geçiş mümkün olmamakla birlikte her sınıfın kendine has özelliği vardır. Sınıfların

---

³⁸⁸ Zehra Azade SOYSAL, agt, s. 110.

³⁸⁹ Ray BRADBURY, *Fahrenheit 451*, <https://anarcho-copy.org/free/fahrenheit-451.pdf> (et: 13.07.2021)

³⁹⁰ Ayşe Bihter ÇELİK (2010), *Distopyalarda İletişim Araçlarının Kullanımı*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi SBE Gazetecilik ABD, İstanbul.

³⁹¹ Aldous HUXLEY, *Cesur Yeni Dünya*

https://fatimekerimli.files.wordpress.com/2016/09/aldous_huxley_-_cesur_yeni_dunya_-tr.pdf et: 21.08.2021.

içerisinde bulunanlar da türlü manipülasyonlarla hâllerinden memnun oldurulmaktadır. Hâl böyle olunca aile kavramı da bu distopya açısından gerekli olmaktan çıkar.

Aldous Huxley, 1946 senesinde yazdığı önsözde ‘*Ekonomik güvence olmazsa kölelik sevgisi hayata geçirilemez.*’³⁹² şeklinde bir açıklamada bulunmuştur. Bu bağlamda kölelik sevgisi ‘*soma*’ adlı uyuşturucuyla temin edilir. Bu hususun dışında yaratılan hedonist mutluluk atmosferi ve ‘*herkes herkesindir*’ minvalindeki manipülatif söylem de kölelik sevgisinin hayata geçirilmesine katkı sunar. Özellikle ‘*Herkes herkesindir*’ söylemi ile temin edilen boşluktan kurtarma hâli ile Hannah Arendt’in ifade buyurduğu totaliter sistemlerdeki kendi başına karar alamayan ve bundan dolayı alınmış kararlara mutlak surette riayet eden kitle insanı psikolojisi örtüşmektedir.³⁹³

Yevgeny Zamyatin’in ‘*Biz*’ adlı eserinde aile nosyonu, rasyonelliğin ve kusursuzluğun sağlanabilmesi için düzenlemeye tâbi tutulmuştur. Bu düzenlemenin adı ‘*annelik – babalık standartları*’dır. Eserin anlatıcısı, cinselliğin kontrole bağlanmadığı, düşünmeksizin çocuk dünyaya getirilen zamanları ironik bulur.³⁹⁴ Annelik – babalık standartları, İngiliz demograf ve ekonomist Thomas Robert Malthus’un görüşlerini akla getirir Malthus’a göre nüfusun katlanarak artışı ile besin kaynaklarının aritmetik şekilde artışı arasında zaman geçtikçe uçurum olacaktır. Burada altı çizilmesi icap eden husus, üreme oranlarının her daim toprağın tarımsal taşıma kapasitesinin üzerinde kalmasıdır.³⁹⁵

Bu distopyada iktidarın tesis etmeye gayret ettiği şey, mükemmellik uğruna mekanize olmuş kitle toplumdur. Dolayısıyla bu distopyada aile kavramına rastlanmaz; ancak ana karakter D-503’ün bir anneye ve dolaylı olarak bir aileye sahip olabilme isteğine karşı duyduğu arzu şu cümlelerden anlaşılmaktadır:

“Eğer eski çağlarda yaşayanlar gibi benim de bir annem olsaydı, benim, özellikle benim annem. Ve onun için İntegral’in Mühendisi, yaşayan D-503, Tek Devlet’in bir molekülü değil de sıradan bir insan parçası, onun bizzat kendisinin bir parçası, ayaklar altında ezilmiş, çiğnenmiş, bir köşeye atılmış bir parça olsaydım... Bırakın

³⁹² <https://www.gzt.com/cins/guzel-yeni-dunya-ve-kolelik-sevgisi-3579559> et: 14.07.2021.

³⁹³ Cafer KARAKAYA (2020), *Kara Mizah Romanlarında Totalitarizm ve Demokrasi: 1984, Cesur Yeni Dünya, ve Gelecekbilim Kongresi Üzerine Bir İnceleme*, Yüksek Lisans Tezi, Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, s. 58.

³⁹⁴ Yevgeny ZAMYATIN, age, s. 23.

³⁹⁵ Jale SABBAĞ (2020), ‘‘Thomas Robert Malthus’un ve Karl Marx’ın Yoksulluk ve Nüfus Kavramlaştırması’’, *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, Cilt 12, Sayı 1, s. 43.

çarmıha gerezim kendimi veya beni çarmıha gersinler (belki de ikisi de aynı şeydir), annem kimsenin duyamadığı sesimi duyardı ve yaşlı kırışık dudakları...’’³⁹⁶

George Orwell’ın “1984” adlı eserinde ise aile kavramı halâ mevcuttur; fakat aile içi ilişkiler sıcaklıktan, gizlilikten yoksundur ve aile içi ilişkiler tekinsizdir; zira çocuklar anne ve babalarına bağlı olmak yerine iktidara tâbi hâle gelmişlerdi. Çocuklar, yaşları itibarıyla kendilerinden beklenebilecek en doğal eylem tiplerinden biri olan oyun oynamak yerine Okyanusya marşına tempo tutmakla, anne ve babalarının itaatsizlik belirtisi gösteren tutumlarını tespit etmeye çalışmakla meşgul olurlar. Öyle ki konuşmaları gizlice dinleyen çocuklar ‘‘çocuk kahraman’’ olarak şerefendirilirdi.³⁹⁷ Bu distopyada aile, iktidarın bir yansıması olmuş ve iktidarın emrine âmâde şekilde çocuk üretim merkezi hâline gelmiştir:

‘‘Buna karşılık, çocuklar ana babalarına karşı sistemli bir biçimde kıskırtılıyor, onları ispiyonlamaları ve sapmalarını ihbar etmeleri öğretiliyordu. Aile, Düşünce Polisi’nin bir uzantısı olup çıkmıştı.’’³⁹⁸

Sözün özü distopyalarda aile kurumunun ortadan kaldırılmasının yahut devlet eliyle yozlaştırılmasının temel nedenleri ailenin başlangıçta ifade edilen ve daha da çeşitlendirilebilecek özellikleri ve sahip olduğu önem dolayısıyladır.

---

³⁹⁶ Yevgeny ZAMYATIN, age, s 223.

³⁹⁷ George ORWELL, age., <https://anarcho-copy.org/copy/1984/> (et: 23.08.2021)

³⁹⁸ George ORWELL, age., <https://anarcho-copy.org/copy/1984/> (et:23.08.2021)

SONUÇ

Distopyalar, yirminci yüzyılda meydana gelen büyük ve yıkıcı dünya savaşlarının, totaliter tahakkümcü iktidarların menfi uygulamalarının vb. yansımalarıdır. İlgili metinlerde iktidarların haşmeti karşısında bireylerin ne hissettiklerinin, ne düşündüklerinin ve isteklerinin hiçbir önemi yoktur. Bu yapılarda mühim olan sadece iktidardır. Distopyalar, ürkütücülük saçan kurgulardır ve onları ürkütücü kılan şey ise distopyaların ele aldığı totaliter, zorba ve tahakkümcü yönetimlerin yaratımı olan korku iklimi değildir; esasında bu nitelikteki metinlerde ürkütücü olan şey, bu korku ikliminin mevcudiyetine rağmen genellikle bireylerin hâllerinden memnun görünmeleridir.

İlgili yapılarda birey özgürlüğü, kitle psikolojisi içerisinde eritilir. Meselâ 1984'te kitle toplumu anlayışı, "iki dakikalık nefret" etkinlikleri ve "toplu idamlar" ile tam anlamıyla sağlanır. Bu sayede bireyin içerisinde taşıdığı nefret, iktidarın toplumda düzeni, intizamı sağlamak için iktidarın hain ilân ettiği Emmanuel Goldstein'a ve Okyanusya'ya düşman devletlere kanalize edilmiş olur.

Bireyin özel alana sahip olabilme hakkı ise özel alanın kamusal alana dahil edilmesiyle ortadan kaldırılır. Sözelimi Yevgeny Zamyatin'in *Biz* adlı distopyasında bireyler, saydam camdan oluşan evlerde yaşarlar salt haftada bir kez cinsel ilişki için perdeleri indirme hakları bulunur. George Orwell'ın 1984'ünde bireyler, teleekranlar aracılığıyla sürekli gözetime tâbi tutulurlar. Aldous Huxley'nin *Cesur Yeni Dünya* adlı distopyasında ise bireyler süregelen biçimde çeşitli aktiviteler içerisine sokulmak suretiyle ve "herkes herkesindir" anlayışı etrafında sürekli gözetlenip denetlenmiş olurlar.

Distopyalarda özel alan olarak kabul edilebilecek beden kavramı iktidarın müdahalesinden nasibini alır. Fahrenheit 451'de bedene yapılan müdahale (esasında bedenin düşünsel yönüne) kitapların yasaklanması ve yoğun televizyon, tüketim, eğlence kültürünün aşılması suretiyle olmuştur. *Cesur Yeni Dünya*'da ilk etapta doğum, doğal bir husus olmaktan çıkarılmış ve bu distopyada bireyler, yapay şekilde üretim bantlarında meydana getirilmişlerdir. *Cesur Yeni Dünya*'da beden, hipnopedi

ve pavlovcu şartlandırma teknikleriyle ve cinselliğin alabildiğine serbestleştirilmesiyle kontrol altında tutulmuştur. 1984'te beden ve onun düşünsel yönü, tele ekran ve düşünce polisi tehdidiyle kontrol ve denetim altına alınmıştır. Buna ilave olarak bu distopyada cinselliğin haz yönü iktidar tarafından yasaklanarak cinsellik, çocuk doğurma amacıyla sınırlandırılmıştır.

Distopyalarda özel alanın önemli bir parçasını teşkil eden aile yapısına müdahale de söz konusudur; zira aile duygusal temelli ilişkileri geliştirmesi ve muhafaza etmesi, eleştirel düşünme ve sorgulama yeteneğini geliştirmesi, mahremiyetin esasını teşkil etmesi, toplumsal birtakım işlevlerinin olması, ön-okul işlevi görmesi, değerler sistematığına sahip olması vb. önemli özellikleri haizdir. Bu sebeplerle distopyalarda iktidarlar, çeşitli yöntemlerle aile yapısına müdahale ederler. En başta bu yapılarda çocuklar, küçük yaşlardan itibaren aile ortamından koparılıp okula alınırlar ve iktidara tam anlamıyla bağlı vaziyette yetiştirilirler. Bu yapılarda iktidarlar, çocukları muhbir de kılmaktadır. Sözgelimi 1984'te çocuklar, ebeveynlerin iktidar aleyhine düşündüklerini veya hareket ettiklerini gördüklerinde ihbar etmektedirler. Kimi distopyada aile, çocuk üretim merkezi kılınır; kimi distopyada aile kavramı müstehcen kabul edilir; kimi distopyada annelik ve babalık standartlara bağlanır; kimi distopyada ise aile kavramı yoğun televizyon ve tüketim kültürü altında çığnenir. Sözüün özü distopyalarda önemli olan aileye ya da bir başkasına olan bağlılık değil; iktidara olan bağlılıktır.

Distopyaların misyonunun esasında dünyanın gitgide karanlık bir hâl aldığını ve gelecekte daha da karanlık bir tablo ile karşı karşıya kalınabileceği noktasında okurları uyarmak olduğu ifade edilmişti. Bu uyarıyı somutlayıcı ve destekleyici mahiyette olan mezkûr satırlar üzerinde düşünülmesi icap ediyor; zira distopya yazarlarının dikkat çektikleri düzenlerin tesis edilmesinde iktidar koltuğunda oturanlar kadar uyrukların da payı vardır.

KAYNAKLAR

- ACAR SAVRAN Gülnur (2002), “Özel/Kamusal, Yerel/Evrensel:İkilikleri Aşan Bir Feminizme Doğru”, *Praksis*, C. 8, ss. 255-306.
- AÇAR Mehmet (2015), ‘Eş’Siz Bir Kâbus, <https://www.haberturk.com/yazarlar/mehmet-acar/1172046-essiz-bir-kabus>, ET: 20.08.2021.
- ADORNO Theodor (2004), *Edebiyat Yazıları*, Metis Yayınları, İstanbul.
- ADORNO Theodor ve HORKHEIMER Max (2014), *Aydınlanmanın Diyalektiği*, çev: Oğuz Özgül, *Felsefi Fragmanlar*, Kabalcı Yayınları.
- AFANDY Karina (2019), *Dystopia and Technology: A Symbiosis*, <https://mediummagazine.nl/dystopia-and-technology-a-symbiosis/>, ET: 05.09.2020.
- AGAMBEN Giorgio (2013), *Kutsal İnsan*, çev: İsmail Türkmen, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- AĞKAYA Onur (2016), “Ütopya ve Distopya:Siyasetin Edebiyat Üzerindeki Etkisi”, *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 14, S. 4, ss. 23-48.
- AKBAŞ Selim (2016), *İstihbarat Faaliyetlerinin Özel Hayatın Gizliliğine Saygı Hakkı Açısından Değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- AKGEMCİ Esra (2017), *Distopyalar Güzeldir*, <https://birikimdergisi.com/guncel/8151/distopyalar-guzeldir>, ET: 02.08.2021.
- AKKOYUN Tülay (2016), *Ütopya/Distopya Batı ve Türk Romanlarından Örneklerle Bir Karşılaştırmalı Edebiyat Çalışması*, Kurgu Kültür Merkezi Yayınları, Ankara.
- AKPOLAT Dilan (2019), “Geçmiş ve Gelecek Arasında Kaybolan Kamusal Alanın Tezahürü”, *Düşünbil Dergisi*, S. 83.
- AKYOL OKTAN Kevser (2021), *Teknolojik Distopya Anlatılarında Müphemlik ve Düşünceyi Özgürleştirmenin Olanakları Üzerine: Black Mirror Örneği*,

- Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı, Ankara.
- AKYÜREK Güçlü (2021), *Özel Hayatın Gizliliğini İhlâl Suçu*, Doktora Tezi, Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı.
- Aldous Huxley Interviewed by Mike Wallace: 1958, <https://www.youtube.com/watch?v=alasBxZsb40> (et:10.06.2021)
- ALDRIDGE Alexandra (1984), *The Scientific World View In Dystopia*, UMI Research Press.
- ALKAN Ayten (2000), “Özel Alan ve Kamusal Alan Ayrımının Feminist Eleştirisi Çerçevesinde Kentsel Mekân”, *Kültür ve İletişim*, C.3, S. 1, ss. 71-95.
- ALPMAN Polat Sait (2018), *Ütopya Öncesi Topos Düşüncesinin Siyasallığı ve More'un Ütopya'sı*, Sosyal Bilimlerde Akademik Çalışmalar ve Değerlendirmeler, Gece Kitaplığı, ss. 29-49.
- ALTIOK Emrah (2017), “Aldous Huxley'nin Cesur Yeni Dünyası'na Distopya Bağlamında ‘Bakış’”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 5, S. 58, ss. 530-538.
- ARAPKİRLİ Selin (2021), *Distopik Kurguda Cinsellik, Üreme ve Nüfus Kontrolü*, <https://www.bilimkurgukulubu.com/edebiyat/edebiyat-uzerine/distopik-kurguda-cinsellik-ureme-ve-nufus-kontrolu/>, ET: 01.07.2021.
- ARAS Ümit Yaşar (2010), *İnsan Hakları Temelinde Özel Hayat Hakkının Ulusal ve Uluslararası Alanlarda Uygulamaları*, Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Tezli Yüksek Lisans Programı, İstanbul.
- ARENDRT Hannah (1994), *İnsanlık Durumu*, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- ARISTOTELES. (2013), *Politika*, çev: Furkan Akderin, 3. Baskı, Say Yayınları.
- ARISTOTELES. (2014), *Nikhomakos'a Etik*, çev: Furkan Akderin, 1. Baskı, Say Yayınları.
- ARTUÇ Murat (2015), *Mahremiyet Açısından Birey ve Devlet İlişkisi* (Yüksek Lisans Tezi), Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı.
- ASLAN Alper (2016), “Örgütlerde Cinselliğin Düzen Bozucu ve Düzen Kurucu Rolünün Eros ve Oyun Açısından İncelenmesi”, *Ege Akademik Bakış*, C. 16, S. 4, ss. 763-772.

- ATASOY Ayşe Duygu (2014), *Kübizmin Sinemaya Etkisi: Otomatik Portakal Filminin Çözümlemesi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- ATASOY Emrah (2020), “Distopik Kurgu ve Ümitvar Distopya Bağlamında Ütopyacılık Geleneği”, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 19, S. 3, ss. 1135-1147.
- AVANER Elif (2018), “Mahremiyet Nedir? Mahremiyetin Sağlık Hizmetleri Penceresinden Görünürlüğü Nasıldır?”, *Türkiye Biyoetik Dergisi*, C. 5, S. 3, ss. 110-116.
- Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Madde 8 Rehberi*, https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_8_TUR.pdf, ET: 11.10.2021
- AYDINALP Alp (2018), *Epikuros'un Sorusu*, <https://medium.com/@aydinkalp/epikurosun-sorusu-1c52b561668f>, ET: 30.10.2020.
- BAHADIR Murat (2015), “Teknolojinin Şekillendirdiği Dünyada Felsefenin İşlevi”, *ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 1, S. 1, ss. 143-154.
- BAKUNIN Mihail (2016), *Tanrı ve Devlet*, çev: Sinan Ergün, Öteki Yayınevi, İstanbul.
- BAUMAN Zygmunt (2003), *Yasa Koyucular ile Yorumcular*, (çev:Kemal Atakay), 2. Baskı, Metis Yayınları, İstanbul.
- BAUMAN Zygmunt (2016), *Sosyalizm:Aktif Ütopya*, (Çev:Ahmet Araşan), Heretik Yayınları, Ankara.
- BAUMAN Zygmunt ve LYON David (2016), *Akışkan Gözetim*, (çev:Elçin Yılmaz), 2. Baskı, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- BAUTISTA A.O. (2016), *Technology, Mankind and Dystopia with the Help of H.G Wells's Time Machine*, Universitat Autònoma de Barcelona.
- BAYDAR Oya (2009), *Çöplüğün Generali, İnternet Versiyonu*, https://turuz.com/storage/her_konu-2019-7/7652-Choplughun_Generali_-Oya_Baydar-2009-257s.pdf, ET: 16.01.2020.
- BENTHAM Jeremy (2008), *Panoptikon Gözün İktidarı*, Su Yayınları, İstanbul.
- BIÇAKÇI Harun (2019), “Ütopyalar ve 21. Yy'da Ütopyacılık”, *Siir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 6, S. 1, ss. 27-42.
- BİLGİN Rıfat (2016), “Geleneksel ve Modern Toplumda Kadın Bedeni ve Cinselliği”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 26, S. 1, ss. 219-243.

- BİNGÖL Orhan (2017), “Bedenin Sosyolojisi: Nasıl? Niçin”, *Mavi Atlas*, C. 5, S. 1, ss. 86-96.
- BİTİRİM OKMEYDAN Selin (2017), “Postmodern Kültürde Gözetim Toplumunun Dönüşümü: ‘Panoptikon’dan ‘Sinoptikon’ ve ‘Omniptikon’a”, *AJIT-e*, C. 8, S. 30, ss. 45-69.
- BOOKER KEITH M. (1994), *The Dystopian Impulse in Modern Literature Fiction as Social Criticism*, Greenwood Press Westport Connecticut London.
- BOZKURT Veysel (2000), “Gözetim ve İnternet: Özel Yaşamın Sonu Mu?”, *Birikim Dergisi*, S. 136. <https://birikimdergisi.com/dergiler/birikim/1/sayi-136-agustos-2000/2328/gozetim-ve-internet-ozel-yasamin-sonu-mu/2499>
- BRADBURY Ray (2012), *Fahrenheit 451*, İthaki Yayınları, İstanbul.
- BRADBURY Ray (2014), *Fahrenheit 451, E-Kitap Sürümü*, <https://anarchocopy.org/free/fahrenheit-451.pdf>, ET: Farklı farklı tarihlerde erişim sağlandı.
- BURGESS Anthony (2007), *Otomatik Portakal*, çev: Dost Körpe, 16.Baskı İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- BÜYÜK Köksal ve KESKİN Uğur (2012), “Panoptikon’un Elektronik Dirilişi: Etik Bir Sorun Olarak İşyeri İzleme”, *İş Ahlakı Dergisi*, C. 5, S. 10, ss. 55-88.
- CAMBRIDGE DICTIONARY ONLINE SÖZLÜK (t.y) <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/body> (et: 12.05.2021) (et: 12.05.2021)
- CAMBRIDGE DICTIONARY ONLINE SÖZLÜK (t.y.), *Meaning of Dystopia in English*, <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/dystopia>, ET: 17.10.2020.
- CAMBRIDGE DICTIONARY ONLINE SÖZLÜK (t.y.), *Translation of Surveillance - English-Turkish Dictionary* <https://dictionary.cambridge.org/us/dictionary/english-turkish/surveillance>, ET: 11.11.2020.
- CAMBRIDGE DICTIONARY ONLINE SÖZLÜK (t.y) <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english-turkish/utopia/> (et:10.08.2020)
- CANALP Asude (2018), *Michel Foucault’nun Panoptikon Kuramı Bağlamında Sanat ve İktidar*, Yüksek Lisans Tezi, Işık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- CEVİZOĞLU Mustafa Hulki (2021), “Değerli Bir Çılgınlık ve Hata: FoucaULT”, *Motif Akademi Halk Bilimi Dergisi*, C. 14, S. 33, ss. 374-388.
- CEVİZCİ Ahmet (1999), *Felsefe Sözlüğü*, 6. Baskı, Paradigma Yayıncılık.

- CICERO Marcus Tullius, de re publica I,
https://www.gottwein.de/Lat/cic_rep/Cic_rep138.php, ET: 19.11.2020.
- CLARKE Roger (2005), *Have We Learnt To Love Big Brother*,
<http://www.rogerclarke.com/DV/DV2005.html>, ET: 01.11.2020.
- CUTIERU Andrea (2020), *The Architecture of Surveillance: The Panopticon Prison*,
<https://www.archdaily.com/937611/the-architecture-of-surveillance-the-panopticon-prison>, ET: 22.12.2020.
- ÇAHA Ömer (2006), “Muhafazakâr Düşüncede Toplum”, *Liberal Düşünce*, ss. 15-24.
- ÇAKIR Mukadder (2015), *İnternette Gösteri ve Gözetim Eleştirel Bir Okuma*, Ütopya Yayınevi, Ankara.
- ÇAMUROĞLU ÇİĞ Eylem (2012), *Kamusal Alan Teorileri Açısından Sağlık Gazeteciliği ve Demokrasi*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı, İstanbul.
- ÇAPÇIOĞLU İhsan, ŞAHİN Mehmet Cem ve ERDOĞRUCA Nuran (2010), “Max Weber Sosyolojisi’nde Karizmatik Otorite ve Dini Liderlik”, *TSA*, C. 14, S. 2, ss. 51-76.
- ÇATALBAŞ Sevgi ve KAYA Buket (2017), “Gözetim Toplumu ve Distopik Filmlerde Göz’ün İktidarı: The Lobster ve Equilibrium Filmlerinin Analizi”, *Online Academic Journal of Information Technology*, C. 30, S. 8, ss. 21-43.
- ÇELİK Ayşe Bihter (2010), *Distopyalarda İletişim Araçlarının Kullanımı* (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi SBE Gazetecilik Anabilim Dalı, İstanbul.
- ÇELİK Ejder (2015), “Distopik Romanlarda Toplumsal Kurgu”, *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, C. 18, S. 1, ss. 57-79.
- ÇELİK Yeşim (2017), “Özel Hayatın Gizliliğinin Yansıması Olarak Kişisel Verilerin Korunması ve Bu Bağlamda Unutulma Hakkı”, *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, Yıl 8, Sayı 32.
- ÇETİNTAŞ S. (2018), *Değerler Bağlamında Cumhuriyet Dönemi’nde Ütopya Olarak Nitelendirilen Eserlere Sosyolojik Bir Yaklaşım*, Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Balıkesir.
- ÇEVİK TAN Filiz (2010), *Sam Shepard Oyunlarında Distopik Olan*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tiyatro Anabilim Dalı.
- ÇEVİK TAN, Filiz (2017), “Foucault’nun İktidar Kavramı Odağında Distopik Kurgular ve Sam Shepard’ın Görünmeyen El’i”, *SDÜ Art-e Güzel Sanatlar Fakültesi Sanat Dergisi*, C. 10, S. 20, ss. 372-386.

- ÇEVİRİ KONUŞMALAR (2019), *Hannah Arendt Modern Toplumlarda Tüketimin Kamusal Eylemin Yerine Geçmesini Anlatıyor*, <https://www.youtube.com/watch?v=XTBturT8cc0>, ET: 28.12.2020.
- ÇİL Hüseyin (2017), “Toplumsal Dünyanın Bedensel Temelleri: Durkheim, Simmel ve Weber Sosyolojisinde Bedenin Yeri”, *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S. 37, ss. 449-464.
- ÇOBAN Savaş (2014), *Medya ve Kamuoyu Oluşturma*, <https://bianet.org/biamag/toplum/156409-medya-ve-kamuoyu-olusturma>, ET: 28.07.2021.
- ÇÖREKÇIOĞLU Hakan (2016), “Biz ve Cesur Yeni Dünya’da İlkelcilik”, *Folklor Edebiyat*, C. 22, S. 86, ss. 93-108.
- DACHEUX Eric (2012), *Kamusal Alan:Demokrasinin Anahtar Bir Kavramı*, çev: Hüseyin Köse, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- DAĞ Ülfet (2020), “George Orwell’ın 1984 ve Selim Erdoğan’ın İki binseksendört Bir Dijital Karaütopya Eserlerinde Distopyanın Panoraması”, *Humanitas*, C. 8, S. 16, ss. 107-124.
- DAĞTAŞ Erdal (1999), “Onsekizinci ve Ondokuzuncu Yüzyıllarda Kamusal Alan ve Özel Alan İkilemi ve Basının Tarihsel Gelişimi”, *Kurgu Dergisi*, S. 16, ss. 157-173.
- DÂVER Bülent (1969), *Çağdaş Siyasal Doktrinler*, Sevinç Matbaası, Ankara.
- DEMİR Ebru (t.y.), *Foucault’da İktidar Baskı Varsayımı ve Cinsellik*, https://www.academia.edu/12298164/Foucaultda_Iktidar_Baski_Varsayimi_ve_Cinsellik, ET: 22.08.2021.
- DEMİRCAN Gülçin (2019), “Gözetim ve Gözetimin Toplumsal Meşruiyeti Üzerine Bir İnceleme”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Prof. Dr. Durmuş Tezcan’a Armağan, C. 21, Özel Sayı, ss. 2033-2062.
- DİKER Can (2019), “Modern Bireyin Miyop Sorunu: Foucault’nun Özne ve İktidar Kavramları Bağlamında ‘The Lobster’ Filminin Analizi”, *Sinefilozofi Dergisi*, Özel Sayı, ss. 91-105.
- DİNÇKOL Bihterin (2017), “Atina Demokrasisi’nden Roma Cumhuriyeti’ne ‘Demos’ tan ‘Populus Romanus’ a”, *MÜHF HAD*, C. 3, S. 23, ss. 751-765.
- DOLGUN Uğur (2004), “Gözetim Toplumunun Yükselişi: Enformasyon Toplumundan Gözetim Toplumuna”, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, C. 2, S. 1, ss. 55-74.

DUMAN M. Zeki (2012), “Aile Kurumu Üzerine Tarihsel Bir Okuma Girişimi ve Muhafazakâr İdeolojinin Aileye Bakışı”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, C. 1, S. 4, ss. 19-51.

DÜŞÜN BİL DERGİSİ, 80.sayı, 2019.

Dystopia and Technology A Symbiosis, <https://mediummagazine.nl/dystopia-and-technology-a-symbiosis/> (ET:05.09.2020)

DÜZGÜN Volkan (2011), *Aldous Huxley'nin Ütopya Dünyası: Cesur Yenidünya ve Ada*, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İngiliz Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.

EKİZ Cengiz (2018), “Distopik Devletin Biyopolitikası”, *BEÜ SBE Dergisi*, C. 7, S. 1, ss. 13-31.

ERDAĞI Bora (2017), *Ernst Bloch ve ‘Umut İlkesi’ Üzerine*, <https://www.birgun.net/haber/ernst-bloch-ve-umut-ilkesi-uzerine-143322>, ET: 10.04.2020.

ERDOĞAN Mehmet (2020), “Sosyal Medyada Gözetimin İçselleştirilmesi: İletişim Disiplini Alanındaki Lisansüstü Öğrenciler Üzerine Nitel Bir Araştırma”, *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, C. 8, S. 1, ss. 244-275.

EREZ Emek (2017), *Michel Foucault ve Kendilik Problemi*, <https://www.edebiyathaber.net/michel-foucault-ve-kendilik-problemi-emek-erez/>, ET: 13.07.2021.

ERKENEZ Semin ve CİRAVOĞLU Ayşen (2020), “Güncel Beden Kuramlarının Mekânı Değiştirme Olasılıkları”, *Megaron*, C. 15, S. 3, ss. 399-411.

ERSOY Eylül (2018), *Gözetim Çalışmaları Temelinde Black Mirror Dizisi: Gerçek ve Kurmaca Hayat İlişkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı.

ESEN Arzu (2018), *Sosyal Medyada Mahremiyetin İfşası: Namık Kemal Üniversitesi Akademisyenleri Üzerine Yapılan Bir Araştırma*, Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı Gazetecilik Bilm Dalı.

ESGİN Ali (2011), “Beden Sosyolojisi Açısından Popüler Kültür ve Kadın”, *İnönü Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi*, C. 1, ss. 669-679.

ETIENNE DE LA BOETIE. (2011), *Gönüllü Kulluk Üzerine Söylev*, çev: Mehmet Ali Ağaoğulları, 3. Baskı, İmge Yayınevi.

- FERNS Chris (1999), *Narrating Utopia*, Liverpool University Press.
- FOUCAULT Michel (1992), *Hapishanenin Doğuşu*, çev: Mehmet Ali Kılıçbay, 1. Baskı, İmge Yayınevi, Ankara.
- FOUCAULT Michel (2000), *Özne ve İktidar*, çev: Osman Akınhay – Işık Ergüden, 1. Baskı, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- FOUCAULT Michel (2007), *Cinselliğin Tarihi*, çev: Hülya Uğur Tanrıöver, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- FOUCAULT Michel (2011), *Büyük Kapatılma*, çev: Ferda Keskin – Işık Ergüden, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- FOUCAULT Michel (2013), *Hapishanenin Doğuşu*, çev: Mehmet Ali Kılıçbay, 4. Baskı, İmge Yayınevi, Ankara.
- FOUCAULT Michel (2015), *İktidarın Gözü*, çev: Işık Ergüden, 4. Baskı, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- FRANKL George (2003), *Batı Uygarlığı: Ütopya ve Trajedi*, çev: Yusuf Kaplan, Açılımkitap Yayınları, İstanbul.
- FREUD Sigmund (2016), *Haz İlkesinin Ötesinde Ben ve İd*, çev: Ali Babaoğlu, Metis Yayınları, İstanbul.
- GIDDENS Anthony (2008), *Ulus, Devlet ve Şiddet*, 2. Baskı, Kalkedon Yayınları, İstanbul.
- GOODWIN Barbara (1999), “Liberallere Karşı Ütopya Düşüncesi”, *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, ss. 115-134.
- GOTTLIEB Erica (2014), *Distopya Batı, Distopya Doğu*, <https://oggitto.com/icerikler/distopya-bati-distopya-dogu-erika-gottlieb/5745>, ET: Farklı tarihlerde erişim sağlandı.
- GÜLSOY Pelin (2010), *Platon'un Ruh Anlayışı*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı.
- GÜVEN Ebru Özlem (2009), “Hedonik Tüketim: Kavramsal İnceleme”, *ABMYO Dergisi*, C. 13, ss. 65-72.
- GÜVEN Oğuzhan Özgür (2014), “Gözetim Tekniklerinin Güç İlişkileri Bağlamında Dönüşümü ve Toplumsal Denetim”, *Atatürk İletişim Dergisi*, S. 7, ss. 79-112.
- HABERMAS Jürgen (1991), *The Structural Transformation of the Public Sphere*, MIT Press.
- HABERMAS Jürgen (2018), *Kamusallığın Yapısal Dönüşümü*, çev: Mithat Sancar – Tanıl Bora, 15. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.

- HAFIZOĞULLARI Zeki ve ÖZEN Muharrem (2009), “Özel Hayata ve Hayatın Gizli Alanına Karşı Suçlar”, *Ankara Barosu Dergisi*, C. 67, S. 4, ss. 9-22.
- HAUGAARD Mark (2009), *Power Is The Central Concept of the Social Sciences*, <https://opus.lib.uts.edu.au/bitstream/10453/11724/1/2007005283.pdf>, ET: 02.01.2020.
- HENDEN ŞOLT Hatice Burçin (2018), “Kentlerde Swot Analizi ve Maslow Gereksinim Hiyerarşisi Etkileşimi”, *Avrasya Sosyal ve Ekonomik Araştırmaları Dergisi*, C. 5, S. 5, s. 214-223.
- HEPŞEN Özlem (2010), *Tevrat, İncil ve Kur'anı Kerim'de Kadın Bedeni*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı.
- HUXLEY Aldous (t.y.), *Cesur Yeni Dünya E-Kitap*, https://fatimekerimli.files.wordpress.com/2016/09/aldous_huxley_-_cesur_yeni_dunya_-tr.pdf, ET: farklı farklı tarihlerde erişim sağlandı.
- HUXLEY Julian (1942), *Evolution: The Modern Synthesis*, George Allen and Unwin, London.
- İŞİK E. (1999), *Beden ve Toplum*, Kavram Yayınları, İstanbul.
- Introduction: Power is the Central Concept of the Social Sciences, <https://opus.lib.uts.edu.au/bitstream/10453/11724/1/2007005283.pdf> (et:02.01.2020)
- İPEK İdil (2019), “Toplumsal Belleğin Yeniden İnşası: Yazılı Basında 27 Mayıs'ı Hatırlatma ve Unutturma”, *Social Sciences Studies Journal*, C. 5, S. 46, s. 5594-5607.
- İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi*, <https://www.ombudsman.gov.tr/document/mevzuat/688B1--Insan-Haklari-Evrensel-Beyannamesi.pdf>, ET: 25.09.2021.
- KACZMARCZYK Michal (2020), *Michal Kaczmarczyk Presents A Working Paper On, Dystopia – An Alternative to Sociology?*, <https://projekte.uni-erfurt.de/maxweberkolleg/tag/dystopia/>, ET: 29.10.2020.
- KAMENKA Eugene (2012), *Totalitarianism*, 2. Edition, Blackweel Publishing.
- KANDEMİR Hüseyin (2009), “Gelecekte Notlar Yevgeny Zamyatin ve Biz”, *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S. 21, ss. 137-144.
- KANT Immanuel (?), *What Is Enlightenment?*, <http://www.columbia.edu/acis/ets/CCREAD/etscc/kant.html>, ET: 28.10.2020.

- KARADOĞAN ISMAYİLOV E. ve SUNAL G. (2012), “Gözetlenen ve Gözetleyen Bir Toplumda Beden ve Mahremiyet İlişkisi: Facebook Örneği”, *Akdeniz İletişim Dergisi*, S. 18, ss. 21-41.
- KARAKAYA Cafer (2020), *Kara Mizah Romanlarında Totalitarizm ve Demokrasi: 1984, Cesur Yeni Dünya, ve Gelecekbilim Kongresi Üzerine Bir İnceleme* (Yüksek Lisans Tezi), Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Muş.
- KARAKEHYA Hakan ve USLUADAM Asena Kamer (2016), “Neden Gözetl(en)iyoruz?”, *Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi Prof.Dr Akal Öcal Armağanı*, C. 2, S. 3, ss. 187-200.
- KARAMAN Buket (2019), “Bir Frankenstein Olarak Hukuk ve Hukuk Metodolojisinin İki Yüzü Ütopya/Distopya”, C. 6, S. 1, ss. 45-65.
- KARSLI Emine (2019), “Modernleşme Sürecinde Çözülen Aile Yapısı ve Kadının Yeniden İnşası”, *Uluslararası Hukuk ve Sosyal Bilim Araştırmaları Dergisi*, C. 1, S. 1, ss. 1-14.
- KAYA İrfan (2013), “Klasik Sosyolojide Beden Problemi ve Birer Bedensel Deneyim Olarak Sağlık-Hastalık Çözümlemeleri”, *G.O.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 1, S. 1, ss. 117-131.
- KAYA Meltem (2017), *Beden ve İktidar İlişkisinin Sinoptikon Üzerinden İncelenmesi: Black Mirror Dizisi Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Genel Gazetecilik Anabilim Dalı, İstanbul.
- KILINÇ ÖZÜÖLMEZ Pelin (2019), “Michel Foucault’nun İktidar ve Özne Kavramsallaştırmasına Gözetim Sorunu Üzerinden Bakmak:Black Mirror-Arkangel”, *Selçuk İletişim*, C. 12, S. 2, ss. 630-655.
- KIR İbrahim (2011), “Toplumsal Bir Kurum Olarak Ailenin İşlevleri”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 10, S. 36, ss. 381-404.
- KOCABAY ŞENER Nihal (2017), “Distopyadan İnternete Bilgi ve İktidar İlişkisi: Kim Kazandı Kim Kaybetti?”, *Doğu Batı Dergisi*, S. 30, ss. 283-300.
- KOÇAOĞLU Mehmet ve ALTUNDAL Uğur (2017), “Siyasal Liberalizmde Birey İmgesi: Eleştirel Bir Bakış”, *Birey ve Toplum Dergisi*, C. 7, S. 13, ss. 59-78.
- KODAK Dilge (2018), “Düşünümsel Modernitede Mahremiyeti Yeniden Tanımlamak: Kuşaklararası Bir Araştırma”, *Connectist: Istanbul University Journal of Communication Sciences*, ss. 85-116.

- KOLOŞ Umut (2015), *Foucault, İktidar ve Hukuk (Modern Hukukun Soybilimi)*, 1. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- KÖROĞLU Muhammed Ali (2012), *Özerk Kamusal Alanların Oluşmasında Dinin Rolü (Konyadaki Finans Kuruluşları Örneği)*, Doktora Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi SBE Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Din Sosyolojisi Bilim Dalı.
- KUL Ayşe (2019), *Ütopya ve Distopyalarda Devlet Tahayyülü* (Yüksek Lisans Tezi), Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı.
- KUMAR Krishan (2005), *Ütopyaçılık*, çev: Ali Somel, İmge Yayınevi, Ankara.
- KUROSU, Masaaki (2013), *Controlled and Totalitarian: Sci-Fi's Pessimistic View of the Future*, <https://uxpamagazine.org/controlled-totalitarian/>, ET: 28.12.2019.
- KURTYILMAZ Deniz (2014), *Ütopyalar ve Karşı Ütopyalar Bağlamında Modern Felsefi Düşünce ve Eleştirisi* (Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Felsefe Tarihi Bilim Dalı.
- KÜÇÜKCOŞKUN Yasemin (2006), *1980-2005 Dönemi Türk Edebiyatında Ütopik Romanlar ve Ütopyanın Kurgusu* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Isparta.
- LIVBERBER GÖÇMEN Tuba (2018), *Toplumsal Yaşamda Bireylerin Mahremiyet Yönelimleri: Sosyal Ağ Kullanıcıları Üzerine Bir Saha Araştırması* (Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi SBE Gazetecilik ABD Gazetecilik Bilim Dalı.
- MALTAŞ EROL Arzu (2016), *Klasik ve Modern Ütopyalarda Mekan Tasavvurları* (Yüksek Lisans Tezi), Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, Kentleşme ve Çevre Sorunları Bilim Dalı, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- MALTAŞ EROL Arzu ve GÖRMEZ K. (2016), "Ütopyalarda Mekân Tahayyülleri: Utopia'nın Mekânı", *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, C. 18, S. 30, ss. 81-86.
- MANGIR Murat (2011), *Freud'un Aile Yaklaşımı ve Eleştirel Bir Bakış*, https://www.tavsiyeediyorum.com/makale_7124.htm, ET: 21.08.2021.
- MANNHEIM Karl (2009), *İdeoloji ve Ütopya*, çev: Mehmet Okyayuz, De Ki Basım Yayım, Ankara.

- MARSHALL Gordon (2005), *Sosyoloji Sözlüğü*, çev: Osman Akınhay – Derya Kömürcü, 2. Baskı, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- MARX Karl (1975), *Kapital, Kapitalist Üretim Eleştirel Bir Tahlili*, 1. Cilt, düz: Eriş Yayınları, Marx, K. *Kapital, Kapitalist Üretim Eleştirel Bir Tahlili 1.Cilt*, (çev: Alaattin Bilgi), düz: Eriş Yayınları, <https://www.pdfdrive2.com/kapital-cilt-i-karl-marx-e117479776.html> (et: 12.08.2021)
- MEGILL Alan (1998), *Aşırılığın Peygamberleri*, çev: Tuncay Birkan, 1. Baskı, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- MERRIAM WEBSTER İNTERNET SÖZLÜĞÜ (t.y.), “Public” <https://www.merriam-webster.com/dictionary/public>, ET: 02.10.2020.
- MERRIAM WEBSTER SÖZLÜĞÜ (t.y.), *Learn More About “Surveillance”* <https://www.merriam-webster.com/dictionary/surveillance#learn-more>, ET: 11.11.2020.
- MERTER Feridun (1990), *1950-1988 Yılları Arasında Köy Ailesinde Meydana Gelen Değişmeler: Malatya Örneği*, Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara.
- MILL John Stuart (2018), *Özgürlük Üzerine*, çev: Tuncay Türk, 5. Baskı, Oda Yayınları.
- NEYDİM Necdet ve POLATEL Ali (2020), “Distopya Romanlarının Oluşumu ve Tarihsel Gelişim; Çevirilerin İncelenmesinde Öne Çıkan Kuramsal Yaklaşımlar”, *İstanbul Üniversitesi Çeviribilim Dergisi*, C. 12, ss. 53-75.
- NITSCH, THOMAS O. (1992), “Marx on Man’s Sociality by Nature: An Inexplicable Omission?”, *International Journal of Social Economics*, C. 19, S. 7/8/9, ss. 108-120.
- NOZICK Robert (2006), *Anarşi, Devlet ve Ütopya*, çev: Alışan Oktay, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- ODABAŞ Uğur Köksal (2018), “Tarihsel Süreçte Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü ve Habermas”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 22, Özel Sayı, ss. 2051-2066.
- OKUMUŞ Ejder (2015), *Bedenden Bedene Toplumsal Etkileşim*, <https://www.lacivertdergi.com/dosya/2015/03/30/bedenden-bedene-toplumsal-etkileşim>, ET: 03.08.2021.
- OLGUN Hakan (2010), “Ütopyadan Distopya’ya: Modern Şehircilik ve Kritiği”, *İdealkent*, S. 1, ss. 96-111.

- OMAY Murat (2009), “Ütopya Üzerine Genel Bir İnceleme”, *Sosyoloji Dergisi*, C. 3, S. 18, ss. 1-14.
- ORHAN Kamil (2010), “Modern Zamanlar Filmi ve Dönemsel Bir Çalışma İlişkileri Yorumlaması”, *Çalışma ve Toplum*, ss. 133-152.
- ORWELL George (?), 1984, *İnternet Sürümü*, <https://anarcho-copy.org/free/1984.pdf>, ET: Farklı farklı tarihlerde erişim sağlandı.
- Oxford Learners Dictionaries (t.y.), *Definition of Dystopia Noun From the Oxford Advanced Learner's Dictionary*, <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/dystopia?q=dystopia>, ET: 17.10.2020.
- OXFORD LEARNERS DİCTIONARİES (t.y.), *Definition of Privacy Noun From the Oxford Advanced Learner's Dictionary*, <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/privacy?q=privacy>, ET: 24.11.2020.
- ÖKSÖZ Cihad (2011), “Richard Sennett ve Kamusal İnsanın Çöküşü”, *Sosyoloji Notları Dergisi*, S. 8, ss. 18-22.
- Merak ÖZBEK (2004), “Giriş: Kamusal Alanın Sınırları”, İçinde, *Kamusal Alan*, Ed. Meral Özbek, ss. 19-91, Hil Yayıncılık, İstanbul.
- ÖZKAZANÇ Alev (1994), “Hannah Arendt ve İnsanlık Durumu”, *Mürekkep Dergisi*, S. 1, https://www.academia.edu/17410726/Hannah_Arendt_ve_İnsanlık_Durumu
- ÖZŞEKERLİ Türker (2016), *Ne Kamusal Alan Ne Özel Alan:Yeni Medya*, Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi SBE Genel Gazetecilik Anabilim Dalı.
- ÖZTEKİN Hülya ve ÖZTEKİN Ahmet (2010), “Modernleşme - Mahremiyet İlişkisi ve Siber Mekânda Aleniyete Dönüşmesi”, *e-Journal of New World Sciences Academy 2010*, C. 5, S. 4, ss. 526-540.
- ÖZTÜRK Nilüfer (2012), *Bir Beden Sosyolojisi Problemi Olarak Namus Kavramı ve Kadın Bedeni*, Yüksek Lisans Tezi, Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- PEREC Georges (2013), *Uyuyan Adam*, 3. Baskı, Metis Yayınları.
- POPPER Karl (2008), *Açık Toplum ve Düşmanları*, çev: Mete Tunçay, Cilt 1, Liberte Yayınları, Ankara.
- POSNER Richard (1999), “Orwell versus Huxley: Economics, Technology, Privacy and Satire”, *John M. Olin Program in Law and Economics Working Paper*, S. 89, ss. 1-42.

- POSTMAN Neil (1999), *Televizyon: Öldüren Eğlence*, 3. Baskı, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- RAND Ayn (2011), *Ego Anthem*, çev: Şerif Yıldız, 4. Baskı, Plato Film Yayınları, İstanbul.
- REICH Wilhelm (1989), *Cinsel Devrim*, çev: Bertan Onaran, 4. Baskı, Payel Yayınları, İstanbul.
- REVEL Judith (2012), *Foucault Sözlüğü*, çev: Veli Urhan, 1. Baskı, Say Yayınları, İstanbul.
- ROUSSEAU Jean Jacques (2011), *Toplum Sözleşmesi*, (çev:Nazlı Seza Çankaya), Sıradışı Yayıncılık, Ankara.
- SABBAĞ Jale (2020), “Thomas Robert Malthus’un ve Karl Marx’ın Yoksulluk ve Nüfus Kavramlaştırması”, *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, C. 12, N. 1, ss. 37-51.
- SAF Hacı Hasan (2016), “Gözetim Toplumu Çerçevesinde İşyerinde Gözetim Uygulamaları: Fordist ve Postfordist Üretim Biçimlerindeki Gözetimin Karşılaştırılması”, *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, S. 42, ss. 233-251.
- SAKMAN Mücella (2015), “İdeolojik Hegemonya İçerisinde Örgütlenen Siyasal Bir Sistem Olarak Totalitarizm”, *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 55, ss. 117-126.
- SALİHPAŞAOĞLU Yaşar (2013), “Özel Hayatın Kapsamı: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihatları Işığında Bir Değerlendirme”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 17, S. 3, ss. 227-266.
- SARGENT Lyman Tower (1994), “Three Faces of Utopianism Revisited”, *Utopian Studies Penn State University Press*, C. 5, S. 1, ss. 1-37.
- SCHUDSON Michael (2007), *Kolektif Bellekte Çarpıtma Dinamikleri*, *Cogito Bellek: Öncesiz ve Sonrasız*, Sayı 50, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- SENNETT Richard (2010), *Kamusal İnsanın Çöküşü*, 3. Baskı, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- SEROZAN Rona (1977), “Kişilik Hakkının Korunmasıyla İlgili Bazı Düşünceler”, *İstanbul Üniversitesi Mukayeseli Hukuk Araştırmaları Dergisi*, C.11, S. 14, ss. 93-11.
- SIVAR Safiye (2019), *Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Aile ve İktidar: Yorgos Lanthimos’un Köpekdişi Istakoz ve Kutsal Geyiğin Ölümü Filmleri Üzerine*

İnceleme, Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı.

SOYSAL Birol (2018), *Yirminci Yüzyıl Distopyalarının İşlevselliği Problemi*, Yüksek Lisans Tezi, Denizli Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı Sistematik Felsefe ve Mantık Programı.

SOYSAL Zehra Azade (2009), *Kurgu ile Gerçek Arasında Totaliter Bir Dünya: Fahrenheit 451*, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İngiliz Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.

SPARKNOTES (t.y.), *Characters: Alex*, <https://www.sparknotes.com/lit/clockworkorange/character/alex/>, ET: 29.10.2020.

STADNYCHENKO T. (1983), "Anthem: A Book for All Reasons", *English Journal*, C. 72, ss. 77-78.

ŞAN Zuhâl (2010), *Ütopyalarda Devlet Tasarımı: Platon, More, Campanella*, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Grubu Ana Bilim Dalı.

ŞATIROĞLU Ayşen (t.y.), *Aile Sosyolojisi*, http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/sosyoloji_lisans_ao/aile_sosyolojisi.pdf, ET: 20.08.2021.

ŞİŞMAN N. (2006), *Emanetten Mülke Kadın Beden Siyaset*, İz Yayıncılık, İstanbul.

TANYERİ MAZICI Emel (2018), "Tüketim Toplumu'nda Gözetim Uygulamaları ve Tüketici Bakış Açısından Bir Değerlendirme", *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi E-Journal*, C. 6, S. 1, ss. 149-171.

TARKOVSKI Andrey (1979), *Stalker*, Mosfilm Stüdyoları, Moskova, Rusya.

TASLAMAN Caner (2007), "Bedenin ve Ruhun İki Ayrı Cevher Olup Olmadığı Sorununa Karşı Teolojik Agnostik Tavrı", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 33, ss. 41-68.

TAŞÇIYAN Alin, AÇAR Mehmet (2019), *Modern Zamanlar Film Arkası 71.Bölüm*, <https://www.youtube.com/watch?v=WEQYF2Q4yKI>, ET: 19.08.2021.

TAŞKESEN Ali (2016), *Marks Ütopya İçin Ne Düşünüyordu*, <https://odatv4.com/analiz/marks-utopya-icin-ne-dusunuyordu-0505161200-93858>, ET: 30.08.2020.

TEMİZARABACI Yasemin (2004), *Klasik ve Modern Ütopyalarda Toplumsal Cinsiyet* (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kadın Çalışmaları Bilim Dalı, İstanbul.

- TOKER Ersin (2016), “Gözetim Toplumu Üzerine”, *TMMOB EMO Bülteni*, s. 62-64.
- TOPRAK Metin (2020), *Ernst Bloch'un Felsefesinde İdeoloji, Ütopya, Sanat ve Din Arasındaki İlişki*, <https://gorus21.com/ernst-blochun-felsefesinde-ideoloji-utopya-sanat-ve-din-arasindaki-iliski/>, ET: 15.06.2021.
- TUĞRUL Saime (2014), “Avm’li Hatırlama ve Unutma”, *Moment Dergi*, C. 1, S. 2, ss. 16-33.
- TUNÇ Ahmet (2019), *Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ve Yeniden Yapılanan Türk Kamu Yönetimi*, Dora Yayınevi, Bursa.
- TÜRK DİL KURUMU İNTERNET SÖZLÜĞÜ (t.y) <https://sozluk.gov.tr/> (et: farklı tarihlerde giriş yapıldı.)
- TÜYSÜZ Dilan (2021), “Feminist Distopyalarda Tahakküm ve Direnişin Temsili: Damızlık Kızın Öyküsü Dizi Film Örneği”, *Yedi: Sanat Tasarım ve Bilim Dergisi*, ss. 37-50.
- ULUATAK Nazmi ve GÜLER Deniz (1992), “Aile Kavramının Tarihsel Gelişimi ve Türk Toplum Yaşantısında Aile”, *Kurgu Dergisi*, S. 11, ss. 51-76.
- ULUÇ Hıncal (2008), “*Seni seviyorum*” *Diye Bilmek İçin ‘Ben’ Demeyi Bilmelisiniz!..*, https://www.sabah.com.tr/yazarlar/uluc/2008/05/29/seni_seviyorum_diyebilmek_icin_ben_demeyi_bil, ET: 25.12.2020
- UYSAL Gamze (2019), *Antik Yunan Felsefesi'nde Siyasal Alan ve Mahremiyet* (Yüksek Lisans Tezi), Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı.
- ÜNÜR Ece (2019), “Teknopoli Çağında Simülasyon ve Gözetim: Black Mirror Distopyası”, *Düşünbil Dergisi*, 80. Sayı.
- ÜRETMEN Pınar K. (2017), “Distopyalar: Foucault’nun İktidar Kavramının ve Agamben’in Olağanüstü Hâl Açılımının Distopik Anlatılardaki İzdüşümleri”, *Doğu Batı Dergisi Distopya*, S. 80, ss. 141-166.
- ÜRKEK Resul (2019), *Jean Baudrillard ve Tüketim Toplumu* (Yüksek Lisans Tezi), Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı.
- VARKAL DELİGÖZ, Melis ve DOĞU Tuba (2017), “Hafıza Kutusu: Bir Kentsel Kolektif Bellek Deneyimi”, *Megaron*, C. 12, S. 4, ss. 545-552.
- VERITAS Ruth (1990), *The Concept of Utopia*, Syracuse University Press.
- VİKİPEDİ (t.y.), *Cesur Yeni Dünya*, https://tr.wikipedia.org/wiki/Cesur_Yeni_Dunya, ET: 21.06.2021.

VURAL Engin (2011), *Distopyalarda Sosyal Kontrol*, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı.

WEBER KOLLEG, <https://projekte.uni-erfurt.de/maxweberkolleg/tag/dystopia/> ET: 19.10.2020

WEBER Max (2006), *Sosyoloji Yazıları*, çev: Taha Parla, İletişim Yayınları, İstanbul.
What Is Dystopia? (t.y.), *Characteristics*,
<https://whatisdystopia.weebly.com/characteristics.html>, ET: 29.10.2019.

William Tell Overture (Abridged),
<https://www.youtube.com/watch?v=CBNIpnFyu5k>, ET: 10.08.2021.

WRIGHT Joe (Yönetmen), BROOKER Charlie vd. (Senarist) (2016), *Nosedive*, Netflix.

YANIK Akan (2017), “Bir Süperpanoptikon Olarak Yeni Medya: Yeni Medya Işığında Gözetimin Eleştirisi”, *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, C. 5, S. 2, ss. 784-800.

YAVUZ Hilmi (2001), *Mahremiyetin Sınırı: Görmek mi Dokunmak mı?*,
<https://www.etkilisozler.com/mahremiyetin-siniri-gormek-mi-dokunmak-mi/>,
ET: 25.11.2020.

YEMNİ Sadık (2021), *Güzel Yeni Dünya ve Kölelik Sevgisi*,
<https://www.gzt.com/cins/guzel-yeni-dunya-ve-kolelik-sevgisi-3579559>, ET: 14.07.2021.

YILANCIOĞLU Saime Naz (2020), *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) Kararlarındaki Artan Güvenlik Anlayışıyla Özel Hayatın Gizliliği Hakkının Değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı.

YILMAZ Tuncer (2012), “Ütopya ve Hicvin Buluşması: Samuel Butler’ın Erewhon’u”, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 11, ss. 215-230.

YILMAZ Zafer (2007), *Hannah Arendt’te Özel Alan - Kamusal Alan Ayrımı ve Modern Çağ’da Toplumsal Alan*, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı.

YÜCEDAĞ İbrahim (2011), “Ütopyalar ve Toplum Sınıflamaları İlişkisi Üzerine”, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, C. 8, S. 1, ss. 199-212.

YÜKSEL Mehmet (2003), ‘‘Mahremiyet Hakkı ve Sosyo Tarihsel Gelişimi’’, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C. 58, S. 1, ss. 181-213.

YÜKSEL Mehmet (2009), ‘‘Mahremiyet Hakkına ve Bireysel Özgürlüklere Felsefi Yaklaşımlar’’, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt 64, Sayı 1, ss. 275-298.

ZABUNOĞLU Yahya Kâzım (1972), *Devlet*, Ankara.

ZAMYATIN Yevgeny (2012), *Biz*, çev: Fatma Arıkan – Serdar Arıkan, 9.Baskı, İthaki Yayınları, İstanbul.

ZOLLER Elizabeth (2008), ‘‘Public Law as the Law of the Res Publica’’, <https://www.repository.law.indiana.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1147&context=facpub>, ET: 19.11.2020.

